

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE
ORTA ASYA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Kübra SARI

Danışman

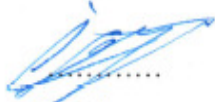

Dr. Öğretim Üyesi İlhan SAĞSEN

BOLU 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Kübra Sarı'ya ait " Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Güvenliğinde Orta Asya Örneği " adlı çalışma, jürimiz tarafından **Uluslararası İlişkiler** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

05.09.2019

	Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) :	Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN	
Üye :	Prof. Dr. Kamer KASIM	
Üye :	Doç. Dr. Ali BALCI	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Çin Halk Cumhuriyeti’nin Enerji Güvenliğinde Orta Asya Örneği**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kübra SARI

06.09.2019

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusunun belirlenmesi ve hazırlanış sürecinden tamamlanma sürecine dek her türlü desteği, sabrı ve yol göstericiliği için kıymetli danışmanım sayın Dr. Öğretim Üyesi İlhan SAĞSEN'e sonsuz şükran ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Lisans ve Yüksek lisans öğrenim sürecimde zihin pencerelerimin sınırlarını zorlamayı ve bilimsel bilgiye ulaşabilmenin önemini öğreten hocalarım başta Prof. Dr. Yaşar SARI, Prof. Dr. Mehmet DALAR, Prof. Dr. Kamer KASIM, Prof. Dr. Ali YAMAN, Doç. Dr. Gökhan TELATAR, Doç. Dr. Ekin Oyan ALTUNTAŞ, Arş. Gör. Fatih ŞEN, Arş. Gör. Caner KALAYCI, Öğr. Gör. İshak TURAN ve Öğr. Gör. Serkan GÜNDOĞDU olmak üzere tüm hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Sayın Fatih ŞEN hocamın lisans ve yüksek lisans eğitim dönemimde kütüphanesinden faydalanmam konusunda gösterdiği anlayış ve birçok kongre, sempozyum süreçlerinde yol göstericiliğinden ötürü kendisine şükran dolu teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Tez çalışmalarım süresince verdikleri motivasyon, görüş-öneri ve manevi destekleri nedeniyle değerli arkadaşlarım, hedef ortaklarım Serdar ÇUKUR, Esra KARADOĞAN, Meltem Simge SELİMOĞLU, Tuğçen ÖZKAN, Hammam ALFAWARAH, Shouxin ZHANG ve yol arkadaşım Mehmet ÖZKÖK'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatımın her aşamasında destekçim olan tüm aileme, bana olan sarsılmaz inancı ve emekleri için büyükbabam Mahmut SARI'ya, büyükannem Yıldız SARI'ya, annem Hidayet OKTAY'a, babam Mehmet Emin SARI'ya, kardeşlerim İsmail SARI ve Mahmut SARI'ya şükranlarımı sunuyorum.

Kübra SARI

06.09.2019

ÖZET

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE ORTA ASYA ÖRNEĞİ

Kübra SARI

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi İlhan SAĞSEN

Eylül 2019, 143 + xiii Sayfa

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), 1978 yılında Deng Xiaoping'in başlatmış olduğu ekonomik açılımların ardından ulusal ve uluslararası alanda büyük dönüşümler yaşamaya başlamıştır. Ekonomik gelişim ivmesinin kazanıldığı bu süreçte Çin küresel konjonktürde daha büyük adımlar atarak akıllı gücünü geliştirmeye ve ekonomik gelişiminde kazandığı ivmeyi sürekli kılmaya çalışmaktadır. Ekonomik gelişim beraberinde enerji ihtiyacını getirmiş ve Çin 1993 yılında enerji ithal eden ülke konumuna geçmiştir. Enerji ithal ülkesi olmasıyla birlikte Çin için enerji güvenliği çok önemli bir alan olmuş ve arz güvenliğini sağlamaya yönelik önemli politikalar izlenmeye başlanmıştır. Çin enerji tedarikini güvenli bir şekilde sağlayabilmek için farklı ülkelerle ekonomik, kültürel, siyasi ve enerji alanlarına yönelik ilişkiler kurarak akıllı gücünü artırmaya ve arz güvenliğini sağlamak için çaba göstermektedir. Çin'e coğrafi bağlamda yakın olan, zengin hidrokarbon rezervlerine sahip Orta Asya ülkeleri hem enerji ithali hem de ekonomik ilişkiler tesisi için uygun partnerlerdir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması sonucu bu ülkelerin dış politikalarında diyalog ortağı ülke eksikliği göz önünde bulundurulursa Çin'in bu boşluğu doldurabilmek için çok iştahlı olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı Çin'in yükselişini sürdürebilmek için izlediği akıllı güç politikası ile enerji güvenliğini sağlama çabalarını Orta Asya ülkeleri aracılığıyla açıklayabilmektir. Bu bağlamda enerji zengini Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile kurulan petrol- doğal gaz hatları enerji güvenliğini açıklayabilmek açısından dayanak noktası alınacaktır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; kavramsal bir çalışma olması nedeniyle enerji güvenliği, akıllı güç ve yumuşak güç unsurlarından biri olan kamu diplomasisi kavramları açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde; Çin'in ekonomik gelişme süreci, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ekonomik ilişkileri değerlendirilecek ve Çin'in enerji güvenliği analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Çin'in Kuşak Yol Girişimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) de açıklanmaya değerdir. Son olarak üçüncü bölümde; ülkelerin ekonomik ilişkilerine ek olarak, hidrokarbon zengini Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın rezervlerini Çin'e ulaştırabilecekleri petrol ve doğal gaz boru hatlarına değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Çin, Enerji Güvenliği, Akıllı Güç, Orta Asya Ülkeleri.

ABSTRACT**PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA'S ENERGY SECURITY IN
CENTRAL ASIA EXAMPLE****Kübra SARI****Master Thesis****Department of International Relations****Advisor: Assist. Prof. İlhan SAĞSEN****September 2019, 143 + xiii Pages**

The People's Republic of China began to experience major transformations both nationally and internationally in 1978 after the economic initiatives of Deng Xiaoping. In this process, where the acceleration of economic development is gained, China is trying to improve its smart power by taking bigger steps in the global conjuncture and to sustain the momentum gained in its economic development with a moderate expansionary policy. Economic development created the need for energy, and China became an energy importing country in 1993. As China is an energy importing country, energy security became a very important area and important policies to ensure security of supply began to be monitored. In order to ensure the safe supply of energy, China strives to increase its smart power and ensure security of supply by establishing relations with different countries in economic, cultural, political and energy fields. Central Asian countries, which are close to China in geographical terms and have rich hydrocarbon reserves, are suitable partners for both energy import and economic relations. As a result of the disintegration of the Soviet Union and the lack of a dialogue partner country in the foreign policies of these countries, it is possible to say that China is very appetite to fill this gap.

The purpose of this study is to explain China's efforts to ensure energy security through its smart power policy to sustain its rise through Central Asian countries. In this context, energy-rich Kazakhstan-Turkmenistan and Uzbekistan oil-natural gas lines will be taken as the basis for explaining the energy security. The study consists of three parts. In the first chapter; since it is a conceptual study, it will be tried to explain the concepts of energy security, smart power and public diplomacy, one of the elements of soft power. In the second part; China's economic development process, economic relations with Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan to be evaluated and the energy security diplomacy of China's energy security perception will be analyzed. In this context, China's Belt and Road Initiative and Shanghai Cooperation Organization are worth explaining. Finally, in the third chapter; in addition to the economic relations of countries, reserves of hydrocarbons of Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan and Oil and gas pipelines to China will be addressed.

Key words: China, Energy Security, Smart Power, Central Asian Countries.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLO, GRAFİK VE HARİTALAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
1.1. Enerji ve Enerji Güvenliği.....	8
1.2. Akıllı Güç	23
II. BÖLÜM	
2. ÇİN'İN EKONOMİK GELİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ VE AKILLI GÜÇ POLİTİKASI.....	30
2.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik Gelişimi, Askeri Gücü ve Orta Asya Ülkeleri ile İlişkileri	31
2.2. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Güvenliği Politikası.....	43
2.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Akıllı Güç Politikası.....	60
III. BÖLÜM	
3. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN AKILLI GÜÇ ÇERÇEVESİNDE ORTA ASYA ÜLKELERİNE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI	71

3.1. Kazakistan'ın Enerji Rezervleri	76
3.1.1. Kazakistan'ın Petrol Rezervleri	78
3.1.2. Kazakistan'ın Doğalgaz Rezervleri	82
3.1.3. Çin Halk Cumhuriyeti ile Kazakistan'ın Enerji İlişkileri ve Boru Hatları	82
3.2. Türkmenistan'ın Enerji Rezervleri	91
3.2.1. Türkmenistan'ın Petrol Rezervleri	93
3.2.2. Türkmenistan'ın Doğalgaz Rezervleri	94
3.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti ile Türkmenistan'ın Enerji İlişkileri ve Boru Hatları	96
3.3. Özbekistan'ın Enerji Rezervleri	102
3.3.1. Özbekistan'ın Petrol Rezervleri	104
3.3.2. Özbekistan'ın Doğalgaz Rezervleri	105
3.3.3. Çin Halk Cumhuriyeti ile Özbekistan'ın Enerji İlişkileri ve Boru Hatları	106
3.4. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tacikistan ve Kırgızistan ile Enerji İlişkileri	110

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	113
--	------------

KAYNAKLAR	119
------------------------	------------

TABLO, GRAFİK VE HARİTALAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Çin'in Orta Asya Ülkeleri ile Ticaret Hacimleri (2016)	41
Grafik 2.1: Çin'in Yenilenebilir Enerji Hedefleri (İEA, 2017)	59
Harita 3.1: Kazakistan- Çin Petrol Boru Hattı	86
Harita 3.2: Orta Asya- Çin Boru Hattı	100

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bcm	: Milyar Metreküp
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BP	: Britanya Petrol
BYP	: Beş Yıllık Plan
CCTV	: Çin Radyo ve Televizyonu
CITIC Group	: Çin Uluslararası Güven ve Yatırım Şirketi
CNOOC	: Çin Ulusal Denizaşırı Petrol Şirketi
CNPC	: Çin Ulusal Petrol Şirketi
Çev.	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
Der.	: Derleyen
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	: Editör
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INOGATE	: Avrupa Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı
NABUCCO	: NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
NCOC	: Kuzey Hazar İşletme Şirketi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
SETA	: Siyaset, Ekonomik ve Toplum Araştırmaları Vakfı

- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŖİÖ : Ŗanghai İŖbirliđi Örgütü
TAP : Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi
Tcf : Trilyon Kübik Feet
TRACECA : Avrupa, Kafkasya, Asya TaŖıma Koridoru

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler konjonktüründe güvenlik kavramının devletler açısından algılanışı sürekli bir dönüşüm geçirmektedir. Geçirdiği dönüşüm, güvenlik kavramının farklı boyutlara doğru genişleyerek farklı alanlarla etkileşimini gerekli kılmıştır. Tarihsel bağlamda güvenliğin ilk algılanışı, devletlerin başka devletlerden duydukları tehditlere karşılık giriştikleri mücadeleler ve bu mücadelelerde başarılı olabilmek için ihtiyaç duydukları askeri imkânlar olarak görülmüştür. Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar güvenlik, askeri vurgularla açıklanmaya ve algılanmaya devam etmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise güvenlik kavramı uluslararası tehdit algılarının da çeşitlenmesiyle değişime uğramıştır. Yeni güvenlik anlayışı artık sadece askeri vurgularla değil, ekonomik, sosyal, siyasal ve daha birçok konuyu kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Enerji, güvenlik kavramının dönüşümünde önemli bir alan olarak uluslararası ilişkilerdeki yerini almıştır. Temelleri Soğuk Savaş döneminde ortaya atılmış olmasına rağmen 90'lı yıllarda literatüre girmiştir. Ekonomik gelişme ve kalkınmanın temelinde yer alan enerji kaynakları, enerji boru hatları da yeni güvenlik anlayışında önem kazanmıştır. Böylelikle askeri vurgulardan sıyrılarak gelişen güvenlik anlayışının önemli sacayaklarından biri de, devletlerin ulusal ve uluslararası politikalarında ekonomilerinin, sanayi ve endüstri faaliyetlerinin önemli bir bileşeni olan enerji kaynaklarının güvenliği olmuştur. Dolayısıyla devletler ve devlet-dışı kurumlar, enerji alanına özel bir önem vermeye başlamış ve enerji güvenliğini önceleyerek, bu alana özel politikalar üretme sürecine girmişlerdir.

1973 Petrol Krizi ve sonrası enerji kaynaklarının, bir dış politika aracına dönüşmesi ve devletler arası ilişkileri yönlendiren bir pozisyona gelmesiyle önemi perçinlenmiştir. Hidrokarbon kaynaklar olarak bilinen kömür, petrol ve doğalgaz

politikaların çatışma temelini oluşturmuştur. Bu kaynakların elde edilmesi, satılması veya transfer edilebilirliği de önemli konulardan biri olmuştur. Tüm bu endişe konuları en genel anlamıyla enerji güvenliğini oluşturmaktadır.

Enerji güvenliğinin devletler ve devlet dışı aktörler tarafından önemsenmesi, bu alanın çalışma yelpazesini genişletmeyi gerekli kılmıştır. Enerji güvenliğini tesis etmek isteyen devletler veya şirketler, enerji kaynaklarının güvenliğini, birden fazla enerji kaynağı ithalatı gerçekleştirecek partnerlerin varlığı, kaynakların aktarımını sağlayan boru hatlarının veya aktarım güzergâhının güvenliğini, piyasaya sunulan satış fiyatının istikrarını tesis etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın konusunu enerji güvenliği politikasının önemli bileşenlerinden yenilenemeyen hidrokarbon kaynakları petrol ve doğal gazın, Çin Halk Cumhuriyeti'nin enerji güvenliği politikasında Orta Asya coğrafyasının kaynak sahibi ülkeleri üzerinden temin edilme süreçleri ve bu süreçte Çin'in akıllı gücünü kullanabilme imkânları oluşturmaktadır.

Çin 1978 yılında dış politikasında önemli açılımlar gerçekleştirerek yükselişe geçen bir politikalar süreci izlemeye başlamıştır. Yükselişinin barışçıl gelişim olarak yorumlanmasını isteyen Çin, akıllı güç politikası izleyerek uluslararası konjonktürün önemli aktörlerinden biri olmuştur. Ekonomik anlamda elde ettiği yükselişini sürdürebilmek için enerji kaynaklarının önemini farkındadır. 1993 yılında ürettiğinden fazla kaynak ihtiyacı duyunca enerji ithal etmeye ve enerji ithal eden partnerlerle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu süreç Çin için enerji güvenliğine yoğun ilgi göstermesi gerektiğinin mesajı olmuştur.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, bu çalışmanın amacı Çin'in yükselişini sürdürebilmek için izlediği akıllı güç politikasında önemsendiği enerji güvenliğini, artan hidrokarbon enerji ihtiyacını karşılayabilmek için Orta Asya ülkelerinden enerji kaynak sahibi Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile kurduğu enerji ilişkileri yardımıyla açıklamaktır. Enerji güvenliği politikası açıklanırken Çin'in yumuşak gücüne yönelik yaptığı kamu diplomasisi faaliyetleri akıllı güç kapsamında açıklanacaktır.

Orta Asya coğrafyası SSCB'nin dağılmasının ardından yeni bağımsız beş ülkenin varlıklarını sürdürebilme çabalarının yaşandığı bir bölge olmuştur. Yeni bağımsız beş ülke Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ekonomilerini geliştirme ve büyük güçlerle ilişkiler tesis etme çabasına girmişlerdir. Petrol ve doğal gaz kaynak zengini Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan bu süreçte daha şanslı bir geçiş dönemi yaşamıştır. Kırgızistan ve Tacikistan hidrokarbon kaynakları açısından zengin olmamalarına rağmen sahip oldukları su kaynakları üzerinden hidro-enerji çalışmalarını geliştirmeye ve yatırımcıları bu alanda çekmeye çalışmaktadırlar.

Çalışmanın sınırları bu bağlamda yenilenemeyen hidrokarbon enerji kaynaklarından kömür, petrol ve doğal gaz üzerinden ilerleyecek, diğer doğal kaynaklar göz ardı edilecektir. Aynı şekilde Orta Asya'nın kaynak zengini ülkeleri Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın sahip oldukları rezervler ve Çin ile ilişkileri boyutunda ele alınacak, Kırgızistan ve Tacikistan'ın hidroenerji kapasiteleri önemsenmeksizin, Çin'e ulaşan boru hatlarının enerji transfer güzergahında yer almaları açısından değerlendirileceklerdir.

Bu çalışma yöntem olarak olay inceleme yöntemi kullanılarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda veriler; birincil kaynaklar öncelenerek, birincil ve ikincil kaynaklara, söylem analizi ve raporlara dayandırılacaktır. Bu kaynaklar dışında enerji kurum ve organizasyonlarının başta Uluslararası Enerji Ajansı, British Petroleum, Avrupa Komisyonu, Birleşmiş Milletler gelişim raporları ve devlet başkanları, ilgili bakanlık açıklamaları ve bunların resmi internet sitelerine çalışma boyunca başvurulacaktır.

Doğal gaz ve petrol rezerv miktarlarının değerlendirilmesinde söz konusu verilerin değişkenlik göstermesi nedeniyle uluslararası güvenilirliği olan kurumlardan Uluslararası Enerji Ajansı ve British Petroleum'un verilerine yer verilecek ve bu kurumların paylaştığı raporlar esas alınacaktır.

Yükselen Çin'in enerji güvenliğine yönelik araştırmaların yeni yeni yapıyor olması ve geçmişte yapılmış olan çalışmaların o dönemde Çin'in bu denli yükselişte bir ülke olmaması nedeniyle daha sınırlı bağlamda, Çin'in akıllı güç politikaları göz önünde bulundurulmadan değerlendirilmiş olması bu çalışmanın önemini ve güncelliğini ortaya koymaktadır.

Çin'in enerji güvenliği algılamalarının Orta Asya boyutunu ele alırken çalışma boyunca birden çok soruya yanıt aranmaya çalışılacaktır. Buna göre; Çin enerji güvenliğini nasıl algılamaktadır? , Enerji güvenliğini sağlamak için izlediği politika nedir? , Akıllı güç konseptinin enerji güvenliğini sağlama konusundaki payı nedir?, Orta Asya bölgesinde Çin'in akıllı gücünü geliştirmeye yönelik faaliyetleri nelerdir?, Akıllı güç konsepti doğrultusunda Çin'in sert ve yumuşak güç uygulamaları nelerdir? gibi birçok sorunun yanıtlanması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın temel argümanı; Çin'in dış politikasında birden fazla unsurla hareket etmesine rağmen, enerji konusunda özellikle arz güvenliğini sağlayabilmek için enerji politikasını akıllı güç üzerinden şekillendirdiğidir. Çin'in enerji güvenliğini sağlarken kullandığı metot akıllı gücünü geliştirmek üzerine planlanmıştır.

Bu iddiayı savunabilmek için çalışmanın üç bölümden oluşturulması planlanmıştır. İlk bölümünde, çalışma boyunca kullanılan kilit kavramlardan oluşan kavramsal bölüm yer almaktadır. Güvenlik kavramına yönelik farklı tanımlamalarla güvenliğin nasıl algılandığı ve ardından güvenlik kavramının sektörleşmesi ile uluslararası ilişkilerde yaşanan dönüşüm nedeniyle önem kazanan enerji güvenliğinin ortaya çıkış süreci değerlendirilerek, enerji güvenliğine yönelik yapılan tanımlar ışığında enerji güvenliğinin günümüz devlet ve devlet-dışı kurumları açısından önemi değerlendirilecektir. Ayrıca enerji güvenliğinin arz, talep ve transfer ülkeleri açısından konseptleri açıklanmak durumundadır. Çalışmanın konusunu oluşturan Çin için, arz güvenliği detaylandırılmaya çalışılacaktır. Aynı bölümde çalışmanın iddiasının temeli olan akıllı güç bileşenleri hem kavramsal olarak hem de Çin'in faaliyetleri bakımından ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Çin'in yükseliş sürecinin ekonomik boyutu ve enerji ilişkileri tesis ettiği Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkileri değerlendirilecektir. Çünkü Çin'in enerji güvenliğinin dış politikasında önemli bir argüman oluş süreci ekonomik gelişim süreci ile bağlantılıdır. Bu nedenle ekonomi süreçlerinin ardından enerji güvenliği algısının hangi faktörlere yönelik olarak değiştiği açıklanmaya çalışılacak ve bu doğrultuda Çin'in enerji güvenliği politikası değerlendirilecektir. Çin enerji güvenliği algısı doğrultusunda kaynağa yerinden ulaşma, çeşitlendirme, yenilenebilir enerji kaynakları geliştirme gibi politikalar benimsemektedir. Kaynak çeşitlendirme konusunda kaya gazı geliştirme faaliyetleri açısından ilerlemeler kaydetmiştir. Bunun yanında ithal eden ülke çeşitlendirmesi de önemsenmektedir. Kömürün çevreye verdiği zararın azaltılmasına yönelik yenilenebilir enerjiye büyük yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Bunun gibi enerji güvenliğini sağlamaya yönelik tüm eylemler, akıllı güç uygulamaları referans alınarak açıklamak amaçlandığı için enerji güvenliği, akıllı güç uygulamaları ile ilişkilendirilecektir.

Son olarak üçüncü bölümde; Orta Asya bölgesinin hidrokarbon kaynakları kömür, petrol, doğalgaz açısından zengin ülkeleri ele alınacaktır. Enerji zengini ülkeler Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan'ın petrol ve doğal gaz enerji rezervleri açıklanacaktır. Söz konusu ülkeler kaynaklar bakımından zengin olmalarına rağmen eşit seviyelerde rezervlere sahip değildirler. Kazakistan petrol ve doğalgaz açısından zengin olmasına rağmen, Türkmenistan yüksek oranda doğalgaz rezervlerine sahiptir. Özbekistan iki ülkeye kıyasla daha az fakat yine de zengin kaynaklara ev sahipliği yapmaktadır. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'a kıyasla Kırgızistan ve Tacikistan enerji bakımından zengin değildirler. Hidrokarbon kaynaklarına kıyasla su gücü açısından büyük potansiyele sahiptirler. Enerji güvenliği bağlamında transit ülke konumunda yer almayı talep etmektedirler.

Üçüncü bölüm boyunca planlanan, faaliyete geçirilen, iptal edilen enerji transfer rotaları Orta Asya'nın enerji zenginliğini göstermesi bakımından açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca Çin'in Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile enerji ilişkileri değerlendirilecektir. Çin'in enerji güvenliği politikasında şirketler önemli rolleri üstlenmişlerdir. Bu nedenle şirketlerin faaliyetleri ve enerji anlaşmalarının tümü Çin'in

akıllı güç konsepti göz önünde bulundurularak enerji güvenliği politikası olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Tezin sonuç bölümünde cevabı aranan sorular ele alınarak, argümanların birbirini destekleyecek şekilde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

I. BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılında kuruluşunu takiben, 1978 Deng Xiaoping dönemi ile girdiği gelişim süreci Çin'in önemli ekonomik gelişmeler yaşamasına ve 1993 yılı itibariyle de enerji alanında büyük kaynak ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. Çalışmanın konusunu oluşturan 'enerji güvenliği' ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin akıllı güç politikası ele alınırken öncelikle bu kavramlarla ne anlatılmak istendiği açıklanmalıdır. Bu amaçla çalışmanın bu bölümünde öncelikle enerjinin uluslararası ilişkilerde diğer alanlara kıyasla ne anlam ifade ettiği, güvenlik kavramıyla ne ifade edilmek istendiği, kelimenin etimolojik kökeni ve bu doğrultuda 'enerji güvenliği' kavramına yönelik farklı görüşlerden derlenmiş tanımlamalar ele alınacaktır.

Enerji güvenliği politikaları ülkeler nezdinde farklı konseptler üzerinden oluşturulmaktadır. Buna göre enerji güvenliği ithal eden ülkeler açısından arz güvenliği olarak, ihracat eden ülkeler açısından ise talep güvenliği olarak algılanmaktadır. Bu ayrım gerçekleştirildikten sonra, çalışmanın konusunu oluşturan Çin'in enerji güvenliği algısının arz güvenliği üzerinden şekillenmesi nedeniyle arz güvenliği detaylandırılacaktır.

Enerji güvenliğini sağlayabilmek için yapılan çalışmalar Çin enerji politikasının en büyük faaliyet alanını oluşturmaktadır. Çin enerji güvenliğini sağlayabilmek için akıllı güce yatırımlar gerçekleştirilerek, gelişimini ilerletmektedir. Enerji güvenliği politikasını izlerken akıllı güç bileşenlerinden yumuşak gücün yansımaları olan kamu diplomasisi faaliyetlerine de başvurmaktadır. Sadece yumuşak gücüne değil, bunun yanında yumuşak güç dengeleyicisi sert güç kaynaklarını da dinamik tutmaya özen

göstererek, uluslararası ilişkilerde yükselen bir akıllı güç imajı çizmeye çalışmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde söz konusu enerji güvenliği, akıllı güç, yumuşak ve sert güç kavramları taşıdıkları anlam bakımından ve çalışma boyunca ele alınacak halleriyle açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. Enerji ve Enerji Güvenliği

Enerji, eski Yunan dilinde ‘aktif’ ve ‘iş’ kelimelerinden türemiş bir sözcüktür (Pamir 2016: 28). Genel olarak iş yapabilme yeteneği olarak tanımlanabilen bu kavramın ele alındığı her bilim için anlamı farklıdır. Uluslararası ilişkilerde enerji, devletlerin ilişkilerini şekillendiren faktörlerden biri olarak, politikaların oluşumu için dayanak noktası oluşturan en temel girdilerden biri kabul edilebilir. Üretimin sürdürülmesi, ihtiyaçların karşılanabilmesi ve ekonominin devamlılığı için üzerine politikaların ve stratejilerin oluşturulduğu bir alandır.

Latince ‘securus’ kökünden gelen güvenlik kavramı etimolojik olarak iki kelimedenden oluşmaktadır. ‘Se’ bir şeyden emin olma, bağımsız olma, ‘-sız, siz’ anlamına gelirken ‘cura’ kaygı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla güvenlik, ‘emniyet hali’ yani diğer bir deyişle ‘tehlikeden uzak olma güvencesi’ ve bu gereksinimlerin karşılanabilme güvencesi olarak da değerlendirilmektedir (Turan 2015: 6).

Uluslararası ilişkiler ve diplomasi sözlüğü tanımına göre güvenlik, “*Bir devletin ulusal sınırları ve çıkarlarının, başka devletlerin saldırıları ve tehdidinden uzak olması durumu*” şeklinde tanımlanmıştır (Dağ, 2009: 410). Üzerinde uzlaşmış bir güvenlik tanımının olmaması sebebiyle birbirinden farklı birçok tanım ortaya çıkmıştır. Farklı görüşlerden derlenen tanımlara göre güvenlik; toplum yaşamında yasal düzenlemelerin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi, güven içinde yaşam sürmeleri veya elde edilmiş değerlere yönelik bir tehdit kaynağının olmaması durumu dolayısıyla tehdit, kaygı ve tehlikelerden uzak olma hissi şeklindedir (Ağır 2011: 107).

Genel tanımına göre tehlike bulunmaması hali, emin ve rahat olma durumu olan güvenlik; Arnold Wolfers tarafından objektif ve subjektif olarak iki bileşene ayrılmıştır. Buna göre objektif olarak eldeki değerlere yönelik genel anlamda bir tehdit olmaması durumu ve subjektif anlamda da bunlara yönelik bir saldırı olacağı korkusu taşımama durumudur (Kanbal 2012, <http://politikaakademisi.org/2012/08/07/uluslararası-iliskilerde-guvenlik-algisi/> , 22 Haziran 2017’de erişildi).

Heisenberg güvenliği, emniyet altına alınmak istenen toplumsal yapı, birey veya eşyaların sürdürülebilir şekilde gelecekte de korunacağı beklentisi olarak tanımlanmaktadır. Güvenlik bu yönüyle politikanın ulaşması gereken bir ideal durum veya hedefe vurgu yapmaktadır. Güvenlik günlük yaşamda bir bütün olarak değerlendirilmesine rağmen farklı bileşenlerin (birey, politik, toplumsal sistemler, değerler) korunmasını içermektedir. Bu bağlamda korunması gereken bu bileşenlerin neler ya da kimler olduğu konusuna açıklık getirilmesi gerekmektedir (Demiray ve İşcan 2008: 149).

Güvenlik kavramı; küresel gelişme süreçlerine göre kendine farklı vurgular edinmiştir. Toplum gündemine 1789 Fransız Devrimi sonrası Yurttaş Hakları Bildirgesi ile girmiş, buna göre güvenlik temel insan haklarından biri olarak kabul edilmiştir. Güvenlik ilk etapta devletlerin kendilerini korumak için tehditlere yönelik gerçekleştirdikleri mücadele ve bu mücadele için sahip olunması gereken askeri imkân ve kabiliyetler olarak görülürken, uluslararası sistemin geçirdiği dönüşüm akabinde askeri imkân ve kabiliyetlerin ötesinde daha geniş bir anlam ifade ederek, farklı meseleleri de içerecek şekilde genişletilmiştir (Baylis 2008: 73).

İkinci Dünya Savaşı’ndan Soğuk Savaş dönemi sonuna kadar güvenlik konuları askeri çalışmalar doğrultusunda değerlendirilmiş, dar bir tanımlamayla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç nükleer savaş tehlikesi, silahsızlanma ve caydırıcılık gibi güvenlik stratejilerini ortaya çıkarmıştır. Bu dar tanımlama 1970’lerin sonunda değişime uğramış, genişletilmeye başlamış, askeri unsurlardan uzaklaşarak; uluslararası ve bölgesel seviyeden ulus içi ve bireye doğru derinleşmiştir. Bu dönemin risk tanımlaması derinleşmeyle birlikte artık siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, siyasi baskılar, göç,

uyuşturucu, insan ticareti, nüfus fazlalığı, çevre sorunları gibi daha farklı konuları da kapsamaya başlamıştır (Açıkmeşe 2014: 242; Kardeş 2014: 326).

Güvenlik kavramının bileşenleri; Doğu- Batı çatışmasının sona ermesinden sonra aşamalı olarak gelişmiş ve değişim süreçlerinden etkilenmiştir. Askeri vurgulardan oluşan kavram I. ve II. Dünya Savaşları ile de aynı vurguları sürdürmüştür. İki savaş arası dönemde (1919-1939) hemen hemen hiç kullanılmamış ve savunma, ulusal beka, ulusal çıkar, egemenlik ya da güç göndermelerine hâkim olmuştur. 1970'lerin sonunda akademik toplumda genişletilmiş bir güvenlik kavramı tartışılmaya başlanmış ve 1980'lerden bu yana da kavram aşamalı olarak geliştirilmiştir (Brauch 2008: 6, 19).

Devletlerin dış politika davranışları, örgütlenme şekilleri, toplumsal hareketleri göz önüne alındığı vakit iki farklı dünya savaşı ile değişen uluslararası sistemde, güvenlik anlayışı ve uygulamaları da kavramların anlamlarının değişmesine neden olmuştur. 19. ve 20. Yüzyıllarda II. Dünya Savaşı'nın bitimine dek güvenlik, sınırları koruyup, toprak genişlemesi olarak algılanmamış; ticaret ve suyuollarının, yer altı kaynaklarınca zengin bölgelerin ele geçirilmesi olarak algılanmıştır. Bu dönemlerde güçlü devletlerin egemen olma çabalarına göre güvenlik tanımlamaları söz konusu olmuştur (Dedeoğlu 2008: 37).

1990'lı yıllarda hız kazanan güvenlik kavramının değişimi küreselleşme ile birlikte yeni bir boyut kazanarak işbirliği, ortak çaba ve diyalog sürecini gerektirmiştir. 11 Eylül 2001 dönemi ile bir dönüşüm daha yaşanmış ve tehdit algısına yeni bir boyut daha eklenerek, işbirliği ve ortak çabanın önemini kanıtlamıştır. Devletler güvenlik tehditlerine karşı kendi kapasitelerini aşan karmaşık süreçleri yönetebilmek için kolektif işbirlikleri oluşturma yoluna gitmişlerdir. Güvenliğin gündemi geleneksel bakış açısının dışına çıkararak değiştiği için salt askeri konulardan sıyrılmış, ekonomik, siyasal, sosyal, çevresel konuları içerecek şekilde genişlemiştir. Yeni güvenlik anlayışı çevre kirliliği, doğal kaynaklar, etnik problemler, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi farklı tehdit konularını kapsayacak şekilde genişlemiştir (Özel ve Dönmez 2016: 257- 258).

Askeri kökenli olmayan yeni tehditlerin güvenlik alanında daha ağırlıklı olarak yer almaya başlaması 1994 yılı Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporunda ele alınmıştır. Rapora göre güvenliğin sektörleşmesi ile yedi yeni güvenlik kavramı açıklanmıştır. Yeni güvenlik alanları ekonomi güvenliği, yiyecek güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, kişisel güvenlik, politik güvenlik, insani güvenlik olarak sektörleştirilmiştir (United Nations Development Programme 1994, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf: 24, 25).

Günümüzde güvenlik değerlendirmeleri; genişleme, derinleşme ve devlet-dışı sektörleşme yönünde ki değişimlerden olagelmıştır. Genişlemeyle birlikte yeni güvenlik tehditleri; devlet-dışı odaklaşma doğrultusunda çok farklı risk ve problemler olarak ele alınmıştır. Derinleşme ile güvenlik öznesi devletten bireye doğru derinleşmiş, sektörleşme ile gıda, çevre, sağlık ve enerji güvenliği gibi yeni güvenlik alanları oluşturulmuştur (Kardaş 2014: 327).

Ekonomik gelişme ve kalkınmanın temelinde yer alan enerji, sektörleşme ile önem kazanan yeni güvenlik alanlarından biridir. Ekonomik gelişimin sürdürülebilmesi ve güvenli enerji adeta sürekli dönen çarklar gibi birbirini tamamlamakta ve bizlere petrol ve doğalgazın dünya sistemindeki öneminin artacağını kanıtlar niteliktedir. Bu etki 21. Yüzyılda artarak devam edecektir. Uluslararası sistemde değişim yaşayan güvenlik kavramı askeri vurgularını bir kenara bırakarak, ekonomik unsur ağırlıkta algılanışı, enerji kaynaklarının ve buldukları coğrafyaların ekonomik, stratejik ve jeopolitik değeri üzerinde önemli bir etki doğuracaktır. Bu doğrultuda ekonomik sistemin genişleme döngüsü ve süreci, petrol ve doğalgaz ile bağlantılı bir coğrafik denetimin kontrolünde gerçekleşecektir (Demiray ve İşcan 2008: 161).

Uluslararası nüfuz ve ekonomik gelişim için enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyet bir gerekliliktir. Çünkü bilim ve teknolojide yaşanan ilerlemeler, enerji sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çağın gereklerine uygun şekilde yaşamak için enerji kaynaklarından rasyonel bir şekilde faydalanmak gerekmektedir. Devletlerarasında cereyan eden rekabetçi mücadeleler; enerji kaynak kontrolü ve enerjiyi etkin, ekonomik şekilde kullanma isteği doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ekonomik

gelişimin itici güçlerinden olan enerji kaynakları; en az askeri güç kadar artıkt uluslararası yapıda devletlerin varlıklarını ve güvenliklerini sağlamada temel unsur halini almıştır (Demiray ve İşcan 2008: 157).

Güvenliğin sektörleşmesi ve bu noktada enerjinin önemine yapılan vurgu ile 21. yüzyılın devletler nezdinde en büyük problemlerinden birinin; elde edilen/edilecek enerjinin tedarikini kesintisiz gerçekleştirme, enerji nakil bölgelerinin her hangi bir tehlikeye karşı güvenliğini sağlama konusunda olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple sektörleşerek gelişen güvenliğin, enerji güvenliği doğrultusundaki özellikleri tüm devletler için elzem bir konuyu oluşturmaktadır.

Enerji piyasasına bakıldığı zaman birincil enerji kaynağı sayılan petrol ve doğalgaz en çok tüketilen kaynaklar olmaları bakımından küresel enerji güvenliği politikaları açısından oldukça önem arz etmektedir. Birincil enerji kaynağı olan kömür önemli bir noktada bulunmaktadır. Fakat çevre kirliliğine yönelik olumsuz etkisi bakımından gelişen teknolojiler akabinde daha az tercih edilmektedir.

19. yüzyıl sanayileşme faaliyetleri ile temel enerji kaynağı kömür iken, yüzyıl sonunda yerini yavaş yavaş petrole bırakmıştır. Petrolün kullanılmaya başlaması ile yeni gelişmeler yaşanmış ve uluslararası politikanın önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Yirminci yüzyıl ile beraber dünya siyasetine damgasını vurarak enerji stratejilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu döneme dek enerjinin çok önemsenmediğini söylemek mümkündür. Yirminci yüzyıl ile yaşanan ekonomik kalkınma, sanayileşme atılımları enerjinin önemini gündeme getirerek, enerji politikalarının uluslararası ilişkilerin önemli bir bileşeni olmasına neden olmuştur. Hızlı ekonomik dönüşümler Batı'nın petrole olan bağımlılığını artırarak, stratejik bir hammadde olarak ortaya çıkmasına neden olmuş ve devletlerin bu kaynağı kesintisiz olarak alabilme, tedarikini sürdürebilme amaçları doğrultusunda ülkelerin enerji politikalarını gerekli kılmıştır (Akbulut <http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa>, 10 Ekim 2017'de erişildi).

Soğuk savaş dönemi ve sonrasında dünyanın petrol üretim merkezi Ortadoğu ve Kuzey Afrika olmuş, bu dönemde petrol kömürden daha ucuz bir kaynak olmaya başlamış ve dolayısıyla ucuzlaması onu ekonomik hayatın temel itici gücü yapmıştır. Kömüre dayalı sanayinin maliyetinin yükselmesi, kömürü neredeyse iş görmez bir duruma dönüştürmüş ve petrol de arka arkaya gelen fiyat indirimleri ile enerjide asıl aranan nitelik olan ucuzluğu sağlamıştır. Petrole dönüşün en önemli nedeni maliyetidir. Endüstriyel yapının modernleşmesi petrol kullanımını gerekli kılmıştır (Yergin 2016: 512). Bu tarihten sonra petrol, enerji mücadelelerinde temel amaç haline gelmiş ve enerji politikalarının mücadele alanını kömürden petrole çevirmiştir.

1960 ve 70'ler sonrası enerji ilişkileri; petrol üretici ülkeler ile petrol tüketici ülkeler arasındaki mücadeleden ve buna yönelik olarak kurdukları oluşumlar üzerinden ilerlemiştir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ve Uluslararası Enerji Ajansı'nın kuruluşu bu açıdan önemlidir. Çünkü enerji alanındaki aktörlere bu defa örgütler de eklenerek, örgütlerle mücadele dönemi gündeme gelmiştir. 1973-74 dönemi petrolün siyasi bir silah ya da bir dış politika aracı olarak kullanım sürecini başlatan dönemdir (Turan 2010: 51)

Enerji güvenliği, 21. Yüzyılda enerjinin küresel güç olmak için temel gereklerden birinin olduğunun anlaşılması ile devletler ve kurumlar arası küresel rekabetin artışıyla en önemli politikalardan biri haline gelmiştir. Üzerinde uzlaşmış bir enerji güvenliği tanımı bulunmamaktadır. Çünkü enerji arz, talep ve transfer ülkelerinin farklı olması, bu konuyu farklı tanımlarla algılamalarına ve buna yönelik farklı enerji politikaları oluşturmalarına neden olmuştur. Net bir tanım yokluğu bu defa enerji güvenliğini birçok politika için çatı terim haline getirmiştir.

Enerji, bölgesel ve küresel birçok alanda siyasi ve politik denklemleri etkileyen en önemli unsurlardan bir tanesidir. Sanayi Devrimi sonrası en önemli kaynak haline gelen petrolün küresel ekonomik büyüme, sanayi, lojistik, askeri ve savunma yeterliliği gibi stratejik alanlarda vazgeçilmez bir öneme sahip olması nedeniyle, stratejik politikalarla geliştirilmesi gerekmektedir. Bu stratejik konum kaynakların tedariki, transit rotaların güvenliği, piyasa dengeleri başta olmak üzere hızlı bir süreçle önem

kazanarak gelişmiştir. Günümüzde enerji tüketiminin artması daha çok talep doğurmuş, kaynak çeşitliliğinin ve stratejik enerji politikalarının önemi artırmış ve artırmaya devam etmektedir (Akyener 2018, <https://www.tespam.org/enerji-diplomasisi/>, 21 Nisan 2018'de erişildi).

Enerji, ekonomik gelişmenin, toplumsal ilerlemenin ve modern uygarlığın inşasının önemli bir fiziki tabanıdır. Aynı zamanda ulusal ve dış güvenlik politikalarını birbirine bağlayan bir ülkenin güvenliğinin stratejik ve en önemli unsurudur. Enerji güvenliği, dünya enerji piyasasının rekabetiyle ve enerji güvenliği ile ilgili yükselen endişelerle giderek daha da önem kazanmaktadır. Enerji güvenliği alanı mühendislik, siyaset, ekonomi, enerji, çevre, diplomasi ve askeri meseleleri içeren sistematik bir konudur. Bu nedenle siyasi ve akademik söylemde her ülkenin ulusal gündeminin ana konularından biri haline gelmiştir (Cao ve Bluth 2012: 381).

Çatı kavram olması sebebiyle güvenlik boyutu; ekonomik, politik ve çevresel güvenlik arasında ortak bir birleşimle değerlendirilmektedir. Enerji güvenliğinin ekonomik boyutu, rekabetçi, açık ve güven veren bir enerji piyasasını amaçlar. Politik anlamda enerji kaynağına sahip olan ülkeler açısından bunları güvenli şekilde ihraç etmek, güvenle ithal eden ülke açısından da çeşitliliği ve sürekliliği artırmak uluslararası arena da gücün göstergeleri olarak yorumlanabilir. Çevresel boyut düzleminde çevreye zararın en aza indirilmesi/ azaltılması, Karbondioksit/ sera gazı üreten enerji kaynakları tüketimini azaltmak ve enerji tasarrufunu sağlamak yer almaktadır (Aras ve Yorkan 2005: 21).

Birçok görüş enerji güvenliğinin amacının yakıtların güvenilir şekilde tedarik edilmesi olarak kabul etmektedir. Başka bir görüş ise enerji güvenliğinin kaza ve tehlikelerin azaltılması olarak kabul etmektedir. Tüm bunlar enerji güvenliğini tanımlamak için eksik kalmaktadır. Enerji güvenliği üç farklı grup arasında tartışılmaktadır. İlk grup; enerji güvenliğini enerji kaynaklarının sürekliliği olarak tanımlamaktadır. İkinci grup; sürekliliğin güvenli ve güvensizliğine yönelik farklı etkenlerin varlığını değerlendirmektedir. Buradaki farklı etkenler; fiyat değişkenliği, enerji kıtlığı vb. olarak tartışılmaktadır. Üçüncü grup; etki ölçütü kapsamını genişletir.

Fiyat ve miktarların sürekliliğini ölçmek yerine, etki ölçüsünü hizmet fiyatlarının ekonomi ve çevreye olan etkisine yönelik olarak değerlendirir (Winzer 2011: 4- 5).

Winzer çalışmasında enerji güvenliği tanımları doğrultusunda; esas amacın arz kaynaklarının güvenliğinin olduğu ve bu doğrultuda enerji tedarik zincirinin korunması gerektiği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla enerji güvenliği tek bir bileşene bağlı değildir. Arz sürekliliği, hizmet sürekliliği gibi bileşenlerden oluşmaktadır (Winzer 2011: 9).

Enerji güvenliğinde ülkelerin enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak, enerjinin ulaşım güvenliğini sağlamak ve fiyat istikrarının sağlanması gibi ikili ilişkilerde güdülen amaçlar, boru hatları konusunda bölgesel düzeyli birden fazla aktörün ilişkisinden meydana gelmektedir. İkili, bölgesel düzeyli aktörler ilişkisinin dışında bir de çok taraflı uluslararası kuruluşların izlediği enerji politikaları söz konusudur. OPEC ve OPEC'in fiyat artırması sonucu çıkan dünya petrol kriziyle baş etmek ve enerji güvenliğini sağlamak için Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) bünyesinde oluşturulan Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) gibi kuruluşlar çok taraflı enerji politikaları izlemekte ve enerji güvenliğinin sağlanmasına katkı sağlamaktadırlar (İskit 2012: 374).

Enerji güvenliği kavramı ilk kez kömür sorunu (coal question) kavramıyla ifade edilmiştir. 1865 yılında İngiltere'de ortaya çıkan bu 'kömür sorunu', İngiltere'nin dönemin başat gücü olduğu dönemlere denk gelmektedir. Bu dönemde Fransa ile gümrüksüz veya çok düşük gümrükle kömür satışı anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma İngiltere'de kamuoyu tepkisine sebep olup, İngiltere rezervlerinin bu anlaşmaya yetecek kadar çok olmadığı ve rezervlerin buna dayanamayacağı yönünde görüşlerle tepki toplamıştır. Bu doğrultu da rezervlerin bir gün biteceği ve ülke güvenliğinin tehlikeye düşeceği, Amerika Birleşik Devletleri'nin İngiltere'nin başat güç koltuğundaki yerini alacağı görüşleri yayılmıştır. Günümüze baktığımız zaman bu senaryonun gerçekleşmiş ve kömürün yerini petrolün almış olduğunu görebiliriz (Ediger 2010: 40).

İngiltere'nin başat güç olduğu dönemlerde Winston Churchill tarafından savaş gemileri kömürden petrol gücüne çevrilince, bu adım kritik bir dönüm noktası olmuştur.

İngiltere bu kararla önemli bir ikileme girmiştir. Çünkü sınırları içerisinde kömür kaynakları olmasına rağmen, petrol kaynakları sınırları dışında olduğu için bu adım kaynak ülkelerine bağımlılığı anlamına gelerek büyük sorumlulukların habercisi olmuştur. Buna yönelik İngiltere merkezli, İran'ın güneybatısından petrol çıkaran İngiliz- İran petrol şirketi'nin (APOC) çoğu hissesi İngiliz hükümetince edinilerek, ilk defa denizaşırı kaynak güvenliği bir devletin başlıca sorumluluğu olmuştur (Klare 2004: 49). Churchill'in kararını takiben günümüze dek enerji güvenliğinin önemi su yüzüne çıkmıştır.

Enerji güvenliği Churchill'in bu adımı sonrasında arz güvenliği olarak algılanmış ve Churchill'in deyimiyile enerji güvenliğinin anahtarı; "çeşitlilik ve yalnızca çeşitlilik" olarak adlandırılmıştır (Yergin 2006: 69). Bu sürece bakarak; dönemin başat gücü, dönemin popüler enerji kaynağını veya enerji transfer rotalarını elinde bulundurma hedefi içerisinde denilebilir.

1945 sonrası İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri de başatlığının getirdiği hedef doğrultusunda petrole olan ilgisini artırmıştır. Günümüzde bu başatlığı sürdürmeye çabalamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin görüşleri doğrultusunda enerji güvenliği; kendisi ve müttefikleri için yeterli, güvenilir ve çeşitlendirilmiş kaynaklardan sağlanacak petrolün, gazın ve tabii bunların gelecekteki muadillerinin temini ve piyasaya ulaştırılması için gerekli alt yapının sağlanması olarak tanımlanmıştır (Ediger 2010: 42).

Avrupa Komisyonu'nun enerji güvenliğine yönelik tanımı; stratejik stokların korunması veya ulusal kaynakların yetersizliği durumunda, ekonomik problemlerden kaynaklı olarak ortaya çıkacak bir enerji krizinde ihtiyaç duyulan oranda, ulaşılabilir ve istikrarlı dış kaynaklar sağlama becerisi şeklinde açıklanmıştır (European Commission , <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-security> , 17 Haziran 2019'da erişildi). Bu tanım sadece enerji talebi olan ülkeler için anlamlıdır. İthal eden ve ihraç eden ülkeler açısından, enerji güvenliği farklı anlamlar taşımaktadır.

Petrol tedarikinde acil durumlara müdahale etmek, tedbirlerin koordinasyonunu sağlamak, üye ülkelere temiz, güvenilir, uygun fiyatlı enerji sağlamak amacıyla kurulmuş olan 28 üyeli Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency- IEA); değişen enerji piyasalarına yönelik enerji güvenliği, ekonomik gelişme ve çevrenin korunmasını kapsayacak şekilde amaçlarını değiştirmiştir. Enerji güvenliğinin tanımı da aynı şekilde değişime uğramıştır. İlk etapta petrol tedarikinin kesintisiz sağlanması hedeflenirken şimdi; doğalgaz güvenliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının güvenliği, istikrarlı piyasaların sağlanması ve iklim değişikliği konuları üzerinde durulmaktadır (Jones 2009: 45).

Uluslararası Enerji Ajansı'nın tanımına göre enerji güvenliği, enerji kaynağının uygun fiyata ve kesintisiz şekilde bulunabilmesidir. Enerji güvenliğinin birçok boyutu vardır. Uzun vadeli enerji güvenliği için çoğunlukla ekonomik gelişmeler ve sürdürülebilir çevre ihtiyaçları doğrultusunda enerji tedarik hatları oluşturmak için yatırımlar gerçekleştirilmektedir. Kısa vadeli enerji güvenliği ise; enerji sistemindeki arz ve talep dengesinde yaşanan ani değişimlere hızlı tepki verebilme yeteneğine odaklanmaktadır. Enerji güvenliğinin olmaması durumu, fiziksel olarak enerjinin kullanılmamasının olumsuz ekonomik ve sosyal etkilerine ya da rekabet gücü olmayan ya da aşırı uçuk fiyatlardan kaynaklanmaktadır (Uluslararası Enerji Ajansı, <https://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/>, 19 Nisan 2017'de erişildi).

Özel şirketler açısından bir tanım oluşturmak gerekirse bu noktada Shell Kurumsal İlişkiler Direktörü Roxanne J. Decyk'in tanımına göre enerji güvenliği; enerji sektörlerindeki geniş yatırımları, hem tüketici ülkeler için arz güvenliğini hem de üretici ülkeler için talep güvenliğini içerir. Sürdürülebilir olması da önemli bir gerekliliktir. Enerji güvenliği çok taraflı şekilde, şirket ve hükümet politikalarıyla sınırlı kalmayarak kolektif çalışmalardan oluşmalıdır. Uzun vadeli daha az karbondioksit salıp, daha fazla enerji üretmek gibi sorunlara odaklanması gerekmektedir (Decyk 2009: 90).

NATO da yeni tehdit algısı sonucunda 1970'lerde yaşanan petrol krizleri sonrasında enerji güvenliğine yönelik bir görüş oluşturmuştur. Doğrudan referans

verilmeden 1991 Stratejik Konsepti ile enerji güvenliği önemseneceğe başlamıştır. Kuzey Atlantik Konseyi tarafından Riga Zirvesi sonrasında NATO'nun ilgilenmesi gereken beş önemli alandan birini oluşturan enerji altyapılarının korunması ve desteklenmesi yer almıştır. 2008 Bükreş Zirvesi'nde bu rapordan yola çıkılarak; ittifakın enerji güvenliği risklerine yönelik çalışmalar yapacağı ve üye devletler nezdinde enerji güvenliğinin NATO'nun ilgilendiği bir konu olduğu kabul edilmektedir (Biresselioğlu 2012: 229).

NATO'nun 2010 Lizbon zirvesinde kabul edilen Stratejik Konsepti'nde en geniş haliyle enerji güvenliğine yönelik endişeler transit güzergahlarının uğrayabileceği saldırılar veya olası bir kesinti durumundan kaynaklanacak problemler olarak belirtilmiştir. Bu nedenle kritik enerji altyapılarının, transit bölge ve güzergahlarının korunmasına ek olarak ortak işbirlikleriyle acil durumlara müdahale edebilmek için planlamaların yapılmasına yönelik eylem planı kabul edilmiştir (North Atlantic Treaty Organization, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf , 20 Haziran 2019'da erişildi).

II. Dünya Savaşı sonrası enerji güvenliğinin önemini şekillendiren olay 1973 Petrol Krizi'dir. 1970 ve 1980'ler boyunca enerji güvenliğinin odağı çeşitlilik-çeşitlendirme üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda enerji güvenliği; OECD üyesi petrol ithalatçısı ülkelerin öncelikleri bağlamında petrol tüketim ve ithalatının sürdürülebilirliği olarak görülmeye devam etmiştir. 1980'lerde düşük petrol fiyatları enerji güvenliğinin arka plana itelenmesine neden olmuş fakat 80'lerin sonunda küreselleşme, piyasaların bütünleşmesi ve yeni pazarların ortaya çıkması ile tekrar önem kazanmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik, siyasi, çevresel, askeri krizler ve doğal afetler enerji güvenliğinin oldukça dikkat çekmesine neden olmuştur (Çelikpala 2014: 81).

Günümüze gelindiğinde enerji güvenliği kaygılarının, petrol tedarikinden çıkıp daha farklı kaygıları da içerdiğini görebiliriz. Bunun sebebi sadece arz güvenliğine yönelik bir enerji güvenliği tanımının günümüzde eksik kalmasıdır. Arz güvenliği yine önemli olmakla birlikte bu defa talep güvenliği, makul fiyatlandırma, transfer

rotalarının güvenliği, çevre güvenliği gibi önemli paydaşlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi'nin kapsayıcı tanımına göre enerji güvenliğinin dört ana faktör üzerinden tanımlanması mümkündür: Mevcudiyet, jeolojik olarak bulunabilme (availability), erişebilirlik (accessibility), hesaplılık (affordability) ve toplumsal çevresel olarak kabul edilebilirlik (acceptability) (Asia Pasific Energy Research Center 2007, https://aperc.ieej.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf , 3 Mayıs 2017 'de erişildi). Bu faktörleri geleneksel enerji güvenlik unsurları olarak değerlendirebiliriz.

Enerji güvenliğinin sağlanması için enerji güvenliğine yönelik endişelerin anlaşılması ve bunları önlemeye yönelik tedbirler alınması, aslında enerji güvenliğinin hangi koşullarla sağlandığını gösterir. Daniel Yergin'e göre enerji güvenliği endişeleri 1973 yılı ile çeşitlenmiştir. Bu çeşitlilik günümüzde yaşanan teknolojik ve siyasi gelişmelerle devam etmektedir. Yergin enerji güvenlik endişelerini dört başlıkta toplamıştır. Buna göre; yüksek petrol fiyatları, enerji kaynak miktarı, terörizm tehdidi ve ihraç ülkelerinin problemleridir (Yergin 2006: 71-78).

Yüksek petrol fiyatları hem dengeli bir piyasanın sağlanması hem de ithalatçı ülkelerin enerji güvenliğini sağlamaları açısından olumsuz bir durumdur. İhraç ülkeleri her ne kadar bu durumdan fayda sağlıyorsa da ithal eden ülkelerin enerji güvenliklerini sağlamaları ancak enerjiye makul fiyatlarla ulaştıklarında mümkün olacaktır. Terörizm tehdidi enerji güvenliğinde önemli unsurlardan biridir. Enerji kaynaklarına, enerji transfer boru hatlarına veya enerji kaynaklarının transfer rotalarına karşı gerçekleştirilebilecek herhangi bir tehdit, askeri çatışmalar, politik karışıklıklar, korsanlık faaliyetleri enerji güvenliğinin istikrarsızlığına neden olmaktadır (Winzer 2011: 8; Yergin 2006: 70).

Enerji kaynak miktarı, hem ihraç eden ülkeler için hem ithal eden ülkeler için önemli bir enerji güvenliği elemanıdır. İthal ülkeleri için; ihtiyaç duyulduğu oranda kaynak miktarının sağlanması enerjinin gerektiği tüm alanlarda aksamalar yaşanmadan sürdürülebilmesi açısından önemlidir. İhraç ülkeleri açısından var olan rezervlerin büyüklüğü bu kaynakların daha çok pazara satışını sağlamak ve sürdürülebilir bir enerji

piyasası oluşturmak açısından önemlidir. Dolayısıyla kaynak miktarı hem arz hem talep ülkeleri açısından elzem bir unsurdur.

Enerji güvenliğini etkileyen bir diğer endişe, ihracat ülkelerinin problemleridir. Enerji kaynak rezervleri açısından zengin ülkelerde yaşanan olası istikrarsızlıklar ve terörizm problemleri enerji güvenliğini etkileyebilmektedir. Bu nedenle ihracat ülkelerinin istikrarlı yönetim ve sistemlere sahip olması enerji güvenliği açısından daha tercih edilebilir bir durumdur. Kaynak rezervleri açısından zengin Ortadoğu bölgesi siyasi istikrarsızlık problemleriyle uğraşırken, ithalatçı ülkeler ihracat ülkelerinin yaşadıkları problemlerin enerji transferlerine yönelik olumsuz bir etki oluşturmaması adına daha ziyade istikrarlı kaynak zengini ihracat ülkelerine yönelmektedirler.

Enerji güvenliği endişelerinin derlenmesiyle elde edilen verilerle enerji güvensizliği tanımı oluşturulabilir. En genel anlamıyla enerji güvensizliği; enerjinin kullanılabilirliğinde veya enerji kaynak sahibi olmayan ülkeler açısından onu elde etme sürecinde aktarım güzergâhlarının fiziki problemlere maruz kalması (çevresel boyut, terör eylemleri vb.) veya kaynağa biçilen ücretin sürekli ithalat ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda karşılanamaması ve ihracat ülkeleri arasında dengesiz fiyatlandırma etkenleriyle ortaya çıkan refah kaybı olarak tanımlanabilir. Enerji güvensizliği bu şekilde bir tanımdan oluşmuşsa, enerji güvenliği tanımlarının tümünün esas vurgusunu, enerji tedarik zincirini etkileyen tüm problemlere karşı korumak şeklinde etmek mümkündür (Winzer 2011: 5- 6).

Enerji güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesi için ülkelerin çeşitli kurallara uyması gerekmektedir. Churchill'in vurgusuna uygun olarak ilki; arz ve çeşitliliğidir. Arz kaynaklarının artırılması, bir kaynağa yönelik üretilmiş bir alternatif arz kaynağının kesilmesinin riskini azaltır. Bir diğer önemli kural; esnekliktir. Esneklik birkaç bileşene bağlı olarak sağlanmaktadır. Yeterli yedek üretim kapasitesi içermeli, ekipmanların arz yedeği, yeterli depolama kapasitesi mümkün olduğunca talebi karşılayacak oranda olmalıdır. Esneklik bileşenleri sayesinde enerji arz kesintilerini olabildiğince az zararlarla tolere etmek için gereken kurtarma ve tampon çalışmalar sağlanabilir. Tüm bu süreçlerin sağlıklı sürdürülmesi için gerekli olan piyasa entegrasyonu önemli

unsurlardan biridir. Dünya çapında entegre bir enerji piyasası koordinasyonu; piyasa istikrarı ve güvenliği için sürdürülebilir kılınmalıdır (Yergin 2006: 80).

Enerji güvenliğinin iki temel ekonomik ve politik bileşeni vardır. Birincisi, yerel enerji kaynaklarının miktar ve güvenliğini sağlamaktır. İkincisi, dış enerji kaynaklarını etkileyen olayları içermektedir. Bu iki bileşen birbirini etkilemektedir. Özellikle yerel enerji kaynakları ile ilgili sorunlardan kaynaklanan durumlarda, ülkenin enerji arzının bozulmasına karşı savunmasızlıklarını azaltmak için alabilecekleri önlemler önemlidir. Bu önlemler:

- 1) Arzı azaltma talebinde bulunulması ve yeniden yapılandırma,
- 2) Acil durumlara yönelik stok ve paylaşım planlamaları
- 3) Dış arz kaynaklarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi
- 4) Diplomatik, sanayi ve askeri önlemlerdir (Deese 1979-1980: 145).

Enerji güvenliği farklı ülkelerin farklı konsept yorumlarına göre değişkenlik gösterir. Enerji arz eden ve talep eden ülkeler açısından enerji güvenliği farklı şekillerde değerlendirilir. Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Türkiye vb. enerji ithal eden ülkeler açısından önemli olan enerji arz güvenliğidir. Diğer yandan Rusya, İran, Suudi Arabistan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkeler için önemli olan enerji talep güvenliğidir.

Enerji güvenliğinin konsept bakış açılarından ‘Talep Güvenliği’ne yönelik bir tanım oluşturmak gerekirse; kaynak sahibi ülkelerin sahip oldukları enerji kaynaklarını dünya piyasasına güvenli yollardan, sürekli ve belirli fiyatlarla ulaştırabilme imkanına sahip olmaları durumudur. Enerji ihraç ülkeleri bu güvenlik konseptine uygun hareket etmekte ve talep güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Talep güvenliğinde önemli olan farklı ülkelere güvenli rotalarla söz konusu kaynağı, kendi çıkarlarına uygun fiyatlarla ulaştırabilmektir. Transfer rotalarının (boru hatları, deniz yolu aracılığıyla aktarım güzergahlarının) güvenliği bu nedenle çok önemlidir. İhraç ülkelerinden Rusya, Suudi Arabistan, Katar, İran, Irak, Türkmenistan, Kazakistan vb. ülkeler için talep güvenliği bu anlamı taşımaktadır.

Arz güvenliği, bu çalışmanın konusunu oluşturan Çin Halk Cumhuriyeti ve onun gibi enerji arz ihtiyacı olan ülkelerin enerji güvenliği endişelerine yönelik sağlamaya çalıştıkları güvenlik konseptinin bütünüdür. Buna göre arz güvenliği; kaynak ihtiyacını giderecek şekilde farklı tedarikçilere başvurularak tedarikçi çeşitliliğinin sağlanıp aynı şekilde kaynak çeşitliliğini geliştirerek, terör tehditlerinin bulunmadığı, fiziki anlamda çevresel tahriplere de maruz kalmadan transfer rotaları aracılığı ile kesintisiz, süreklilik sağlanarak, dengeli fiyatlarla ihtiyaç duyulan kaynağı tedarik etmektir. Arz güvenliğini önceleyen ülkeler, ihraç ülkeleri haricinde başta AB ülkeleri, yükselen Çin, Hindistan, Türkiye ve buna benzer ya kaynak yoksunu ya da kendi kaynakları ile enerji ihtiyacını karşılayamayan ülkelerdir.

Enerji güvenliği gelecek yıllarda daha fazla önem kazanan konulardan biri olacaktır. Çünkü dünya piyasalarının entegre hale gelmesiyle birlikte küresel enerji ticareti de şimdiye kıyasla büyük ölçüde büyüyerek önem kazanacaktır. Şu anda her gün yaklaşık 40 milyon varil petrol tankeri okyanuslar arası geçiş sağlamaktadır. 2020'ye kadar bu sayının 67 milyona yükselmesi olasılığı tahmin edilmektedir. Küresel enerji pazarlarının güvenliğinin sağlanması için talep ya da arz ülkelerinin kısacası tüm hükümetlerin ve şirketlerin ulusal ve uluslararası düzlemde enerji, çevre, askeri, kanunların uygulanması gibi önemli alanlarda koordinasyon sağlamaları gerekmektedir (Yergin 2006: 79).

Bölgesel veya küresel etkinlik elde etme amacı olan Çin'in de dâhil olduğu tüm devletler enerji güvenliklerini sağlamaları gerektiğinin farkındadır. Bu doğrultuda öncelikle küresel enerji eğilimlerinin doğru yorumlanması gerekmektedir. Bu eğilimler söz konusu talep ülke coğrafyası ve kaynak tedariki sağlayacak ülkelerin coğrafyasına yansımalarıyla detaylıca analiz edilmelidir. Tedariki sağlayacak ülkeler arasında güven sorunlarına yönelik öncelik sıralaması oluşturulmalıdır. Siyasi düzlemi istikrarlı, uluslararası alanda güvenilir ve güvenli yollardan söz konusu kaynağı iletecek kaynak ülkeleri her zaman daha tercih edilir. Bu şekilde enerji ilişkisinin kaynak ülkesine yönelik ilk ayağı oluşturulur ve uzun vadeli enerji politikası söz konusu olabilir. Ülkelerle kurulan enerji nakil bağları yatırım, finans, ekonomik, siyasi, kültürel çok yönlü ilişkileri de içerisinde barındırmaktadır. Bu unsurların karşılıklı olarak faydası,

tesis edilen enerji bağıının uzun soluklu olmasına yaptığı katkıdır (Akyener 2018, <https://www.tespam.org/enerji-diplomasisi/>, 21 Nisan 2018'de erişildi).

SSCB'nin dağılması sonrası, ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki zengin petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde Rusya Federasyonu ile mücadeleleri dönemi başlamıştır. 1993 yılından sonra enerji ithalatçısı ve yükselen ekonomik güç Çin Halk Cumhuriyeti de bu bölgelere yönelik rekabet yarışına katılmıştır (Aydın 2015: 3).

Çin'in enerji güvenliğini sağlaması, benzeri görülmemiş kaynak ihtiyacı nedeniyle dış politikasının tümünün buna eklenerek yönetilmesine neden olmuştur. Yaklaşık 35 yıl önce Doğu Asya'nın en büyük petrol ihracatçısı olmasına rağmen günümüzde dünyanın ikinci büyük petrol ithalatçısı konumundadır (Zweig ve Jianhai 2005: 25). Çin'in gelişiminde yakalamış olduğu bu ivmenin sürdürülmesi ekonomik gelişimine bağlıdır. Ekonomik gelişiminin itici gücü de enerji kaynaklarına erişimi zorunlu kılmaktadır. Sadece enerji kaynaklarına erişmekle sınırlı olmayan enerji güvenliği, uzun soluklu dengeli piyasa ücretleri ve kaynak çeşitliliği yaratılması, transfer noktalarının güvenliği açılarından önemlidir.

Enerji güvenliği günümüzde ithal, ihraç ve boru hattı geçişlerine imkân sağlayan, enerjiyi bir şekilde kullanan, satan veya transfer eden bütün ülkeler için önemli bir politikadır. Bu çalışma, Çin'in enerji güvenliğini sağlayabilmek için akıllı gücünün sert ve yumuşak bileşenlerinden faydalandığını savunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmından sonra gücün uluslararası ilişkilerde geçirmiş olduğu dönüşüm süreci ile yumuşak ve sert gücün birleşiminden oluşan akıllı gücün kavramsal boyutu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.2. Akıllı Güç

Uluslararası ilişkiler literatüründe güç kavramının anlamına yönelik uzlaşmış tek bir tanım söz konusu değildir. Devletlerin varlıklarını devam ettirmek ve uluslararası sistemde söz hakkı elde edebilmek için kendi bünyelerini sağlamlaştırma

faaliyetleri ve başka devletlere karşı göstermeye çalıştıkları şey güçtür. Her devlet gücünü farklı kaynaklara dayandırır. Zorlama ve ikna metotları ile üstün gelme amacı taşıyan güç, uluslararası ilişkilerin en temel bileşenlerindedir (Özdemir 2008: 114).

Gücün niteliğinin değişmesi, kavramsal olarak da değişmesine neden olmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanında geçirdiği dönüşüm ile anlamını genişletmiştir. Sanayi Devrimine kadar gücün belirleyici unsuru askeri kapasite olmuştur. Fransız İhtilali'ne kadar askerlerin yetişmişlik düzeyi ve savaşkanlık kapasitesi olarak algılanmış fakat I. ve II. Dünya Savaşları süreçlerinde ulusal güç tanımlarında askeri kapasitenin yeterli olmadığı; endüstriyel üretim kapasitesinin, teknolojik gelişmelerin de önemli olduğu görülmüştür. Soğuk Savaş döneminin ardından finansal kaynak kapasitesi gücün önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Günümüzde ise; ulusal gücün dayanağı askeri ve ekonomik kapasitelerden daha çok bilginin ve teknolojinin kontrolü, kamuoyunun yönlendirilebilmesi yeteneği olarak algılanmaktadır (Özdemir 2008: 136-137).

Gücün kullanılan araçlara göre farklı boyutları vardır. Geleneksel güç tanımlarını oluşturan, askeri kaynaklara dayanan güç çeşidi sert güçtür. Haricinde ikna etme, kendi yanına çekme, cezp etme faaliyetleri yumuşak güç olarak adlandırılır. Sert ve yumuşak gücün dengelenmesiyle de akıllı güç oluşturulur. Çin, küresel dünyadaki yükselişinin dünya ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmaması gerektiğini açıklamıştır. Bu nedenle günümüzde akıllı gücünü geliştirmeye yönelik faaliyetlerinin arttığı görülmüştür. Dış politikasının dayandığı akıllı güç faaliyetlerini konumlandırmak için öncelikle sert ve yumuşak güç kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

Sert güç kavramının uluslararası ilişkiler açısından tanımı; bir devletin diğer devlet veya devletler üzerinde, yaptırmak istediği/ ulaşmak istediği hedef doğrultusunda tehdit veya ödüllendirme mekanizması kullanmasıdır. Sert güç kullanımında devletler istediklerini elde edebilmek için politikalarında havuç (ödül) ve sopaya (tehdit) başvururlar. Sert güç; askeri müdahale, baskıcı diplomasi ve ekonomik yaptırımlara dayanmaktadır. Sert gücün kullanımı için silahlı kuvvetler, ekonomik kaynaklar gibi kaynakların olması gerekmektedir (Nye 2005: 14).

Akıllı güç bileşeni olan yumuşak güç kavramı ilk kez 1990 yılında Joseph Nye tarafından 'Bound to Lead' kitabında ortaya atılmıştır. Nye, güç kavramını tekrar yorumlayarak sert güce karşın yumuşak gücün başkalarının tercihlerini şekillendirmeye dayandığını belirtmiştir. Yumuşak güç, genel itibariyle diğerlerini zorlamak yerine, kendi yanına çekmeyi amaçlamaktadır. Yumuşak güç günümüzde hükümetlerce izlenecek politikaların en önemli kısmını oluşturmaktadır (Nye 2005: 15). Bu doğrultuda yumuşak güç esas olarak uluslararası alana barışçıl uyumunu tamamlamış ülkelerce kullanılan, kültür, ideoloji gibi maddi olmayan kaynaklar aracılığı ile elde edilen yönlendirici, çekici ve taklit edici bir prestij kazandıran güç çeşididir.

Uluslararası sistemin güç ve güvenlik algısında gerçekleşen dönüşümler, atlatılan savaşlar sebebiyle askeri kaynaklara dayanan salt sert güç kullanımı rafa kaldırılmış durumdadır. Sert güç kullanan ülkeler olumsuz eleştirilerle karşılaşmaktadır. Uluslararası ilişkilerin barış ve istikrarla sürdürülmesinin öneminin anlaşılması, sert gücün olumsuz kabul ediliyor olması yumuşak gücün etkisinin önemli ölçüde anlaşılmasına neden olmuştur. Yumuşak gücün kilit unsuru cazibedir. Kilit unsuru oluştururken bu süreç, sert güçten daha yavaş ama daha sağlam bir süreci garanti altına alır.

Dış politikalar ancak yabancı ülke hakları tarafından meşru ve ahlaki olarak görüldükleri zaman yumuşak güce katkı sağlarlar. Bu nedenle Pekin hükümeti yumuşak gücünü geliştirmek için çeşitli konularda kararlar almıştır. Bu kararlar genel anlamıyla uyuşmazlıkları barışçıl şekilde çözerek prestijini yükseltmeyi, karşılıklı fayda sağlayacak gelişmekte olan ülkelerle ekonomik bağlar kurmayı, terörizmin ve uluslararası suç gibi tehditlerle mücadele etmeyi, silahsızlanma ve ordu kontrolü gibi alanlarda işbirliğini sağlamayı amaç edinmektedir. Böylece Çin öncülüğünde yeni bir düzen tesis edilebilecektir.

Bir ülkenin yumuşak gücünün var olup olmadığını tespit edebilmek için öncelikle bir ayırım yapmak gerekir. Bu ayırım kuvvet, etki ve zorlama dışında kalan farklı potansiyel güç kaynaklarıdır. Bunlar en genel haliyle yabancı ülke halklarının bakışından, o ülkeye yönelik sempati duyulmasını sağlayan eylemler bütünüdür. Ulusal

imaj tesisi için ekonomik yardımlar yapmak, sahip olunan kültürün zenginliklerini cezp edecek şekilde yansıtarak o kültüre yönelik merak uyandırmak, ülke içinde kendi halkına iyi bir refah seviyesi sunmak, uluslararası arenada barışçıl vizyon savunuculuğu ve aynı zamanda eylemcisi olmak bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla yumuşak gücün kaynakları; ülkelerin kültür, siyasi değer ve dış politikalarına dayanır (Nye 2005: 20).

Yumuşak gücün kullanım unsurları asker sayısı ve yaptırım gücünü hariç tutularak, o ülkenin ekonomik ve finansal kapasitesi, rekabet kabiliyeti, yaratıcılığı, insan kalitesi, sosyal sermayesi, özgürlükleri, refahı, tarihsel birikimi, kültürel zenginliği, sanatı, sineması, mimarisi, müziği, eğitim sistemi, teknoloji altyapısı ve gelişimi, inovasyon kapasitesi, diplomatik becerisi ve kendini farklı kamuoylarına anlatabilme yeteneğinin toplamıdır. Buna göre bu unsurları bir araya getirebilen ülke, bir cazibe merkezi haline gelerek herkes tarafından ilgi duyulan bir ülke haline gelebilmektedir (Sandıklı 2014: 190).

Joseph Nye, yumuşak gücün kullanım alanlarından biri olarak kamu diplomasisinin önemini vurgulamıştır (Nye 2005: 106). Yumuşak güç ile karıştırılan bu kavram, yumuşak gücün önemli unsurlarından biridir. Küreselleşme ile yaşanan dönüşümler uluslararası ilişkilerde, ilişkilerin devletler arası olarak sınırlandırıldığı dönemi ardında bırakmıştır. Bu etkileşimlerde artık devlet-dışı aktörler, sivil toplum örgütleri ve çok uluslu şirketler de yer almaktadır. Bu aktörlerin etkinlikleriyle sadece politik ve askeri alanda söz sahibi olmanın dışında diğer kamuoyu kesimlerini ve gündemi etkileyecek araçlara sahip olmak önem kazanmıştır. Tam bu noktada kamu diplomasisi, devletlerin ya da hükümetlerin kendi lehlerine iç ve dış kamuoyu oluşturmak için uyguladıkları stratejik programlardır ve dış politika ile sıkı sıkıya bağlıdır. Buna göre devletin belirli araçlarını planlı şekilde kullanarak dış politika hedeflerini gerçekleştirmesi kamu diplomasisi olarak adlandırılmaktadır (Coşkun 2013: 1).

Kamu diplomasisi 1990'lı yıllarda popüler olmuş ve geleneksel diplomasi faaliyetlerinden farklı olduğu için 1965 yılında Edmund Gullion tarafından açıklanmıştır. Ona göre kamu diplomasisi halkların davranış ve tercihlerinin, dış

politikanın oluşumu ve olumlu yürütülmesine yaptığı etkidir. Geleneksel diplomasi dışında kalan faaliyetler kamu diplomasisi faaliyetlerine dahil sayılmaktadır. Kamu diplomasisi faaliyetleri, uygulayıcı ülkenin dış politika hedefleri ile sıkı sıkıya bağlıdır. İzlenecek kamu diplomasisi faaliyetleri, hedefe yönelik olarak politik stratejilerle hazırlanmaktadır. Bunu icra eden ulusun istek, düşünce, kurum ve kültürünü, ulusal hedeflerini iç ve dış kamuoyu oluşturabilmek için açıklama amacı taşımaktadır (Coşkun 2013: 2).

Joseph Nye, ekonomik ilişkilerin yumuşak güç içerisinde yer almadığını, bunun sert güce tabii olduğunu belirtmiştir (Nye, 2005: 10). Fakat bunun aksine ekonomi, yumuşak gücün kullanım alanlarından biri olan kamu diplomasisinin temel dayanaklarından biridir. Ticaret ağının genişliği, uluslararası şirketlerin varlığı kamu diplomasisi faaliyetlerinin itici güçleridir. Yapılan dış yardımlar da kamu diplomasisi faaliyetleri niteliği taşımaktadır. Bu nedenle ekonomik öğeler, sert ve yumuşak gücün ortasında yer almaktadır (Kurtuluş 2014: 30-31).

Ekonomi ile yumuşak gücün kamu diplomasisi ayağı birbirinden bağımsız olamayan iki unsurdur. Uluslararası alanda devletlerin sözlerini dinletebilmeleri için ekonomik altyapılarının kuvvetli olması gerekmektedir. Ekonomik altyapısı kuvvetli olmayan bir gücün uluslararası ortamı şekillendirmesi ve çıkarlarını koruması mümkün olamaz. Ekonomik unsurlar dış politikada yumuşak güce kaynaklık edebilmektedir. Hiç bir bölgesel ya da küresel gücün ekonomik dayanaklardan yoksun olduğunu söyleyemeyiz. Bu doğrultuda kamu diplomasisi faaliyetlerine baktığımız zaman uygulayan devlet ekonomilerinin en güçlü ilk yirmi ekonomi olduğunu görmemiz mümkündür (Karadağ 2012: 19- 46- 47). Ekonomik yardımlar, teşvikler ilk etapta sert güç sınırlarında gibi gözükse de aslında yumuşak ve sert güç arasında bir yerde yer almaktadır. Ekonomik ambargolar sert güç dâhilinde olsa da, yardım ve teşvikler yumuşak güce katkı sağlayabilecek kaynaklardan biri sayılmaktadır. Bu nedenle ekonomik faaliyetler sert ve yumuşak güç arasında bir yerde yer almaktadır.

Sert ve yumuşak gücün dengelenmesi ile gücün yeni bir boyutu olan akıllı güç ortaya çıkmıştır. Akıllı güç, sert ve yumuşak gücün elemanlarının, aktörün kapasitesiyle

birleştirilmesi sayesinde izlenecek dış politika şekillendiricisidir. Akıllı güç ile her enstrümanın gücü ve önemi bilinir, bu doğrultuda bölgesel ve küresel düzeni yönetebilme adaylığı söz konusu olabilir. İhtiyacın kapasitesinin tanınarak farkında olunup, gücün çeşidinin ne zaman kullanılması gerektiği ulusal amaçların başarılmasında önemli bir noktadır. Bu bilgiyi kullanmak ve birleştirmek; ikna etme ve taklit etmenin yayılmasıyla birlikte, zorlayıcı-sert gücün bileşenlerinin içerikleriyle de ilgilidir. Dolayısıyla akıllı gücün en kaba tabirle yumuşak ve sert gücün karışımı olduğunu söylemek mümkündür (Wilson 2008: 115).

Akıllı gücü kullanmak için sert ve yumuşak güç bileşenleri arasında kombinasyon yaratmak gereklidir. Böylece sert gücün zorlama ve baskısı ile yumuşak gücün başarılı strateji cazibesinin birleştirilmesiyle akıllı bir güç yaklaşımı oluşturulabilir. Sert güç yeteneğinin niceliği ve kalitesi ile yumuşak güç kaynaklarından eğitim, kültür ve değerlere yönelik tüm kapasiteler dengelenerek akıllı güç formüle edilebilir (Kılıptari 2009: 80).

Çin günümüzün yadsınamaz yükselen güçlerinden biridir. Bu pozisyonunu hem güç hem güvenlik hem de ekonomisinde yaşadığı dönüşüme borçludur. Bir zincir olarak düşünebileceğimiz tüm alanların uluslararası ilişkilerde yaşadığı dönüşüm Çin'de de yeni bir soluğun kazanılmasına neden olmuştur.

1978 döneminden sonra gerçekleşen ekonomik açılımlar ile ivme kazanan gelişim hareketi, uluslararası ilişkilerdeki güç ve güvenlik algısında yaşanan değişimle birlikte perçinleşerek Çin'in akıllı güç politikasını şekillendirmiştir. Akıllı güç doğası gereği hem yumuşak hem sert güç bileşenlerinden oluştuğu için, Çin bu iki bileşeni de geliştirmeye özen göstermektedir. İzlediği akıllı güç politikası Çin'in uluslararası ilişkiler de daha popüler bir devlet olmasına neden olmuştur.

Yumuşak güç araçlarından biri olan kamu diplomasisi faaliyetlerine önem veren Çin, uluslararası kamuoyunun dikkatini olumlu şekillerde çekmeyi amaçlayarak, dış politikasında barışçıl vurgulardan beslenen bir ülke profili çizmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda kültürel faaliyetleri sağlayan Konfüçyus Enstitüleri, başka ülkelerde açılan

Çin kültür ve dil öğretme- tanıtma dernekleri, uluslararası izlenebilen Çin televizyon kanalları, eğitim ve tanıtım amaçlı öğrenci bursları, güncel haber takibine yönelik gazeteler ve bu amaçla gerçekleştirilen faaliyetler en yaygın uygulamalarındandır.

Sert güç vurgularını da yumuşak güç kadar etkili kullanan Çin, donanmasına ayırdığı bütçeyi her yıl artırmaya devam etmektedir. Bunun yanında askeri teçhizatlarının teknolojik gelişimle paralel gelişmesi için ordusuna yönelik modern uygulamaları geliştirmeye, teşvik etmeye önem göstermektedir.

Çin'in sert ve yumuşak gücün birleşimi olarak izlediği akıllı güç politikasının sebebi; günümüz konjonktüründe yakaladığı ekonomik gelişim ivmesini kaybetmeden sürdürebilmektir. Ekonomik gelişiminin devam edebilmesi için kilit nokta olan enerji güvenliğinin sağlanması Çin'in politikalarında hayati önemdedir. Dolayısıyla enerji güvenliğini sağlama metodu akıllı gücünü geliştirmekten geçmektedir. Enerji güvenliğini sağlayabilmesi için gereken tüm eylemlerini, akıllı güç kapsamında sert ve yumuşak gücüne yatırım yaparak geliştirmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde Çin'in ekonomik gelişimi, enerji güvenliği ve akıllı gücünü geliştirmesinin birbirini etkileyen zincirlerler olduğu göz önünde bulundurularak, enerji zengini Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan üzerinden izlenen enerji güvenliği ve akıllı gücün formülasyonun yapılması amaçlanmaktadır.

II. BÖLÜM

2. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİK GELİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ VE AKILLI GÜÇ POLİTİKASI

Çin Halk Cumhuriyeti II. Dünya Savaşı sonrası Komünist Parti'nin 1949'da yönetimi ele geçirmesi ile kurulmuştur. 1949 yılından 1976 yılına dek yönetimde kalan Mao döneminde ekonomik alanda izlenen "Planlı Ekonomi" politikası ile Stalinist ekol izlenmiştir. 1966-76 arasında yaşanan Kültür Devrimi'nin ekonomiye yönelik kötü etkileri sonrasında Mao'nun ölümünün ardından Deng Xiaoping'in başa gelişi ile Stalinist ekonomi modeli reddedilmiş, tüm ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir. Dışa açılmanın gerçekleştirildiği bu dönemde piyasa ekonomisi düzenlemeleri ile yabancı sermaye girişleri doğrultusunda ekonomik gelişim süreci başlatılmıştır. "Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomisi" modeli ile bugün Çin, dünyanın en büyük ihracatçısı ve ikinci en büyük ithalatçısı konumuna gelmiştir.

Çin'in ekonomisi ve enerji kaynaklarını tedarik etmesi arasındaki zincirin her bir halkası birbirine bağlıdır. Bu halkaların ilki ekonomik gelişimlerin sürekliliğidir. Yakalamış olduğu bu ivmeyi sürdürebilmesi için üretmesi gerekmektedir. Bir sonraki halka üretebilmesi için ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının tedarik edilmesidir. Bu nedenle enerji bağlamında gerçekleştirdiği bütün faaliyetlerin ardında ekonomik gelişimin istikrarının sürdürülmesi yatmaktadır. Ekonomi ve enerjinin sıkı ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda Çin'in Orta Asya'nın hidrokarbon sahibi ülkeleri Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile enerji ilişkilerinden önce taraflar arasındaki ekonomik boyutun açıklanması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde

yukarıda özetlenen Çin ekonomisinin gelişim süreçleri detaylandırılacak ardından Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ekonomik ilişkileri değerlendirilecektir.

Çin'in enerji güvenliğinin anlaşılması için; ekonomik gücü doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetlerin enerji alanındaki yansımaları açıklanacaktır. Buna göre enerji ihtiyacı ve enerji güvenliği algılamaları doğrultusunda enerji tedarik bölgeleri ve izlediği enerji güvenliği politikasının detayları ele alınacaktır.

Enerji politikası ve ekonomi politikalarının kullanıldığı dış politika atılımlarını açıklayabilmek içinde Çin'in yumuşak gücünü destekleyen projelerden Kuşak- Yol Projesi ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bu politikadaki rolüne değinilecektir. Yumuşak gücü doğrultusunda izlediği barışçıl gelişim politikası ve sert gücünü geliştirmek için donanmasına yaptığı faaliyetlerin tümü Çin'in akıllı güç faaliyetleri kapsamında bu bölümde açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Çin'in Ekonomik Gelişimi, Askeri Gücü ve Orta Asya Ülkeleri İle Ekonomi İlişkileri

Çin'in günümüzde gösterdiği ekonomik performansı, 1978 yılından itibaren geçirdiği reformlar süreciyle yakından ilişkilidir. Bu reform süreçleri sonucunda serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte ülke ekonomisi gelişerek, dışa açılım gerçekleştirilmiştir. Ekonomik gelişim mercek altına alınırsa, gelişim ivmesinin Mao Zedong'un ölümünün ardından başa geçen Deng Xiaoping'in 1978'de uyguladığı reformlar ile günümüze dek gelen süreç olduğunu ifade etmek mümkündür.

Mao'nun 1949'dan 1976 yılına dek izlemiş olduğu ekonomik reformlar dönemi, Çin'in ekonomisinin gelişme gösterdiği bir dönem değil de, kıtlıklarla uğraştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde kapalı bir ekonomi modeli izlenerek 1966 yılında Kültür Devrimi gerçekleştirilmiş, ekonominin geliştirilmesi çabalanmış fakat başarılı olunamamıştır (Sandıklı 2010: 42).

1976 yılında Mao'nun ölümünün ardından kısa bir süre sonra Deng Xiaoping başa gelmiştir. Ülkenin mevcut ekonomik durumunun kötülüğü, Mao'nun Kültür Devrimi'nin başarısızlığı, devlet planlamasına dayanan uygulamaların kısıtlılara bir çözüm getirememesi ve diğer Uzakdoğu ülkelerinin (Singapur, Tayvan, Hong Kong, Güney Kore) uyguladıkları piyasa ekonomisi sayesinde başarılı sonuçlar edinmeleri bir reform sürecini gerekli kılmıştır (Saray ve Gökdemir 2007: 664). Xiaoping'in reform süreci ile birlikte Çin, kapalı ekonomik yapıdan sıyrılarak, "Sosyalist Piyasa Ekonomisi"ne geçiş yapmış ve bu sayede dünya görüşünü değiştirerek yeni bir döneme başlamıştır.

Çin'in dünya görüşünün değişiminin altında birden fazla faktör yer alır. Uluslararası sistemde tutunabilmenin esas gereğinin barış ve kalkınma olduğunun fark edilmesiyle dış politika vizyonu da buna doğru değiştirilmiştir. 2012 Çin silahlı kuvvetlerinin 'Beyaz Kitabı' dünya görüşünde yaşanan köklü değişimin göstergesidir. Buna göre Çin saldırganlıktan uzak, ılımlı şekilde 'dünyaya açılarak', reformlar sayesinde 'dışa yönelerek' denizaşırı yatırımlarını geliştirebilecektir. Çin bu hedeflere ulaşabilmek için teşvik, ekonomik dış yardım, ikna veya saygınlık daha genel olarak akıllı gücünü kullanmak zorundadır (Center For Naval Analyses 2013, https://www.cna.org/CNA_files/PDF/CCP-2013-U-005876-Final.pdf, 28 Mart 2019'da erişildi).

Reformlar döneminin ilk aşaması 1978-1993 dönemi, ikinci aşaması 1994 sonrası dönemdir. İlk aşamada, teşvikleri artırma ve piyasanın rolünü artırma yolu seçilmiş, ikinci aşamayla piyasa sistemini destekleyen kurumlar kurulmuş, özelleştirme ve yeniden yapılandırmaya imkânlar tanınmıştır. Bu adımlar sayesinde ülke az gelişmiş konumdan çıkarak, ekonomisi gelişmiş ve dünya ülkelerinin odaklandığı bir ülke konumuna gelmiştir (Şimşek 2006: 2- 5). Çin'in yükseliş süreci dışa açılma politikaları ile ivme kazanmış ve 1978 2003 yılları arasında GSYİH yılda ortalama %9.5 oranında artmıştır. Bu büyüme sayesinde halkın refah kalitesi yükselmiş ve yoksulluk altında yaşayan insan sayısı azalmıştır. 2004 yılından itibaren satın alma gücü paritesi açısından Çin, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna gelmiştir (Yılmaz 2012: 150).

Reform sürecinin Çin'e en büyük katkısı dışa açılımını sağlamasıdır. Bir nevi ülke geleceğinin aydınlanmış olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu reformlar, dışa açılım, dünya ile eklenmiş görünüm ekonomik anlamda Çin'in önemli güçlerden biri olmasına fırsat yaratmıştır. Önemli güç olma başarısını ekonomide gösterdiği gelişim ile sağlamıştır. Çin hâlihazırda dünyanın en büyük ihracatçıları arasında bulunmakta ve birçok uluslararası örgütle (Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF), Asya Kalkınma Bankası vs.) önemli ilişkiler yürütmeye devam etmektedir. Bu şekilde Çin ekonomisi hem bölgesel ölçekte hem de dünya ölçeğinde ekonomik destekler sağlamaya devam ederken, bu ilişkilerin getirdiği karşılıklı bağımlılık ve uluslararası kuruluşlardaki katılım Çin'in küresel sisteme nedeli uyum sağladığını göstermektedir (Jinping 2017: 393- 395).

Deng Xiaoping'in 1994 de tanımladığı iki hedefi vardır. İlki hegemonyacılığa karşı çıkmak ve dünya barışını korumak, diğeri yeni bir ekonomik ve siyasal düzen kurmaktır. Bu hedeflere göre; Birleşik Devletler hedef alınarak, aynı zamanda küresel iktidarın yeniden dengelenmesi gerektiği ve bu sayede Çin'in ekonomik hedeflerine ulaşmak, bölgesel önderlik isteğini sadece barışçıl koşullarla, komşularıyla çatışmadan oluşturabileceğini göstermek istiyordu. Zheng Bijian'ın 'Barışçıl Yükseliş', 'Barışçıl Gelişme' kavramları bu doğrultuda önemlidir. Ve reformlar sonrası Çin'in kendini küresel dünyada nasıl konumlandığını bizlere göstermektedir (Bilgin 2010: 225-282).

Barışçıl gelişme kavramının 1980'lerde ortaya çıkışı, ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda bir sonuç kabul edilebilir. Ekonomik büyüme paralelinde kişi başına düşen GSYİH'nın 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarılması hedeflenmiş ve bu şekilde barışçıl bir dünya düzeninin istikrarla sürdürülmesi bunun sağlanabilmesi için de tüm ülkelerle işbirliği yapılması gibi adımlardan oluşmaktadır (Guang 2012: 94). Dolayısıyla ekonomik gelişme; barışçıl gelişimin itici gücü olmuştur. Bu sayede Çin uluslararası arena da söz sahibi olabilmış ve diğer ülkeler tarafından önemsenen bir ülke haline gelmiştir.

Barışçıl gelişim politikaların ekonomiye yönelik avantajları dâhilinde izlenen 'Pekin Mutabakatı' 2004 yılında Joshua Ramo tarafından ortaya atılmıştır. Dünya

Bankası ve IMF tarafından izlenen ‘Washington Mutabakatı’na karşın Çin’in Pekin Mutabakatı’nın amacı dünyanın her yerindeki uluslar için Çin öncülüğünde bir gelişme yolunun yaratılabilmesidir. Amaç sadece kalkınmak değil, aynı zamanda bu ulusların düzene uymalarını sağlamak, onların kendi siyasal ve yaşamsal tercihlerini koruyabilmektir. Pekin Mutabakatı, Çin’in akıllı gücüne bir yatırımı olarak kabul edilebilir (Arrighi 2009: 379).

Çin’in uluslararası nüfuzu ekonomik gücünden kaynaklanmaktadır. Ekonomik gücünü sağlamlaştıracak akıllı güç uygulamaları ile önemli bir ithalat ve ihracat ülkesidir. Asya, Afrika ve Latin Amerika’da dünyanın farklı coğrafyalarına yatırımlar yaparak bölge halklarının güvenini ve sempatisini kazanmaktadır. Uygulamada diğer ülkelere kıyasla Çin yatırımları olumlu karşılanmaktadır. Bu yatırımlar daha çok gelişmekte olan ülkelere yapılmaktadır. Yüksek borç yükü altındaki bu ülkeler yatırım sermayesine genelde yoğun ihtiyaç duymaktadırlar.

Ekonomik serbestleşme hareketiyle paralel olarak Çin BMGK’de ki tavırları da dahil olmak üzere, uluslararası görüşmelerde daha aktif bir tutum içine girmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü faaliyetleri, Çin’in geleceğe yönelik stratejilerinin ne olacağı konusunda tüm dünyaya ipucu vermektedir. Ekonomik gelişimin bir avantaj olarak kullanılmasının yanında, Batı’da şirketler yardımıyla güçlü lobiler oluşturarak karar mekanizmalarını etkileme gücüne erişmiştir (Öztürk 2013: 296).

Ekonomik verilere bakmak gerekirse 2017 yılında Çin’in GSYİH verileri 82,7 trilyon Yuan, 12 trilyon 8764 milyar \$’a ulaşmıştır ve bir önceki yıla kıyasla %6,9 artmıştır. GSYİH yedi yılın ardından ilk defa hız kazanmıştır. 2017 yılında kişi başına düşen milli gelir 25 bin 974 Yuan 4 bin 443 \$ ile 2016 yılına kıyasla %7,3 artış göstermiştir. (18 Ocak 2018 dolar-yuan kurunda 1 Yuan= 0,15570 \$ olarak çevrilmiştir). Çinli uzmanlar tarafından 2017 yılı ekonomik verileri doğrultusunda istikrarlı ilerlemenin sürdürüldüğü ve beklentiler üzerinde seyrettiği belirtilmiştir (Çin Uluslararası Radyosu <http://turkish.cri.cn/1781/2018/01/18/1s187938.htm?platform=hootsuite>, 18 Ocak 2018’de erişildi.) 2018 verileri açısından değerlendirme yapılması gerekirse Çin ekonomisinin %6,5 büyüme oranı kaydettiği söylenebilir (Trading

Economics 2019, <https://tradingeconomics.com/china/gdp-growth-annual>, 28 Mart 2019'da erişildi).

İthalat ve ihracat verileri Çin Gümrük Genel İdaresi tarafından yapılan açıklamalara göre 2017 yılı bağlamında toplamda 27 trilyon 790 milyar Yuan, 4 bin 3019 \$ değerine ulaşmış (12 Ocak 2018 dolar yuan kuruna göre 1 yuan= 0,1548 \$ olarak hesaplanmıştır.) ve 2016 yılına kıyasla yüzde 14.2 büyümüştür. Çin Gümrük Genel İdaresi basın sözcüsü Huang Songping'in açıklamasına göre ithalat oranı önceki yıla oranla yüzde 18.7 artış göstermiştir (Çin Uluslararası Radyosu 2018, <http://turkish.cri.cn/1781/2018/01/12/1s187806.htm?platform=hootsuite>, 12 Ocak 2018'de erişildi).

Çin'in sınırlar ötesi bir etki kurabilmesi için ekonomik büyümesini sürekli kılması gerekmektedir. Güçlü ekonomik yapısı barışçıl yükselişinin temel anahtarı olacaktır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Avrasya ülkeleri ile enerji ilişkileri için de, gelişmiş büyük bir ekonomi Çin'in bölgede etki yaratabilmesi için elzemdir. Bu sayede Orta Asya ülkeleri üzerinde etkili ekonomik ve politik role sahip olabilir. Bunu başarabilmesi için iki etkinin gerekliliği savunulmaktadır. Buna göre; etki yaratılacak ülkenin ihtiyaçlarının karşılanması ve Çin'in bu ülkelerde konumunu sağlamlaştırarak, başka ülkelere doldurulacak herhangi bir boşluk bırakmamasıdır (Karaca 2003: 171). Bu amaçlar doğrultusunda Çin Ticaret Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre 2017 yılında Çinli yatırımcılar dünyanın 174 ülkesi ve bölgesine 120 milyar 80 milyon ABD Doları yatırım yapmıştır. Bunun haricinde 2017 yılında Çin'de 877 milyar 560 milyon Yuan, 128 milyar 91 milyon ABD doları (2017 yılı Yuan Dolar kuruna göre çevirilmiştir 1 Amerikan Doları= 6,8074 Yuan) tutarında yabancı yatırım alınmıştır. Bu oranlar 2016 yılına göre 7. 9 oranında bir artışı temsil etmektedir (Çin Uluslararası Radyosu <http://turkish.cri.cn/1781/2018/01/18/1s187938.htm?platform=hootsuite>, 18 Ocak 2018'de erişildi.)

Piyasalarını serbestleştirmeye yönelik adımlar atan Pekin yönetimi, sürdürdüğü ekonomik stratejiyi sosyalizmi güçlendirmek adına kapitalist kalkınma yöntemlerinden faydalanmak olarak nitelendirmektedir. Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olarak

1989'da SSCB'nin siyasi ve iktisadi anlamda bir çöküş yaşamasının ardından yaratılan karma modelin faydaları görülmeye başlanmıştır. Bu gelişme 1990'ların ortalarından itibaren kaydedilen ekonomik gelişimin kaçınılmaz sonucu olarak ek enerji ihtiyacı ve daha birçok alanda sorumluluk olarak Çin'in stratejik planlarında ilk sırayı almıştır (Caşın 2005: 154).

Çin'in askeri güçleri acil durumlara hazırlıklarını artırmak ve ülkeler arasındaki dostluğu, değişimi, işbirliğini artırmak için Orta Asya bölgesinde ortak tatbikatlar düzenlemektedir. 16- 21 Eylül 2019'da gerçekleştirilecek tatbikat Rusya, Pakistan, Hindistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın katılımıyla gerçekleştirilecektir (AsiaTimes 2019, <https://www.asiatimes.com/2019/09/article/chinas-military-bolsters-readiness-with-joint-exercises/>, 10 Eylül 2019'da erişildi). Dolayısıyla Çin'in Orta Asya'da askeri gücüne yönelik yapmış olduğu yatırımları bölge ülkeleri ile gerçekleştirdiği askeri tatbikatlarla dinamik kılmaya çalıştığı söylenebilir.

Çin hükümetinin Maliye Bakanlığı'nın Mart 2019 verilerine göre yıllık bütçe 177 milyar 500 milyon \$'dır. Bu rakam 2018 yılında 167.4 milyar \$ olarak belirtilmiştir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) 2018 yılı rakamlarının 250 milyar \$ olduğu tahmininde bulunmuştur. Uluslararası Stratejik Araştırma Enstitüsü (IISS) 2017 yılı rakamlarının 209 milyar \$ olduğunu ve ABD Savunma Bakanlığı 2018 savunma bütçesinin 200 milyar \$ üzerinde olduğunu belirtmiştir. Bu farklı rakamlar Pekin'in bu konuda şeffaflığının olmadığını göstermektedir. Çin hükümetinin Maliye Bakanlığı verileri ile 2019 tarihli savunma tanıtım raporunda bildirilen harcamalar farklıdır. Bu farklılık Çin'in uzay programı, askeri mülkiyete ait ticari işletmelerden bütçe dışı gelirler bütçe dışı gelirler, bazı birimler tarafından üretilen fazla gıdalar, üniversite öğrencileri ve il askeri üssü işletme maliyetleri hesaba katılmamaktadır (Center for Strategic&International Studies 2019, <https://chinapower.csis.org/military-spending/>, 10 Eylül 2019'da erişildi).

Çin'in Temmuz ayı 2019 Savunma Beyaz Raporu'nda 2017 verileri belirtilmiş ve 1043.237 milyar yuan, 146 milyar 59 milyon \$ olarak belirtilmiştir (Raporda toplam tutar Yuan olarak belirtilmiştir. 11 Eylül 2019 saat 09:14 itibariyle 1 Yuan= 0.14 ABD

Doları kurundan çevrilmiştir.) (The State Council Information Office of the People's Republic of China 2019, <http://www.xinhuanet.com/english/download/whitepaperonnationaldefenseinnewera.doc> , 11 Eylül 2019'da erişildi).

Çin ekonomik büyümesiyle paralel gelişen enerji ve hammadde ihtiyacı için küresel pazarlara bağımlıdır. Bu nedenle kaynak rezervlerine sahip gelişmekte olan ülkelerle daha sıkı ilişkiler kurmaktadır. Dolayısıyla Orta Asya'nın enerji zengini ülkeleri Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile sıkı ekonomik ilişkiler tesis etmesi Çin açısından hem ekonomik gelişim hem enerji güvenliğinin sağlaması açısından avantajlı bir durumdur. Çalışmanın bu kısmında Çin'in sırasıyla Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ekonomik ilişkileri değerlendirilecektir.

Çin ve Kazakistan'ın rekabet ettikleri ve sınır problemlerini çözüme kavuşturmuş oldukları için çatışmaya düşecekleri alanların sınırlı olması nedeniyle aralarındaki ilişkinin işbirliğine dönüşmesi kısa sürede gerçekleşmiştir. Ekonomik işbirliği de Çin'in bölgeye yönelik diplomasisinin önemli bir ayağıdır (Keyvan 2017, <https://ankasam.org/cin-dis-politikasinda-kazakistan/>, 2 Nisan 2019'da erişildi). Kazakistan'ın ihracatında Çin, İtalya'dan sonra ikinci sırada 5.8 milyar dolar ve ithalatında da Rusya'dan sonra ikinci sırada 4.7 milyar dolar ile yer almaktadır (The Observatory of Economic Complexity 2017, <https://atlas.media.mit.edu/tr/profile/country/kaz/#%C4%B0hracat> , 2 Nisan 2019'da erişildi).

Kazakistan'ın Çin Büyükelçisi Shakhmat Nuryshev, Çin ve Kazakistan'ın stratejik ortaklık ve iyi komşuluk ilişkisi göz önüne alınarak taraflar arasında ekonomik, enerji, eğitim, kültür gibi birçok alanda işbirliği yaparak karşılıklı uzun vadeli ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine Nuryshev'in verilerine göre; taraflar arasındaki ekonomik ilişkilere bakıldığı zaman Çin'in Kazakistan'ın ana ticaret ortaklarından biri olduğu görülmektedir. Çin'in toplam dış ticaretinin %17.4'ü Kazakistan'a aittir. Taraflar arasındaki ticaret cirosu 1992 yılında 432 milyon Amerikan doları iken, 2017 yılında 10.5 milyar Amerikan dolarına ulaşmıştır (The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan 2018, <http://mfa.gov.kz/en/content->

view/shakhrat-nuryshev-kazakhstan-and-china-strategic-partnership-and-good-neighborliness, 28 Mart 2019'da erişildi).

Çin- Kazakistan ekonomi ilişkilerinde; enerji kaynakları, bunların şirketler nezdinde alım-satım ve işletim meblağları büyük bir orana tekabül etmektedir. Çin, Kazakistan'ın ekonomisinde enerji şirketleri aracılığıyla yer almaktadır. Kazakistan'daki Aktöbe şehrinde faaliyet gösteren AktobeMunaiGas firmasının %85.42'lik hissesi Çin Ulusal Petrol Şirketi tarafından satın alınmış ve ardından Kazakistan- Çin arasında tesis edilecek petrol hattı konusunda hükümetler nezdinde anlaşmalar imzalanmıştır. Çin'in 5 milyar dolar karşılığında Kashagan Hazar Deniz kıyısı projesinin %8.33 'ünü satın alması da Kazakistan enerji piyasasında yapmış olduğu önemli atılımlardan biridir (Parkhomchik 2016, http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_tr_48.pdf, 29 Mart 2018'de erişildi).

Bir başka proje Kenkiyak- Atrou arasındaki petrol boru hattını yapacak olan Munaitas şirketinin %49, Atasu-Alashankou arasındaki petrol hattını yapacak Kazakistan- Çin Boru Hattı Şirketi'nin %51'lik hisseleri Çin Ulusal Petrol Şirketi tarafından satın alınmıştır. Yine Çin Ulusal Petrol Şirketi, Kazakistan'ın önemli şirketlerinden PetroKazakhstan'ı 4.2 milyar dolar karşılığında satın almıştır. PetroKazakhstan'ın satın alınması bir Çin firmasının Çin dışında gerçekleştirdiği en büyük yatırım olarak kabul edilmektedir. Bu sürecin devamında Çinli şirketler Kazakistan'ın petrol ve doğal gaz üreten başka şirketlerin hisselerini de satın almaya başlamıştır (Yapıcı 2013: 206- 211).

Çin, Kazakistan piyasasına satın almalar gerçekleştirerek girmesi dışında düşük faiz oranlarıyla yüksek meblağlı krediler de sağlayarak iki taraf arasındaki karşılıklı bağımlılığı sürdürebilmeyi amaçlamaktadır (Rapoza 2017, <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2017/07/18/kazakhstan-bets-big-on-chinas-silk-road/#64074ff85805>, 29 Mart 2019'da erişildi).

Çin'in Kazakistan ile olan stratejik ortaklık ilişkisi sıkı ekonomik bağlarla desteklenmektedir. Kazakistan'ın artan petrol ihracatı ve enerji sektörüne yaptığı

yatırımlar doğrultusunda Çin ihracat ve ithalat bağıını geliştirmeye çalışmaktadır. Çin Kazakistan ile petrol ve doğal gaz ilişkisini geliştirmeye çalışırken bir yandan da doğal gaz zengini Türkmenistan piyasasında da karşılıklı ekonomik gelişimi sağlayacak faaliyetler sürdürmektedir. Dünyanın en çok enerji ithal eden ülkelerinden biri olan Çin'e, boru hattı ile gelen Türkmen gazı Çin enerji piyasası için büyük bir önem teşkil etmektedir.

Türkmenistan GSYİH'sının %25'ini Çin'e uzanan doğal gaz hidrokarbon ihracı oluşturmaktadır. 2017 verilerine göre ithalat bağlamında Çin, Türkmenistan piyasasında dördüncü sırada %8.9 ile yer almaktadır (Central Intelligence Agency 2017, <https://www.cia.gov/library/Publications/the-world-factbook/geos/tx.html>, 2 Nisan 2019'da erişildi). Türkmen gazının en büyük müşterisi olan Çin ihracat toplam değerinin %90'ını ve gaz ihracatının %94'ünü elde etmiştir. Türkmenistan'dan Çin'e yapılan ihracat 2017 yılı toplam miktarı 5.93 milyar dolardır (The Observatory of Economic Complexity 2017, <https://atlas.media.mit.edu/tr/profile/country/tkm/>, 2 Nisan 2019'da erişildi).

Türkmenistan sahip olduğu zengin enerji kaynağı doğal gazını dünya piyasalarına satarak ekonomisini geliştirmeye ve kendi kendine yeten bir ekonomi oluşturmaya çalışmaktadır. Ekonomisini ancak hidrokarbon kaynakları ihracıyla geliştirebileceğinin farkındadır. Gaz yataklarının geliştirilebilmesi için Çinli firmalar finansman sağlamaktadırlar. Bu nedenle 2009 ve 2011 yılları arasında Türkmenistan'a aktarılan kredilerin toplam değeri 8.1 milyar dolara ulaşmıştır (Jakobowski ve Marszewski 2018, https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2018-08-31/crisis-turkmenistan-a-test-chinas-policy-region-0#_ftn4, 2 Nisan 2019'da erişildi).

2009 yılında Güney Yolotan- Osman diğer adıyla Galkınış gaz sahasının geliştirilmesi için Çin Kalkınma Bankası tarafından ilk etapta 3 milyar dolarlık, iki sene sonra da 4.1 milyar dolarlık ek bir kredi Türkmenistan'a tahsis edilmiştir. Türkmenistan ile Çin Ulusal Petrol Şirketi başkanlığındaki konsorsiyum, 2009'da Galkınış sahası için 10 milyar dolarlık bir üretim paylaşım anlaşması imzalamışlardır. Buna göre Türkmenistan 30 yıl boyunca Çin'e 30 milyar m³ ihracat yapması beklenilmektedir. İki

tarafında bu oranın 65 milyar m³'e artırılmasını planlamaktadır (Sands 2017, <https://eurasianet.org/china-striving-to-boost-energy-imports-from-turkmenistan>, 3 Nisan 2019'da erişildi).

Çinli şirketler, Türkmen piyasasında araştırma, geliştirme faaliyetleri için aktif olarak bulunmaktadır. CNPC Amu Derya nehrinin sağ kıyısındaki Saman-Depe ve Altyn Asır gaz sahalarında da faaliyet göstermektedir. Türkmen gazının taşıma altyapısının geliştirilmesi için kredi destekleri, Çin'in enerji politikasının ekonomik açıdan en büyük ayağını oluşturmaktadır (Parkhomchik 2016, http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_tr_48.pdf, 29 Mart 2018'de erişildi).

Türkmenistan piyasasında güçlü bir tekel oluşturmuş olan Çin, enerji arz güvenliğini sağlayabilmek rezerv sahibi ihracat ülkelerini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle Orta Asya'nın diğer kaynak zengini ülkeleriyle de sıkı enerji ve ekonomik bağları tesis etmeye çalışmaktadır. Kazakistan ve Türkmenistan'a kıyasla kısmen zengin rezervlere sahip bir diğer ülke Özbekistan'ın en büyük yabancı yatırım payı Çin'e aittir.

2018 yılının ilk on ayında Özbekistan ve Çin'in dış ticareti yıllık %28.8 oranında bir artışla 5 milyar dolara yükselmiştir. Özbekistan'ın toplam dış ticaretinin %20'si Çin ile gerçekleştirdiği ithalat ihracat ilişkilerine dayanmaktadır (Xin 2018, <http://en.silkroad.news.cn/2018/1116/120030.shtml>, 3 Nisan 2019'da erişildi). Özbekistan'ın ihracat ortağı 2017 verileri temel alınarak %15.5 oranıyla ikinci sırada gelen Çin'dir. İthalat bağlamında 2017 verilerine göre ilk sırada 2.8 milyar dolar ve %23.7 ile yine Çin yer almaktadır (Central Intelligence Agency 2017 <https://www.cia.gov/librarY/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>, 3 Nisan 2019'da erişildi).

Özbekistan ile ekonomik bağlamda ilgilenmek Çin için ticaret, enerji ve transit konuları bakımından önemlidir. Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasının akabinde 1992 yılında Çin ile "Ekonomi ve Ticaret Anlaşması" imzalanmış ve o tarihten itibaren Çin Özbekistan'ın önde gelen ticaret ortaklarından biri olmuştur. Liderlerin karşılıklı ziyaretleriyle ilişkiler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Taraflar arasındaki stratejik

ortaklığın geliştirilmesi için Şanghay İşbirliği Örgütü zirveleri önemli arz etmektedir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan 2019, <https://mfa.uz/en/cooperation/countries/374/>, 4 Nisan 2019'da erişildi).

Çinli şirketler Özbekistan piyasasına hidrokarbon kaynaklarını geliştirme ve keşfetme, doğal gazın işlenmesi projelerine aktif olarak katılmaktadır. Çin liderliğinde iki ülkeyi birbirine bağlayan demiryolu projeleri, tünel projeleri gerçekleştirilmektedir. Kamchiq Tüneli, Çin sponsorluğunda Fergana Vadisi'ni Özbekistan'ın diğer bölgelerine bağlayarak, Çin'in Orta Asya'da ki en büyük projesi olmuştur. Bu tünel öngörülen Özbekistan- Kırgızistan- Çin demiryolu projesinin de bir parçasını oluşturmaktadır (Eurasianet 2016, <https://eurasianet.org/uzbekistan-china-friends-time-need>, 4 Nisan 2019'da erişildi). Projenin finansmanı Çin Kalkınma Bankası ve Çin İthalat İhracat Bankası tarafından sağlanmaktadır (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan 2019, <https://mfa.uz/en/cooperation/countries/374/>, 4 Nisan 2019'da erişildi).

Çin'in Özbekistan ekonomisindeki güçlü konumu iki güç arasındaki politik anlayıştan kaynaklanmaktadır. Yatırımlar gerçekleştirirken demokratikleşme, insan hakları gibi konuları ön şart olarak tutan ABD ve Avrupa ülkelerine kıyasla Çin, yatırımlarını minimum politik şartlanma üzerinden ilerletmektedir. Çin yerel siyasi gelişmelere müdahale etmeme seçeneğini tercih etmektedir. Bu da Özbekistan ve diğer ülkeler için Çin ile ilişkileri daha cazip hale getirmektedir (Koparkar 2017, <https://www.vifindia.org/article/2017/february/16/25-years-of-uzbekistan-china-relations-enhanced-economic-engagements-marked-by-political-understanding>, 4 Nisan 2019'da erişildi).

Tablo 2.1: Çin'in Orta Asya Ülkeleri ile Ticaret Hacimleri (2016)

	İthalat (Milyar ABD \$)	İhracat (Milyar ABD \$)
Kazakistan	8.292.321	4.804.079
Kırgızistan	5.605.426	71.235
Tacikistan	1.725.084	31.245
Özbekistan	2.007.464	1.607.058
Türkmenistan	338.479	5.863.295

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi'nden aktaran: Alperen (2018). "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası, 26.

Ekonomik ilişkilerin perçinlenmesi çabası bir yana askeri alanda da ilişkiler sağlanımlaştırılmaya çalışılmaktadır. Kazakistan ile bir yandan tatbikatlar gerçekleştirilip diğery yandan Çin'in askeri üniversitelerinde Kazak askerlerin eğitimi ve bölgedeki güvenlik durumu hakkında ikili askeri işbirlikleri geliştirilmeye çalışılmaktadır (Kazinform 2018, https://www.inform.kz/en/kazakhstan-china-mull-over-military-cooperation_a3388220, 11 Eylül 2019'da erişildi).

Çin ile Özbekistan arasında 2017 yılında gerçekleştirilmiş toplantıda askeri teknik ve askeri eğitim alanlarında ikili ilişkilerin gelişmesi için mevcut durum ve beklentiler ile Orta Asya bölgesinin güvenliği görüşülmüştür. Özbekistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri Akademisi ve Çin Halk Kurtuluş Ordusu Ulusal Savunma Üniversitesi arasında askeri eğitim işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Embassy of Uzbekistan in New Delhi 2017, <http://www.uzbekembassy.in/delegation-of-the-ministry-of-defense-of-china-in-uzbekistan/>, 11 Eylül 2019'da erişildi). Görüşmelerde bu tür kararların alınmasına rağmen ŞİÖ kapsamında tatbikatlar gerçekleştirilmesi bölge ülkeleri arasında askeri ilişkilerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Güvenlik endişeleri sonucunda kurulan ŞİÖ'nün Nisan 2018 Savunma Bakanları Toplantısına toplantısı Çin'in ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. İyi komşuluk ilişkilerini ve karşılıklı güveni artırmak, askeri kültürel alışverişi artırmak ve Barış Misyonunu geliştirme amacı benimsenmiştir. 2014 yılından günümüze dek her yıl düzenli şekilde gerçekleştirilen Barış Misyonu amacı altında askeri geçit törenleri düzenlenmektedir. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya'nın her yıl düzenli katılım gerçekleştirdikleri törenlerin en son gerçekleştirilen 21- 25 Nisan 2018 organizasyonuna Özbekistan'da katılım gerçekleştirmiştir (The State Council Information Office of the People's Republic of China 2019, <http://www.xinhuanet.com/english/download/whitepaperonnationaldefenseinnewera.doc.>, 11 Eylül 2019'da erişildi).

1995 yılında Türkmenistan'ın Birleşmiş Milletler tarafından "Daimi Tarafsızlığı"nın kabul edilmesi nedeniyle askeri ilişkilerde Türkmenistan tarafsızlık gereği bir anlaşma veya tatbikata dahil olamamaktadır (Ministry of Foreign Affairs of

Turkmenistan 2019, <https://www.mfa.gov.tm/en/articles?type=turkmenistan>, 11 Eylül 2019'da erişildi).

Tüm bu ekonomik ve askeri faaliyetler doğrultusunda Çin'in Orta Asya'da SSCB sonrası oluşan boşluğu; ekonomik destek kredileri, altyapı çalışmalarını araştırma geliştirme faaliyetleri, hidrokarbon kaynaklarını transfer edecek hatların tesisi, bunlar için karayolu, demiryolu, tünel çalışmalarının finanse edilmesi, askeri eğitim gibi desteklerle doldurmaya çalışmaktadır. Çin için ekonomik ilişkileri tesis ederken bölgenin kalkınması ve Çin ile kurulan bağlarda sürekliliğin garanti altına alınarak enerji ve ekonomik piyasaların sürdürülebilirliği önemlidir. Ekonomik süreklilik hidrokarbon kaynaklarına bağlı olduğu için enerji güvenliğini sağlayabilmek ve Orta Asya'nın kaynak zengini ülkelerini de ekonomik bağlamda kendine bağlayabilmek Çin'in politikalarından biri kabul edilebilir. Askeri ilişkiler boyutuyla ŞİÖ ile kurulmuş bağları geliştirmeye ve askeri teçhizat desteği, askeri personel eğitimi ve tatbikatlar yoluyla Çin'in sert güç kaynaklarını, yumuşak güç kaynakları kadar aktif kullanarak akıllı gücüne yatırım yaptığı görülmektedir.

2.2. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Güvenliği Politikası

Çin'in yükselen güç olmasındaki ilk aşama ekonomik gelişimi sağlamak ve ardından bunun sürdürülebilmesi için gerekli olan enerji politikalarının devamlılığı yani kısaca enerji güvenliğini sağlaması gerekliliği sebebiyle önem arz eden bir konu olmuştur. Ekonomik gelişime paralel olarak enerji alanında yaşanan dönüşümlerde Çin, enerji ihtiyacının bilincinde kendi yükselişinin garantisini sağlamak amacıyla enerji güvenliğine daha fazla yatırım yapma, daha fazla kaynak yaratma arayışındadır.

Enerji güvenliğinin artık Çin için hayati bir mesele olduğunun anlaşılmasının akabinde enerji güvenliğini gerçekleştirmeye yönelik izlemiş olduğu enerji politikası, çalışmanın konusunu oluşturması açısından önemlidir. Çin'in enerji güvenliği politikasını anlamak; onun 21. Yüzyıldaki ve daha da ileri tarihlerdeki hedef ve dış politikasını anlamak anlamı taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmı Çin'in enerji

güvenliği algısı ve bunu sağlamak için yaptığı faaliyetler dizisini açıklama amacı taşımaktadır.

David Deese'e göre; ilk küresel enerji krizinden bu güne kadar "enerji güvenliği" geniş şekillerde tartışılmış ancak yine de az anlaşılan bir konu olmayı hala sürdürmektedir. Özellikle farklı coğrafi konumlarda bulunan, farklı enerji kaynaklarına sahip olan ve olmayan ülkeler için bu durum karmaşıktır. Özellikle 1973 Petrol Krizi kaynak sahibi olmayan ülkeler açısından kulağa küpe edilmiş bir ders olmayı sürdürmektedir. Bu nedenle kaynak ithal eden ülkeler bu konuyu daha büyük önemle, "arz güvenliği" olarak ele almaktadır (Deese 1980: 140).

Hâlihazırda Çin 2018 yılı 3.3 milyon ton petrol ve eşdeğeri kullanarak dünyanın en büyük enerji tüketen ülkesidir (Statista 2019, <https://www.statista.com/statistics/263455/primary-energy-consumption-of-selected-countries/>, 11 Eylül 2019'da erişildi). 1990 yılının başlarına kadar Çin, uzun dönemli net bir enerji ihracatçısıydı. 1993 yılında bu durum değişerek net bir petrol ithalat ülkesi haline gelmiş ve o günden itibaren de enerji güvenliğinin anlamı petrol arz güvenliği haline gelmiştir. 2007 yılında net bir doğal gaz ithalatçısı olmuş ve 2009 yılında da net bir kömür ithalatçısı olmuştur. Diğer bir deyişle Çin şuan üç fosil enerji türünün tümünde kömür, petrol ve doğalgaz da net ithalatçı konumundadır. Yükselen Çin'in 'Beş Yıllık Kalkınma Programı' olarak her beş yılda bir derlediği programda 2011'den itibaren artan petrol ithalatına yönelik ayrı bir önem verilmesi dikkat çekmektedir (Wu 2014: 4).

Tarihsel açıdan Çin'in petrol ithalatçısı konumuna gelişinde, gelişen ekonomisinin haricinde Sovyetler Birliği ile olan petrol ilişkileri ve Japonya ile olan üstünlük kurma mücadelesinin de etkisi vardır. 1950'lerde Çin petrol sektöründe yoğunluklu olarak Sovyet tekeli söz konusuydu. Sovyet danışmanları 1950'li dönemlerde Çin petrol endüstrisinin gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahipti. 1960 yılında Çin- Sovyet ilişkilerinin kötü seyretmesi ile ciddi enerji sıkıntıları baş göstermeye başlamıştı. Sovyetler Birliği kadar kaynak sahibi olmayan Çin, 1970'lerin sonunda petrol ihracatçısı olup, Sovyetler Birliği'nin petrol ihracatını dış politikasında kullanmasını taklit etmiştir. Japonya'ya piyasa fiyatlarının altında petrol satışı

gerçekleştirmiştir. Sibiry'a'nın petrol ve doğal gaz geliştirme projelerine yatırım gerçekleştirmiştir. Bunun sebebi aslında bu kaynakların geliştirilmesinin Sibiry'a'daki ulaşım ve iletişim altyapısını güçlendirerek Sovyetler Birliği'nin, ülkenin en büyük stratejik ve aynı zamanda savunmasız bölgesi olan kuzeydoğu Çin'e saldırma yeteneğini artıracığından korkmasından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde Sovyetler Birliği ile dengeleyici ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Bu kötü deneyimler Çin'in liderlerinin daha o dönemlerden yabancı petrole olan bağımlılığın ulusal güvenliği tehdit edebilecek, dış ekonomik ve politik baskılar getirebileceğinin farkında olmasına neden olmuştur (Downs 2000: 43).

Strecker Downs'ın aksine, Çin enerji uzmanı Zhao Daojiong'a göre; 1950 ve 1970'ler dönemi kötü tecrübelerden çok başarılı yönetilmiş süreçlerdir. 1950'lerden 1970'lerin başına kadar, Çin enerji alanında kendi kendine yetebiliyordu. 1950'lerde Sovyetler Birliği'nden sağlanan petrol ve teknolojik yardım, Çin'in petrol endüstrisini geliştirmesi ve kendi kendine yeterliliği sağlaması açısından önemli bir adımdı. Temmuz 1960 tarihinde Sovyet yardım programının sona ermesiyle Pekin, enerji kaynaklarının çoğunu büyük bir güçle savaşa hazırlamak için adamıştır. ABD liderliğindeki ambargo, 1950'den 1971'e dek Çin- ABD yakınlaşmasına dek sürmüştür. Bu süreçte geçen 20 yıl gergin uluslararası sistem sürecinde dahi Çin kendi kendine yeterliliğe sahip olmuştur. Bu enerji güvenliğini sağlayabildiği anlamını taşımasa da kendi kendine yeterlilik boyutunda önemli bir adımdır. 1970'lerin başında ekonomi alanında gerçekleştirilen girişimler sayesinde ekonominin gelişmesiyle enerji de kendi kendine yeterlilik kaybedilmiştir. Fakat bu sefer de gelişmiş ekonomisiyle enerji güvenliğini geliştirme şansını yakalamıştır. Endüstriyel büyüme için özellikle gereken petrol ve kömür, Pekin'in stratejik amaçları için oldukça değerli olduğundan dünyanın endüstriyel ekonomisiyle yeni bağlar kurmasına yardımcı olmuştur (Daojiong 2006: 180).

1973 yılında yaşanan ilk uluslararası petrol krizinde Tayland, Filipinler ve diğer Asya ülkelerinden ham petrol ihraç etmekte olan Çin, kriz sonrası çevresel modernizasyonun kurulması için bu ülkelere yardım etmiştir. 1973'ten 2004'e dek Japonya'ya düşük fiyatlarla ham petrol ihracına devam etmiştir. Bu şekilde yıllık

kotalara göre, Çin toplumunun gelişimi için kritik öneme sahip ihracat adımlarının temeli olan ekonomisini geliştirmek için gerekli ekipman, teknoloji ve altyapıyı ithal etmek içinde gerekli imajını oluşturup parayı elde etmiştir. 1985 yılı ile Çin'in ham petrol ihracatı zirve yapmış ve kuzeyden ham petrol taşımacılığında yaşanan sorunlarla başa çıkmak için önlem niteliğinde, Yangtze Nehri'nin üst sınırları boyunca yer alan rafinerilerle ilgilenmiştir. 1988'de artan talebe yönelik ham ve işlenmiş yakıt ithalatına hızlıca başlamıştır. 1993 yılı ile Çin net bir petrol ürün ithalatçısı haline gelmiş ve 1996 da ham petrol ithalatçısı haline gelmiştir (Daojiong 2006: 180).

Çin'in enerji güvenliği endişelerinde ABD'nin de payı vardır. ABD askeri, ekonomik alanlarda gelişmiş ve enerji ihtiyacı anlamında kendi kaynağını yaratabilen güçlü bir ülke olarak algılanmaktadır. Çin, ABD karşısında yükselen güçlü bir ülke olabilmek için önemli bir alan olan enerji ayağında sağlam temeller kurmak ve güçlü bir enerji politikası izlemek zorunda olduğunun bilincindedir. Bu nedenle enerji güvenliğini sağlayabilmek sadece ülke içinde değil, dış politika anlamında yükselişin sürdürülebilmesi için elzem bir roledir. Çin'in petrol ihracatçı konumdan, ithalatçı konuma geçişi, Çin için enerji güvenliği konusunda ABD'nin Çin'e baskı yapmak için kullanabileceği bir başka sorun özelliği taşımaktadır. Örneğin Çin hükümeti, ABD donanmasının Basra Körfezi'nden Güney Çin Denizi'ne dek uzanan bölgede hakimiyet kurma çabasından rahatsızlık duymaktadır. Çünkü Çin'in ithal ettiği petrolün büyük bir kısmı bu rotadan geçmektedir. ABD-Çin ilişkilerinde yaşanabilecek problemler doğrultusunda, ABD'nin Çin'in petrol arz ihtiyacına yönelik oluşturmuş olduğu petrol ya da sıvılaştırılmış doğal gaz transfer rotalarını engellemek, bozmak için askeri güç kullanabileceği yönünde bir endişe de söz konusudur. World Economics and Politics Dergisi'nde yayınlanmış bir makale ABD'nin Çin'i kontrol edebilmek için Ortadoğu petrolünü kullanma amacı olduğunu, bazı Çinli analistler de Çin'in ABD tarafından 'enerji çevrelemesi'ne maruz kaldığını öne sürmektedir. Bu şekilde Çin'in petrol erişiminin hem Ortadoğu üzerinden hem de Güney Çin Denizi'ndeki aktarım rotaları üzerinden engellenmesi ile Çin'in zayıflatılmak istendiği yorumları yapılmaktadır (Downs 2000: 45). Dolayısıyla Çin hükümetinin yabancı petrole bağımlılık konusunda duyduğu endişe, enerji güvenliği faaliyetlerine yönelik gerçekleştirdiği tüm adımların ardında yatmaktadır.

Çin için enerji güvenliğinin uluslararası açıdan gerekliliği haricinde ulusal açıdan da gereklilikleri vardır. Yabancı kaynaklara sorunsuz erişim hem ekonomik büyümesinin sürdürülmesi hem de Çin'in toplumsal istikrarının temel taşı olan Çin Komünist Partisi'nin varlığı için gerekmektedir. Büyüyen iç ekonomi, hızlı şehirleşme, artan ihracat işlemleri ve Çin halkının nüfusla beraber artan otomobil ihtiyacı ve dolayısıyla petrol ihtiyacı, endüstriyel ve inşaat malzemeleri, yabancı sermaye ve teknoloji talebi gibi daha birçok alanda enerji ihtiyacını artırmaktadır. Benzeri görülmemiş kaynak ihtiyacı bu sebeplerle Çin dış politikasını yönlendirmektedir. Petrol talebinde Çin, 2018 yılı başı itibariyle günlük 19 milyon varil petrol tüketmektedir. Dünyanın atölyesi konumunda bulunan bu ülkenin elektrik ve endüstriyel kaynaklara açılığının giderek artacağını da söylemek mümkündür. Bu da daha fazla enerji ihtiyacı anlamına gelmektedir (Zweig ve Jianhai 2005: 25).

Bir ülkenin ekonomik büyüklüğünün akabinde enerji talebini de yansıtmaya eğiliminde olması düşüncesi ile hızlı büyümekte olan ve dünyanın en büyük güçlerinden biri olan Çin için enerji yönetimi bu nedenle çok önemlidir. Çin hâlihazırda dünyanın en büyük ikinci enerji tüketici ülkesidir. Son yıllarda artan bu enerji ihtiyacı dünyadaki toplam talebin dörtte üçünü oluşturmaktadır. Yakıt ihtiyacı ilk dönemlerde tamamen kömüre bağlı olsa da günümüzde özellikle petrol ve doğalgaz alanında geliştirilmektedir.

Pekinli liderlerin tehdit algılamaları petrol üzerinden şekillenmektedir. Sahip olduğu kanıtlanmış 25.65 milyon varil ham petrol rezervleri ile dünyada 13. Sırada olmasına rağmen (1 Ocak 2017 itibariyle), ham petrol üretimi (2018) günlük 3.773 milyon varil, ham petrol ihracatı günlük 57 bin 310 varil (2015), ham petrol ithalatı günlük 6.71 milyon varil (2015) olmuştur. İşlenmiş rafine petrol tüketimi günlük 12.47 milyon varil (2016), rafine edilmiş petrol ihracatı günlük 848 bin 400 varil (2015), rafine edilmiş petrol ithalatı günlük 1.16 milyon varil (2015) olmuştur (The World Factbook 2018, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ch.html>, 11 Eylül 2019'da erişildi).

Hızla devam edecek petrol talebi doğrultusunda 2020 yılına dek Çin'in petrol bağımlılığının %60-80'e dek yükseleceği yorumları yapılmaktadır. Enerji güvenliğine yönelik programları geliştirmeye neden olan bu süreç, 1993 net petrol ithalatçısı oluşu sonrasında 1994'te Çin süreli yayınlarının veri tabanı olan China Infobank'ın "China Economic News" Dergisinde "enerji güvenliği (nengyuan anquan)" anahtar kelimesini taşıyan ilk makalenin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Petrol ithalatının iki katına çıktığı 2000 yılına dek "enerji güvenliği" bir terim olmuş, 1994-1999 yılları arasında sadece 41 makale yazılmış, 2001-2005 yılları arasında 1150 ve 2006-2010 tarihleri arasında 1435 olarak artarak devam etmiştir (Leung 2011: 1332).

Ülkenin petrol talebinin büyümesinin nedenlerinden biri ağır sanayi sektörü tarafından enerjiye duyulan ihtiyaçtır. Aynı zamanda ulaştırma sektöründe de artan ihtiyaç enerjinin önemini tekrar hatırlatmaktadır. Ulaştırma sektörü bu alanda birinci gelmektedir çünkü karayolu taşımacılığının geliştirilmesi, demiryolu taşımacılığının dizelleştirilmesi, ülke içi hava taşımacılığının olağanüstü geliştirilmesi ile enerji ihtiyacının büyük bölümü bu alanlarda harcanmaktadır. 1990 yılında sanayi sektörünün toplam petrol ihtiyacı %59.2 iken 2007 yılına geldiğinde 42.1'e gerilemiş ve ulaştırma sektöründeki payı da 17.6'dan %35.9'a yükselmiştir. Bu da taşımacılığın petrol talebinin sanayiden daha hızlı arttığı göstermektedir (Leung 2011: 1330).

Otomobil ve havacılık piyasalarının büyümesiyle petrolün üçte biri otomobillerin kullanımında tüketilmektedir. Hükümetin otomobil pazarını ekonomik büyüme için teşvik etmesi sebebiyle 2020'ye dek %50'ye ulaşması öngörülmektedir. Çin hükümeti petrol ve finansın Çin'in ulusal ekonomik güvenliğinin iki bileşenini oluşturduğunu savunmakta ve kalkınma planlarını bunları göz önüne alarak oluşturmaktadır. Ekonomik büyümede gittikçe önemli faktör haline gelen petrol, Çin'in diplomatik çabalarının önemli kısımlarını oluşturmaktadır. Çin barışçıl bir petrol diplomasisi izlemek zorundadır çünkü bu şekilde hem arz güvenliğini sağlayacak hem de ekonomik büyümesini devam ettirebilecektir (Lai 2007: 522). Arz güvenliği Çin'in ekonomik gelişiminin sağlayıcılarından biridir. ÇKP'nin ekonomik gelişim stratejileri buna göre şekillenmektedir.

Enerjinin bu denli önem kazanışı, ülkenin yerel kaynaklarının ekonomik kalkınmayı destekleme konusunda yetersiz kalmasının ortaya çıkması ile ilgilidir. Ekonomik güç olarak büyümenin derin etkilerini de 20 yılda Çin'in enerji ticaretine yönelik izlediği politikalara bağlayabiliriz. Tartışmalara konu olan kömür tüketimi sebebiyle (tüketimin neredeyse %69'u) çevreye verilen zarar ve kömürün verimsizliği karşısında alternatif kaynak arayışı sonucu petrol, günümüzde artan ölçüde doğalgaz, hidroelektrik, nükleer güç ve yenilenebilir enerji gibi teşebbüslerle revize edilmeye çalışılmaktadır (Lactaigne 2007: 149).

Enerji güvenliği algısına yönelik önemli noktalardan bir tanesi Malacca Boğazı'ndan transferi gerçekleştirilen yaklaşık %45 oranındaki petroldür. Bu patlamaya hazır bir bomba gibidir. Çünkü olası tehditlerle Çin petrolünün boğazdan akışı yavaşlatılabilir veya engellenebilir. Bu bir terörist saldırısı, büyük bir petrol sızıntısı ya da ABD ambargosu olabilir. ABD'den kaynaklanan bu tehdit önceki dönemlerde yaşanıldığı için tedirginlik yaratmaya devam etmektedir. Ortadoğu savaşları, Malacca Boğazı'nın tıkanmasına ve ciddi petrol fiyat artışı gibi potansiyel arz kesintileriyle oluşacak ablukalara yönelik, Çin'in petrol arzındaki aksamalara karşı savunmasızlığın azaltılması için bir dizi önlem gerektirmektedir. Çin'in sadece Ortadoğu savaşları değil, bunun gibi olası dünya ülkelerinin tümünün arzını etkileyecek sorunlara yönelik sağlam önlemlerden oluşan bir arz güvenliği politikası oluşturması geleceği için elzemdir (Madaus 2016: 2).

Basit tanımıyla enerji arz güvenliği uygun fiyatlarda yeterli ve güvenilir enerji kaynaklarının temininin garanti altına alınması anlamına gelirken, görüldüğü gibi bu durum Çin için biraz daha farklılaşmış ve faaliyet yelpazesini genişletmiştir. Bu genişleme enerji güvenliği algısını ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir kalkınma için ihtiyaç duyulan enerji kaynaklarına erişimi güvence altına almak, bu kaynakların üretim ve kullanımının çevre üzerinde olumsuz bir etki yapmamasını temin eder. Bu nedenle Çin enerji güvenliği faaliyetlerini ulusal mesele olarak algılayarak, enerji politikasını akıllı gücünü genişleterek sürdürmektedir.

Fosil yakıtlar olarak nitelendirilen kömür, petrol ve doğalgazın Çin için değişen önemini bu defa ayrı ayrı detaylandırmak, bu alanlarda yaşanan ithalat ihtiyacını anlayabilmek açısından yerinde olacaktır. Öncelikle Çin'in geçmişinde rezerv olarak zengin kömür yataklarına sahip olması sebebiyle, enerjinin tüm kullanım alanlarında kömür üstünlüğü önemli bir detaydır. Çünkü ekonomik gelişme sonrasında çeşitli problemler sebebiyle ilk değiştirilmesi gereken alışkanlık bu olmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle kömürün ardından bir petrol devrinin başladığını kabul etmek gerekmektedir.

Çin enerji sahnesinde kömür hala önemli bir bileşen olmaya devam etmektedir. Çin 2011 yılında 3.5 milyon ton kömür üretmiş ve 3.7 milyon tona yakın tüketimde bulunmuştur. Kalan kısmı ithalat yardımıyla temin edilmiştir. Bu da resmi veri olarak Çin'in dünyada toplam kömür kullanımının yarısını gerçekleştirdiğini göstermektedir. 2009 yılı kömür açısından Çin'de sarsıcı bir yıl olmuştur. Çünkü bu tarihe dek net kömür ihracatçısı konumundan net kömür ithalatçısı konumuna geçilmiştir. 2003 yılında sadece 11 milyon ton yapılan ithalat, 2004 sonrasında hızlı bir ivmeyle artmaya başlamış ve 2012'de keskin bir artışla 222 milyon ton seviyesine ulaşmıştır. Gereken enerji açlığına yetemeyen kömürün yeri başka alternatif kaynaklarla doldurulmaya çalışılmış ve kömür ihracatı azalmıştır. 2003 yılı 94 milyon ton zirve ihracı sonrasında azalmalar başlamış ve bu rakam bir daha yakalanamamıştır. (Wu 2014: 4)

Çin hükümeti ihracın azalması ve çevre kirliliği sebebiyle kömür kullanımına sınır getirmiştir. Enerji kullanımını dengelemek için de diğer enerji kaynaklarının kullanımını desteklemiştir. 12. Beş Yıllık Plan'da özellikle yer verilmiş ve Çin hükümetinin kömür kullanımını dizginleyerek, alternatif kaynaklarla güç yaratmayı amaçlamaktadır. Bu plan belirli tarihsel bir süreç içermemekte uzun soluklu olarak uygulanma amacı taşımaktadır (Davidson 2013, <https://www.energycentral.com/c/ec/transforming-china%E2%80%99s-grid-will-coal-remain-king-china%E2%80%99s-energy-mix>, 17 Ocak 2019'da erişildi).

Çin dünyanın en büyük kömür üretici ve tüketici ülkesi olarak ekonomik gelişiminde kömürün önemli olduğunun bilincindedir. Fakat çevre kirliliğine neden

olması ve bunun farklı ülkelerde dile getirilerek tepki çekmesi sebebiyle yavaş yavaş azaltılması söz konusudur. Bu denli geniş kullanım alanı olan bir kaynağın bir gecede kullanım dışı bırakılması ya da büyük oranlarda azaltılması söz konusu değildir. Bu süreçte petrol, doğalgaz, rüzgar enerjisi ve yenilenebilir enerji yatırımları artırılarak, kömürün azaltılma yolu izlenmektedir. 13. Beş Yıllık Planına göre kömür kullanımının 2020 yılına dek %55'in altına düşürülmesi hedeflenmektedir (Lockhart 2018, <https://newsbase.com/topstories/china-coal-consumption-fall-2018>, 1 Nisan 2019'da erişildi).

Petrol birincil ticari enerji kaynaklarının ikinci büyük bileşenlerindedir. Çin'in tüketimi son on yıldaki dünya petrol tüketiminin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. 2018 yılı Ağustos ayı itibariyle ham petrol tüketimi geçen yılın aynı dönemine kıyasla %9.1 artarak 54.19 milyon ton olarak hesaplanmış, son 20 yılda hızlıca büyüyen petrol üretimi ile taşımacılık, petrokimya, konut sektörlerinde sıklıkla kullanılmaya başlamıştır (Enerji Günlüğü 2018, <https://www.enerjigunlugu.net/cinin-agustosta-dogalgaz-ve-petrol-tuketimi-artti-29074h.htm>, 1 Temmuz 2019'da erişildi). Çin 1993'e kadar net ihrac ülkesiyken, 1996'ya kadar net petrol ithalatçısı olmuştur. Net petrol ihracı 1985 yılında zirve yapmıştır. 1998'de petrol ithalatı 540 bin ton iken, 2005'te 2.9 milyon ton ve 2011'de 5.5 milyon tondan fazla ölçülmüştür. Petrol ithalatının 2020'de 9.6 milyon ton artması beklenmektedir (Wu 2014: 5).

Temel ihtiyacı ham petrol olan ülkenin petrol kullanım ağının genişliği onu dünya petrol tüketiminde en büyük ikinci ülke haline getirmiştir. Bu durum gelişmişlik olarak düşünüldüğü zaman mutluluk vericidir fakat genel anlamda söz konusu bağımlılık ve olası tehditler olarak düşünüldüğü zaman sağlam politikalar ve tedarik ağları ve elbette bu ağların çeşitliliğini gerektirmekte, enerji güvenliğinin sağlanmasını mecburi kılmaktadır.

Doğalgaz petrol sonrasında Çin'in en hızlı büyüyen ana yakıtı kabul edilmektedir. Son on yılda talep dört katına ulaşmıştır. Çin enerji güvenliği politikasına göre; enerji üretiminde daha temiz ve daha verimli doğalgazla kömürün yerini alma planıyla ilerleme amaçlanmaktadır. Dolayısıyla uzun vadede gaz talebi artacak ve buna

yönelik kaynak rotası bulunması gerekmektedir. Çin hükümeti gazı 13. Beş Yıllık Plan Dönemi (2016-2020) sonuna dek ülkenin enerjisinin %10'unu sağlamasını beklemektedir (Tianjie 2017, <https://thediplotmat.com/2017/01/chinas-ambitious-new-clean-energy-targets/>, 14 Haziran 2018'de erişildi).

Doğalgaz şuan birincil ticari enerji kaynakları arasında petrol ve kömürden daha yavaş bir tüketimle gelişmektedir. Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu'nun açıklamalarına göre; Çin'in 2018 Ağustos ayı itibariyle doğal gaz tüketimi geçen yılın aynı dönemine kıyasla %21.3 artarak, 23.32 milyar metreküp olmuştur (Enerji Günlüğü 2018, <https://www.enerjigunlugu.net/cinin-agustosta-dogalgaz-ve-petrol-tuketimi-artti-29074h.htm>, 1 Temmuz 2019'da erişildi). Bu oran içerisinde ithal edilen sıvılaştırılmış doğalgaz da (LNG) yer almaktadır. Kömür ve petrolle kıyaslanırsa doğalgaz pazarının büyüklüğü arz ve talep açısından daha küçüktür. Fakat büyük bir hızla geliştirilmekte ve alternatif güvenli ithalat ülkeleri aranmaktadır (Wu 2014: 5).

Söz konusu koşullar altında Çin'in petrol ve gaz arz güvenliğinin geleceği, ülkenin talep büyümesinde hayati önemdedir. İthal eden ülke konumuna geldiğinden beri Çin hükümeti enerji güvenliği önceliğini uzun dönemli planlar ve beş yıllık program ile geliştirme çabalarına girişmiştir. Birçok önlem arasında petrol ve gaz arzının çeşitliliği ve artan denizaşırı petrol ve doğalgaz yatırımları anahtar stratejisidir. Bu önlemlerin ekonomik sıçramalarla devam edeceği anlaşılmaktadır.

Çin'in enerji kaynakları geniş çapta ülke genelinde eşit olmayan şekillerde dağılmış durumdadır. Büyük tüketim merkezleri güneydoğu kıyı bölgelerinde yerli kaynaklardan uzakta bulunmaktadır. Aynı zamanda Çin endüstrisinin enerji verimliliği düşüktür. Gelişmiş ülkelere kıyasla GSYİH birimi başına %50 daha fazla enerji tüketmektedir. Düzensiz dağılım, düşük enerji verimliliği ve verimsiz bir enerji şebeke yapısı nedeniyle artan enerji talebi sadece arzın iyileştirilmesi ile karşılanması zordur. Düşük enerji verimliliği maksimum boyutlara taşınmalıdır. Bunun içinde teknolojinin dolayısıyla bunlara yatırım yapabilmek içinde ekonominin gelişiminin devam etmesi bir zorunluluktur (Diplomatik Gözlem http://diplomatikgozlem.com/_haber/cin-in-enerji-politikalari-uzerine-bir-analiz, 11 Eylül 2019'da erişildi).

Enerji güvenliğinin temel unsuru Pekin'in arz güvenilirliğine en yüksek önceliği vererek petrol şirketlerini yurtdışı enerji tedarikçileri ve altyapısını dünya çapında satın almaya itmektedir. Pazar odaklı enerji politikası dışındaki bu eylem hükümetin uluslararası pazara olan bağımlılığını azaltma amacına yöneliktir. Çünkü ham petrol fiyatı artmaya devam etmekte ve enerji kullanımının büyüme hızı zaten GSYİH büyümesini aşmaktadır. Böylece Çin jeopolitik ve enerji güvenliği arasındaki etkileşim için daha fazla fırsat yaratma eğiliminde olan uzun vadeli ticari sözleşmeler konusunda daha az piyasa alışverişi ve daha fazla güven ihtiyacı duymaktadır. Bu Çin'in uluslararası ilişkileri için önemli stratejik etkilere sahiptir (Wensheng 2013: 382).

Çin akıllı gücünün enerji güvenliğine yansımalarında arz güvenliğinin sağlanabilmesi için petrol şirketlerini yurtdışı enerji tedarik ve altyapılarının satın alınmasında rol oynayan önemli şirketler vardır. Bu şirketler Çin'in petrol ve gaz piyasalarını yöneten dört ulusal petrol şirketidir. PetroChina, Sinopec, Çin Ulusal Denizaşırı Petrol Şirketi (CNOOC) ve Yanchang Petroleum (Shaanxi eyalet düzeyinde bir devlet şirketi). Sinopec toplam ham petrol rafineri kapasitesinin %46'sını kontrol etmektedir. Sinopec aynı zamanda dünyanın en büyük rafineri ürünleri işleme kapasitesine sahip petrol şirketidir (<http://haber.sol.org.tr/dunya/ham-petrol-fiyatlarindaki-artis-cinli-petrol-devi-sinopece-yaradi-rekor-kar-246158>, 27 Ağustos 2018'de erişildi). Çin'in enerji güvenliği politikasının en önemli ayaklarından biri ulusal petrol şirketlerini uluslararası alanda geliştirerek, denizaşırı yatırımlar gerçekleştirmelerini sağlamaktır. Yabancı petrol firmalarının ülke içi enerji piyasasına girmesinin engellenmesi ve ulusal firmaların bu aşamada bu boşluğu kendi varlıklarıyla doldurmaları önemlidir. Denizaşırı yatırımlar sayesinde farklı ülkelerle kurulan enerji ilişkileri aynı zamanda Çin'in prestijini artırması, uluslararası pazarlara bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir.

PetroChina rafineri kontrol kapasitesi olarak %31 paya sahiptir ve kalan küçük rafinerilerle ilgilenir. CNOOC bunlardan farklı olarak açık deniz gelişimine odaklanmaktadır ve sınırlı rafinaj kapasitesine sahiptir. Enerjiyle alakalı ekipman üretimi alanında, Çin yerel şirketleri özellikle alt pazarda piyasaya hakim durumdadır. Çin'in devlete ait işletmeleri sondaj ekipmanı için piyasanın yaklaşık %66'sını kontrol

etmektedir. Küçük ve orta ölçekli şirketler pazarın %19'unu oluşturmaktadır. Yabancı şirketler pazarın %10'unu oluşturmakta ve gelişmiş ekipman tedarikine destek olmaktadır. Çin'in özel sektöre ait petrol ve gaz ekipmanı şirketleri hızlı yayılmaktadır. Bunların arasında Sichuan merkezli 'HongHua Group' ve Shandon merkezli 'Jereh Group' ve 'Kerui Group' bu tür ekipmanların önde gelen tedarikçileridir (International Trade Administration <https://www.export.gov/article?id=China-Oil-and-Gas>, 29 Mayıs 2018'de erişildi).

Petrol ve doğalgaz kaynak piyasalarına hakim olma çabalarının yanında bir yandan da ekipman üretim ve bunların ithalatına yönelik bir tekelleşme yaratma çabası da enerji piyasasında Çin açısından hedeflenen politikalardan biridir. Bu bağlamda enerjiyi elde etmeye yönelik gerekli olan ekipman malzemeleri için bir piyasa yaratılması Çin'in bu anlamda diğer ülkeler nezdinde kendi sözünün geçmesi ve bir açıdan da uzun soluklu bir süreçle belki de gelişmiş sanayileşme faaliyetleri doğrultusunda bu alanda ismi sayılır bir konuma gelebilmesine olanak tanıyabilecek bir alandır. Bu nedenle enerji politikasında enerji kaynağını elde etmenin haricinde, bir yandan ekipman tedarikini yaratmakta önemli bir amaçtır.

Çin'in enerji politikasında arz güvenliğini sağlamak için izlediği politika; ürün denetimi ya da üretici şirketlerin hisse senetlerini kendi ulusal şirketleri tarafından satın alarak uzun süreli bir arz güvenliği sağlamaya yöneliktir. Piyasadaki dengesiz fiyatlandırmalara ve stoklandırmalara güven duymayan Çin hükümeti, arz ve fiyat şoklarına karşı koruma sağlamak için batı kaynaklı petrol stratejilerinden farklı olarak, yatırımlarını uzun vadeli tedarik ve hisse senetleri aracılığıyla artırmaya çalışmaktadır. Bir bakıma hükümetin temel amacının petrol güvenliğinin sağlanmasının haricinde hem topraktaki kaynağın tümüne hem de ulaşım hatlarına sahip olarak enerji güvenliğinin tam teşekküllü şekilde sağlanmasına çalışıldığını söylemek mümkündür (Laruelle ve Peyrouse 2009: 44).

Yurtdışında faaliyet gösteren Çin petrol şirketleri kaynak arama masraflarını en aza indirmek için işletilmesi başlanmış ya da ispatlanmış rezervleri bulunan yatlardan hisse senedi alma yoluna gitmektedir. Yabancı ortağı bulunan şirketlerde Çin hükümeti

kontrol hissesini elde ederek ya da ortak şirketin tümünü satın alarak güvenilir denetimi sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen şirketlerin bu şekildeki politikalarının Çin'in enerji güvenliğini sağlamaya yönelik hükümet politikalarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Blank 2005: 101).

Enerji güvenliğini artırmanın etkili bir yolu Çin açısından, petrol stoklama seçeneğidir. Bunun için Çin hükümeti 2003 yılında Şanghay, Cjouşan, Huando ve Dalyan gibi sahil şehirlerinde petrol rezervuarları oluşturmak için stratejik stok tesisleri kurmuştur. Günümüzde 100 milyon varil, yaklaşık olarak 14 milyon tona tekabül eden stratejik petrol rezervuarı sayısını üçe katlamayı hedeflemektedir. 2009 yılından itibaren ithal edilen petrolü stoklamak üzere mevcut dört rezervuarın haricinde; Gansu, Sincan ve Hebey illerinde rezervuar inşaatına başlanacağı duyurulmuştur. Pekin'in bu kararı Çin'in enerji tedarik ihtiyacının aciliyetini gösterir niteliktedir. 2011 yılı itibariyle sahil şeritlerinde yer alan rezervuar bölgelerinin, sahil kısımlarıyla sınırlı kalmayıp iç bölgelere de yayılması gerektiği dönemin Enerji İdaresi Başkanı Cjan Gobao tarafından belirtilmiştir. Bu projenin tamamlanması durumunda 2020 yılında ülkenin petrol rezervuar miktarı Çin'in ithal ettiği 100 günlük petrol oranına yani yaklaşık olarak 85 milyon ton ham petrole eşit olacaktır. Söz konusu rezervuar hedefi gerçekleşirse Çin'e, enerji ihtiyacı konusunda rahat bir nefes aldıracaktır (Örmeci 2018, <http://politikaakademisi.org/2018/01/04/dr-sina-kisacikla-cin-halk-cumhuriyetinin-enerji-politikasi-hakkinda-mulakat/>, 5 Eylül 2019'da erişildi).

Çin'in savunma ve güvenlik konularına göre yayımlanan Beyaz Kitap, 2007 yılında enerji güvenliğine yönelik atıflar yaparak yayımlanmıştır. Bu durum artan enerji ihtiyacından ötürü enerji güvenliğine verilen önemi göstermek bakımından önemlidir. 2007 yılı Beyaz Kitabında enerjinin kesintisiz ve güvenli tedarikini tehlikeye sokacak tehlikelerle mücadele edilmesi, sürdürülebilir enerji ticareti için gerekli alt yapı çalışmalarının tesis edilmesi ve yeni petrol, doğal gaz rezervlerinin tespiti için işbirliğinin gerçekleştirilmesi enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik Çin yöneticilerinin genel perspektifini gösteren adımlardır (china.ogr.cn 2007, <http://www.china.org.cn/english/environment/236955.htm>, 8 Ekim 2018'de erişildi).

2008 yılı Beyaz Kitabında iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının önüne geçebilmek için enerji sektöründe yapılabilecek değişiklikler ele alınmıştır. Karbon salınımını azaltmak, enerji tasarrufu ve enerji kullanım verimliliğinin artırılması için yapılması gereken eylemler açıklanmıştır. Enerji güvenliğine değinilmese de bu eylemler enerji güvenliğinin sağlanması kapsamında önemli adımlar olduğu için 2008 yayımlarını da enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik adımlar olarak nitelendirmemiz mümkündür (gov.cn 2008, http://www.gov.cn/english/2008-10/29/content_1134544.htm , 8 Ekim 2018'de erişildi).

2012 yılı Beyaz Kitabında Çin'in genel enerji politikası açıklanmış ve enerji kaynaklarının uzun vadeli, istikrarlı ve sürdürülebilir kullanımını korumak Çin hükümetinin stratejik görevi olarak kabul edilmiştir. Enerji gelişimi, ileri teknoloji gerekliliği, tasarruflu kaynak tüketimi, daha az çevre kirliliği, tatmin edici ekonomik ve güvenlik beklentilerine uygun bir politikanın izlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda izlenecek enerji politikalarının temel içeriği; korumaya öncelik vermek, yerli kaynakları çeşitlendirmek, yenilenebilir enerjiyi teşvik etmek, çevreyi korumak, bilimsel ve teknolojik gelişmeyi teşvik etmek, piyasa reformlarını derinleştirmek, uluslararası işbirliğini geliştirmek gibi hedeflerden oluşmaktadır (gov.cn 2012, http://www.gov.cn/english/official/2012-10/24/content_2250497_3.htm, 9 Ekim 2018'de erişildi).

Çin'in enerji politikasının en büyük hedefleri Beyaz Kitap haricinde Çin'de beş yılda bir hazırlanan planlarla da önemslenmiştir. Enerji politikası, (2001-2005) 10. Beş Yıllık Plan çerçevesinde geniş bir beş madde olarak açıklanmıştır. Buna göre; ilk amaç en birincil önemde enerji arz güvenliğini artırmak olmalıdır. Ardından enerji arz-talep yapısının geliştirilmesi, enerjiyi korumanın teşviki, Çin'in Batı Bölgesi'nin gelişiminin teşviki ve çevresel korumaların geliştirilmesi şeklindedir. Enerji arz güvenliğinin sağlanması için yapılması gerekli eylemler; ilk adımda yurtiçi ham petrol üretiminin desteklenmesidir. Bu oran 2016 yılında tahmini olarak 3.981 milyon varildir. Ardından yurtdışı üst düzey yatırımlara geçişin sağlanarak Çinli petrol şirketlerinin faaliyetleri artırılmalıdır. İthalatın güvence altına alınması için petrol üreten ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve ithalat kaynaklarını çeşitlendirmek bunun için de kaynak sahibi büyük

Orta Doğu ülkeleri, Orta Asya ülkeleri, Afrika ülkeleri ve Rusya ile gelişmiş ilişkiler kurulmalıdır. Son olarak stratejik petrol stoklama sisteminin oluşturulması gerekliliğidir (Koyama 2002: 9).

Petrol endüstrisine yönelik reformlar yapılmasını gerekli kılan 10. Beş Yıllık Plan, devlete ait petrol şirketlerinin yeniden düzenlenmesi ve rasyonalizasyonunun desteklenmesini bu doğrultuda verimliliğinin yeniden artırılması ile iyileştirilerek maliyet rekabetçiliğine ulaşmayı hedeflemektedir. Bunun sürdürülebilir olması stratejik ittifaklar yoluyla teknoloji ve sermaye gücünün tanıtılması ve nihai olarak yurt içi petrol piyasasının kademeli olarak serbest bırakılması ve serbestleştirilmesini gerektirmektedir (Koyama 2002: 10). Özetle Çin'in 10. Beş Yıllık Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planı, ileri teknolojinin kullanılarak ulusal üretimin artırılması ve gaz endüstrisinin geliştirilmesi ve uluslararası pazarda şirketlerin rekabet edebilirliğini artırma amacı taşımaktadır.

10. Beş Yıllık Plan'a ek olarak 2004 yılından 2020 yılına kadar Orta ve Uzun Vadeli Enerji Koruma Planı ile enerji tasarrufu ve enerji yoğunluğunun azaltılmasını teşvik edilmiştir. Planın detayları ele alındığı zaman enerji politikası üzerindeki kontrolün yeniden düzenlenmesi, enerji güvenliğinin sağlanarak petrol arzının çeşitlendirilmesi, bölgesel enerji işbirliği ve stratejik petrol rezervinin oluşturulması gerekliliği gibi kararlardan oluşmaktadır (Asia Pasific Energy 2004, <https://policy.asiapacificenergy.org/node/3010>, 13 Kasım 2018'de erişildi). Bu hedeflerden bazıları 11. Beş Yıllık Plan'a dâhil edilmiştir.

12. Beş Yıllık Plan (2011-2015), petrol ve doğalgaz endüstrileriyle ilgili olarak çeşitli kararlar almıştır. Bunlar; öncelikli önemde olacak şekilde petrol ve doğalgaz arama- geliştirme hızını artırmak dolayısıyla kaynak çeşitlendirmesini sağlayabilmek, uluslararası petrol ve doğalgaz işbirliğini geliştirerek enerji güvenliğini tesis etmektir. Düşük karbonlu ekonominin geliştirilerek, önemli petrol ve gaz kanallarının, pazarlama ağlarının ve depolama tesislerinin yapımını hızlandırmak ve tüm bunların teknolojik ilerlemelere ağırlık verilerek, kaynak araştırma ve geliştirme süreçlerini uluslararası işbirliği ortamında farklı aktörlerle sağlamaktır (Pop 2010: 201).

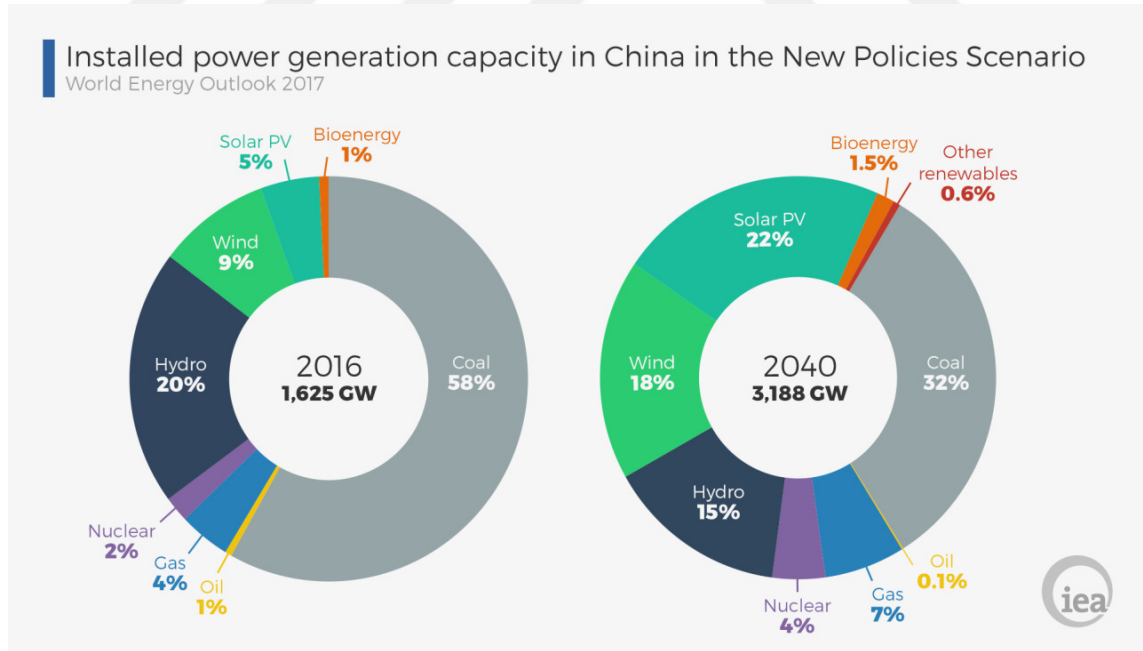
Diğer beş yıllık planlara kıyasla daha çok kültürel ve sosyal projelere vurgu yapılan 13. Beş Yıllık Planı'nın temel hedefi 2020 yılına dek temel ihtiyaçları tamamen karşılanmış, kalkınmış toplumun kurulmasıdır. Kalkınma hedefi ekonomik alan ile sınırlandırılmamış, sosyo-kültürel seviyeyi artıracak hedefler de tanımlanmıştır (Academia China 2015, <http://tr.academiachina.org/cinin-13-bes-yillik-kalkinma-planineleri-hedefliyor/>, 4 Aralık 2018'de erişildi). Enerji açısından yapılan değerlendirmeler, enerjiye kesintisiz ve güvenli şekilde ulaşabilme vurgusuyla açıklanmıştır (The 13th Five-Year Plan 2016, <http://en.ndrc.gov.cn/policyrelease/201612/P020161207645766966662.pdf>, 4 Aralık 2018'de erişildi).

Çin'in enerji güvenliği politikasının en genel amacı esas olarak enerji güvenliği bağlamında enerji ithalat kaynaklarını çeşitlendirmek ve Rusya- Orta Asya hattından gelen petrol ve doğal gaz ithalatının payını artırmaktır. Devlet petrol şirketlerinin yurtdışı yatırımlarını artırmak, ticaret yollarını çeşitlendirmek, petrol ve gaz altyapısına yatırımları artırarak ithalat kanalını geliştirmek, devlet kontrollü stratejik petrol rezervleri oluşturmak, enerji tüketimini ve üretim yapısını ayarlayarak bölgesel enerji sistemi kurmaktır (Pop 2010: 202).

Çin'in enerji güvenliği politikasının ilk esası Pekin'in enerji ihtiyacını karşılayacak miktarda enerjiyi bulabilmesidir. Kendi üretim miktarlarının ihtiyacını karşılamıyor olması, Çin'in farklı ülkelerle enerji ticaretine girerek petrol ve doğal gaz yataklarının keşfi ve işletimini desteklemesini gerektirmektedir. Petrol ve doğal gaz kaynaklarına alternatif yaratılarak çeşitlendirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi de izlenen ikinci yoldur. Enerji güvenliği miktar, kaynak ve partner çeşitliliği ile sınırlı değildir. Enerjinin, kesintisiz ve sürekli transfer hatlarından gelmesi ve bu hatların fiziki bir probleme maruz kalmadan gelmeleri de önemlidir. Bu nedenle Çin'in enerji güvenliğinde bu hatların fiziki güvenliğini de sağlama mecburiyeti vardır. Rezervlerin dengeli fiyatlandırmalarla satışı da önem arz etmekte ve Çin herhangi bir kesintiye karşı veya petrolün satış fiyatında gerçekleşecek bir yükselişe karşı stoklama kapasitesini geliştirmeye çalışmaktadır (Alagöz 2016: 64).

Çin enerji güvenliğini sağlayabilmek için enerji kaynaklarını çeşitlendirmek istemektedir. Bunun için devlet petrol şirketleri dünyanın çeşitli bölgelerinde arama, üretim anlaşmaları yapmaya çalışmaktadır. Çin'in ikinci büyük petrol üretim şirketi Petrochemical şirketi Kazakistan'ın Kuzey Hazar Denizi Projesi'nden pay alan ikinci petrol şirkettir (Aydın 2005: 89).

Çin'in enerji talebinin artması enerjiye yönelik politikaların önem kazanmasına ve ekonomik gelişimin sürdürülebilirliği açısından ele alınmasına neden olmuştur. Enerji güvenliği algısını dünya piyasasındaki rolü ve coğrafi konumunu göz önünde bulundurarak şekillendiren Çin dış politikasında enerji güvenliğini ön planda tutarak ekonomi ve siyasetini buna göre şekillendirmektedir. Enerji güvenliğinin sağlanması için hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için aynı coğrafyayı paylaştığı Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile akıllı gücünü kullanarak ilişkiler tesis etmektedir. Dolayısıyla enerji güvenliği algısı; enerji kaynaklarını ve kaynak sahibi ülkeleri çeşitlendirerek işbirliğini sağlamak, teknolojik gelişmeyi sürdürerek çevreyi korumak ve yenilenebilir enerjiyi teşvik etmek olarak şekillenmiştir.

Grafik 2.1: Çin'in Yenilenebilir Enerji Hedefleri

Enerji güvenliğinin sağlanabilmesi için izlenen kaynak çeşitlendirme politikasının önemli bir kısmını kaya gazı elde etme çalışmaları oluşturmaktadır. Çin,

Kanada ve ABD'den sonra kaya gazı üretimini başarıyla ticarileştiren üçüncü ülkedir. 2017 yılında yaklaşık 600 kuyusu varken, CNPC ve Sinopec projeleriyle bu sayının 700'e çıkarılması hedeflenmektedir. Bu kuyular ülkenin en büyük kaya gazı alanlarına ev sahipliği yapan Sichuan Havzası'nda toplam 5.5 milyar dolar tutarında yatırım almıştır. Çin'in kanıtlanmış toplam kaya gazı rezervi 2018 yılı Nisan ayı sonu itibariyle 1 trilyon metreküpü aşmıştır. 2020 yılında üretimin üçte iki oranında artırılması planlanmaktadır. 3 milyar kübik metre kaya gazının ürettiği enerji ile 6 milyon ton kömür yakmanın eşdeğer olduğu ve karbondioksit emisyonunu 4.2 azalttığı tahmin edilmesiyse, kaya gazı çalışmaları enerji güvenliği için büyük önem arz etmektedir (China Daily 2019, <http://www.chinadaily.com.cn/a/201902/14/WS5c64a7f9a3106c65c34e9337.html> , 2 Temmuz 2019'da erişildi).

2017 yılı yenilenebilir enerji yatırımlarında Çin, küresel yatırımın %45'ini oluşturan 126.6 milyar dolara tekabül eden yatırımı tek başına gerçekleştirerek şimdiye kadar ki en yüksek seviyeyi yakalaşmıştır (United Nations Environment Programme 2018, file:///C:/Users/user123/Downloads/17278nef_visual-5a_1_1.pdf 2 Temmuz 2019'da erişildi). Yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgar gücünde kurulu güç bakımından en fazla kapasite artışı Çin'de görülmüştür. Toplam kurulu kapasitesi 211 bin 392 megavata yükselmiştir (Enerji Portalı 2019, <https://www.enerjiportali.com/kuresel-ruzgar-enerjisi-kurulu-gucu-591-bin-549-mwa-yukseldi/>, 2 Temmuz 2019'da erişildi). Güneş enerjisi üreticiliği bakımından da dünyanın önde gelen ismi Çin 130 milyon kilowatt enerji kapasitesi ile önemli bir pozisyonda bulunmaktadır. Bu kapasite İngiltere'nin elektrik ihtiyacını defalarca karşılayabilecek kadar büyük bir potansiyeldir. UEA verilerine göre Çin, 2020 güneş enerjisi hedeflerine üç yıl erken ulaşmış durumdadır (BBC 2018, <https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-45399631>, 2 Temmuz 2019'da erişildi).

2.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Akıllı Güç Politikası

Çin'in akıllı gücünü geliştirdiğine yönelik görüşler doğrultusunda yapılan ilk yorum 2006 yılında Bates Gill ve Yanzhong Huang'ın hazırladığı "Çin'in Yumuşak

Gücünün Sınırı ve Kaynakları'' çalışmasında görebiliriz. Çin'in yumuşak gücünün varlığı, bunu geliştirebilme avantajları açısından bu konuyu inceleyen ilk çalışmalardan biri olma özelliği taşımaktadır. Fakat yine de Çin'in yükselişine yönelik analiz ve tartışmalar değerlendirildiğinde kültür, eğitim, diplomasi vb. yumuşak güç kaynaklarının yanında ekonomik ve askeri gücünü artırmak için dünya ölçeğinde gerçekleştirdiği atılımlar yadsınamaz boyuttadır. Büyük güç statüsünün bileşenleri olarak Çin bu iki gücü dengeleyerek akıllı gücünü formüle etmek istemektedir (Gill ve Huang 2006: 17).

Akıllı güç;

- a) ekonomik,
- b) politik,
- c) kavramsal,

d) kurumsal bileşenlerden oluşmaktadır. Yürütülebilmesi akıllı stratejilerle mümkündür (Wilson 2008: 114).

Akıllı gücün bileşenlerinden biri olan ekonominin, Çin açısından nasıl bir dönüşümü gerekli kıldığı önemlidir. Çin bu etkisini geliştirme yönünden oldukça avantajlı bir ülkedir. Tarihsel bağlamda düşünüldüğünde Mao yönetimi sonrası Deng döneminde ülkenin uluslararası açılımı ile dış politikada daha barışçıl, uzlaşmacı, özgüvenli bir konuma gelinmiştir. Bu yaklaşım ülke dışında istikrarlı bir yönetimi gerekli kıldığı için; Pekin, öncelikle iç sosyo- ekonomik gelişimine odaklanmıştır. Sovyet tarzı planlı ekonomiden daha dinamik piyasa odaklı bir sisteme doğru hareket etmesi Çin'i ekonomik bir güce dönüştürmüş bu sayede büyüyen ekonomik nüfuz, Çin'in kendine güvenmesine ve akıllı gücüne yönelik yatırımlarda bulunmasına neden olmuştur.

Akıllı gücün öneminin farkına varılınca, ihtiyaçlar doğrultusunda akıllı gücü geliştirmek için politik bileşenler sayılabilecek iç ve dış politik farklılaşmalar yaşanmıştır. Buna göre öncelikle ekonomide sağladığı gelişim akabinde komşularıyla ve farklı ülkelerle yapıcı ilişkiler tesis etme yoluna gitmiştir. İyi komşuluk politikası ile 23 sınır anlaşmazlığının 17'sini çözüme kavuşturmuştur. Uluslararası sistemde etkili bir

aktör olabilmek için uluslararası kurum ve kuruluşlarda yer alabilmenin öneminin kavranmasıyla, kurum ve organizasyonlara yönelik üyelik/ katılım faaliyetleri artmıştır. Buna örnek olarak 1990'ların sonlarından beri Birleşmiş Milletler barış koruyucu misyonunda aktif olmuştur. 1996 yılında Şanghay Beşlisi'nin kuruluşuna önyak olmuş ve sonrasında 2001 yılında Şanghay İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilen bu örgüt aracılığıyla Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile ekonomik ve güvenlik konuları dahil birçok konuda ortak politikalar oluşturabilmek için uzlaşmacı bir önder profili yaratmıştır. Böylelikle öncelikle kendi komşuları ve yakın coğrafyasında ve sonrasında görebileceğimiz gibi farklı coğrafyalarla iyi ilişkiler tesis edebilmek için bu tür örgütlerle ilişkiler kurmayı öncelikli politika olarak benimsemiştir (Gill ve Huang 2006: 22).

Akıllı gücü tesis edebilmek için önemli bileşenlerden biri olan kavramsal bileşenler konusunda da Çin, politik gücüyle harmanladığı "Barışçıl Gelişim" politikası oluşturmuştur. Sert ve yumuşak gücüne yönelik yaptığı yatırımlar ile yükselişi, dünya hükümetlerinin çoğu tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Fakat Çinli lider ve akademisyenler bu algıyı değiştirmek ve önleyebilmek için bu yükselişin barışçıl olacağı vurgusunu sürdürerek, bu görüşleri yok edecek şekilde strateji ve planlar oluşturmaktadırlar. Bunun en bilinen adımı Çin'in "Barışçıl Yükselişi", "Barışçıl Gelişim" politikasıdır. Modern Çin'in önde gelen isimlerinden olan Zheng Bijian tarafından ortaya atılan bu kavram ilk olarak 2005 yılında "Barışçıl Yükseliş" olarak aktarılmış ardından bu yükselişin farklı liderler tarafından barışçıl olmayıp tehdit olacağı düşünülme ihtimali ile değiştirilerek "Barışçıl Gelişim" şeklinde düzenlenmiştir. Bu politikanın en genel açıklaması Çin'in yükselişini sürdürürken büyük güçlerle iyi ilişkiler kurması ve bunu yaparken gelişmekte olan ülkelerle de işbirliğini barışçıl şekillerde sürdürmesi gerektiğidir. İlişkilerin tesisinde yumuşak gücün elemanları, ekonomik yardımlarla desteklenebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılacak yardımlar ile yeni uluslararası ekonomik düzenin oluşturulmasında güçlü bir Çin etkisi söz konusu olacak ve bu süreçte Çin'in ekonomik, politik, kültürel ve diplomatik alanlarda etkisi genişleyecek ve derinleşecektir (Kılıptari 2009: 82).

Akıllı güç konsepti ile tehdit algısı yaratmamak için izlenen ‘‘Barışçıl Gelişim’’ politikasının dünyaya vermek istediği mesaj aslında Çin’in ‘sınırlarını bilen sorumlu bir güç’ olduğudur. 19. Yüzyılın sömürgeci Avrupalı güçleri, Weimar Almanyası’nın ya da emperyal eski Japon yayılmacılığının veya despotik Sovyetler Birliği’nin politikalarından kaçınarak bu güçlerin aksine, Çin’in devlet kimliği ve eylemlerinin uyum, saygı, diyalog ve istişare ihtiyacını vurgulayan geçmiş bağları doğrultusunda yükselen tatminsiz güçlerden farklı şekilde olacağıdır. Çin’in yükselişi barışçıl olacak ve Çin ‘uyumlu bir dünya’ inşa etmeye yardımcı olacaktır. Gücünün kaynak stratejisini geliştirmesi ile uluslararası arenada güvensizlik duygusunu ortadan kaldırmayı öncelikli amaç edinmiştir. Dolayısıyla Çin’in akıllı güç konsepti; barış ve istikrarlı gelişim ile güven veren, küresel bir aktör olarak kabul edilmeyi içermektedir. G20 ve G8’de ki konumu, artırdığı gücün en belirgin sonuçlarıdır. (Breslin 2010: 10).

Çin’in sisteminin ve değerlerinin cazibesini oluşturma hedefi, diğerlerinden farklı olarak ‘kendi yolunu yapmak’ olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Yurtdışındaki yabancıların Çin’i nasıl algıladığının önemiyle, yurtdışında yayılması tercih edilen ulusal imajı teşvik etmek amacıyla devlet öncülüğündeki projeler oldukça çeşitlendirilmiştir. Bu yurtdışında cazibesini artırmak amacıyla izlediği bir yoldur. Çin, değerlerini ve cazibesini artırma hedefini paylaşırken aynı zamanda küresel düzenin nasıl oluşturulacağına ve uluslararası ilişkilerin nasıl yürütülmesi gerektiğine yönelik alternatif bakış açısının geliştirilmesi yoluyla mevcut sisteme itiraz etmeye çalışmaktadır. Burada şunu görmek mümkündür; eğer Çin uluslararası bir düzen yaratma şansına sahip olursa, bencilleşmeyerek bu gücü tüm uluslararası düzene fayda sağlayacak şekilde akıllıca tasarlayacaktır. Bir kere Çin’in tarihsel kökleri, kültürü ve felsefesiyle Batıdan farklıdır ve bu nedenle ABD, Almanya, İngiltere ya da diğer büyük güçler gibi davranmayacaktır. Daha ziyade paylaşımcı, uzlaşmacı, barış ve uyum için kültürel bir ‘sorumlu büyük güç’ olacaktır (Breslin 2011: 12).

‘‘Barış içinde bir arada yaşama’’ ilkesini benimseyen Çin, bu amaçla beş koşul planlamıştır. Bunlar; diğer ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı duymak, müteakabiliyete dayalı olarak saldırmazlık, başka devletlerin iç işlerine müdahil olmama, eşitlik ve karşılıklı fayda prensiplerine dayanmaktadır. Küreselleşmenin boyutları Çin’i

dış politikasında yumuşak gücüne ayrı bir önem vermeye mecbur bırakmıştır. Komünist Partinin önemli liderleri, Çin'in dünyada kendini doğru bir resim ile temsil etmesi gerektiğini ve Çin'in sadece dinleyici değil, cevap verebilen bir aktör olması gerektiğini de savunmaktadır (Erzen 2012: 74).

Çin'in barışçıl gelişim politikası ile izlediği yol, onun dünya görüşünü başkalarına dayatma gibi bir amacının olmadığı ve her ülkenin kendi egemen topraklarında yönetimini istediği şekilde gerçekleştirmesi gerektiği görüşü ile tercih edilen ideal dünya düzenini, uyum ve erdemli yaşamı sağlamayı hedefleyen bir güç olma amacı taşımaktadır. Tabii bu süreçte uluslararası arenada ağırlığı olan, karar verici, düzen tesis edici ülkelerden biri olmayı hedeflemektedir (Jinping 2017: 295, 296, 297, 321). Bu amaçların tümü, Pekin yönetimini akıllı gücü, akıllı şekilde kullanmak mecburiyetinde bırakmaktadır. Sahip olduğu potansiyeli geliştirmeyi sürdürdüğü sürece dünyanın en büyük ekonomisi olma yolunda ilerlemeye devam edecektir. Bu, Pekin hükümetine çeşitli sorumluluklar yüklese de, gerçekleştirdiği yumuşak güç artırıcı kamu diplomasisi faaliyetleri, ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri çalışmalar ile birçok ülkenin saygı ve sevgisini kazanmayı başarabildiğinden başkalarını cezbetme ve algılarını yönetmeyi sürdürecektir.

Akıllı gücün politik bileşenine örnek verilebilecek bir diğer nokta Beyaz Kitap raporudur. Çin'in iç ve dış politikasına yönelik olarak hazırlanan Beyaz Kitap 2011 yılı raporu "Barışçıl Gelişim" politikasını tamamlayacak şekilde siyasi koşullar gözetilmeksizin ülkelerin bağımsızlıklarına ve izledikleri politikalara saygı duyulmasını tekrardan vurgulamıştır (Kılıptari 2009: 91). Birbiriyle çelişmeyen dış politika açıklamaları Çin'in istikrarlı bir akıllı güç olduğunu göstermektedir.

Xi Jinping tüm insanlara daha iyi bir yaşam sunabilmek için ilerleyen yıllarda daha büyük çabalar gösterilmesi, işbirliği ve çoklu diplomasiyi geliştirme gerekliliği vurgusunu yapmaktadır. Çin'in genişleme kanalının temeli çoklu diplomasiye dayanmaktadır. Bu amaçla farklı ülkelerle ılımlı ilişkiler kurma amacını izlemektedir. Çoklu diplomasiye verilen önem akabinde farklı ülkelerle; iyi komşuluk, enerji, ekonomi, yatırım, kültürel ilişkiler gibi akıllı güç tesisi için gerekli pragmatik kanallar

oluşturulmuştur (Jinping 2017: 137, 195, 337). Fakat bu demek değildir ki sert güç bileşenleri yumuşak güç bileşenlerine kıyasla daha önemsizdir. Xi Jinping orduya seslenirken; “Kendimizi güçlü ordumuzu oluşturmaya adanmışız.” diyerek askeri gücün önemine vurguda bulunmuştur (Jinping 2017: 267). Bu doğrultuda ekonomik ve askeri güç her biri geliştirilmeli ve tamamlayıcı şekilde etkinleştirilmelidir. Çin hanedanlık tarihinden buna yönelik dersler çıkarmıştır. Song Hanedanlığı döneminde askeri gücün olmaması sebebiyle kendilerini korumayı bile başaramadıklarından, askeri güç olmaksızın tam bir güvenlik ve gelişim ortamının mümkün olmadığını farkındadırlar. Bu nedenle Çin ihtiyacı olan sert ve yumuşak güç arasında dengeyi oluşturmalıdır. İzlediği dış politika bizlere sert veya yumuşak çizgide olmayıp akıllı güç prensibi ile hareket ettiğini göstermektedir (Kılıptari 2009: 86).

İzlenen akıllı güç politikasına referans olacak eylemlerin tümü Çin’e gelişmekte olan ülkelerle ilişkisinde Batı ile kıyaslandığı zaman açık ara farklı büyük alternatifler sağlamıştır. Şuan ki küresel sistemde Çin’in bu düzene yönelik değişiklikleri dikte etme isteği yoktur fakat bunları kendi çıkarlarına göre engelleme ve dikkate alınmasını sağlama gücüne sahiptir. Uzun vadede kural ve normları değiştirmeye, istikrarsızlık ve krizlere yol açmayacak şekilde müdahil olabilmesi muhtemel bir durumdur. Yine de bu değişimin barışçıl yollarla teşvikine kesin gözle bakılabilir. Çünkü pragmatik sonuçlar doğuracak küresel sorumluluğu üstlenme Çin’in ulusal çıkar meselesidir. Uzun vadeli sorumluluğa yönelik hedeflerinin tümünün motivasyon kaynağı akıllı güçle sağlaştıran uluslararası imajıdır.

Barışçıl gelişim, Çin’in aslında akıllı güç konseptini açıkça gösteren bir politikadır. Bunu sert güç kaynaklarını bir adım geri planda tutarak fakat yine de elden bırakmadan, yumuşak güç kaynaklarını önceleyip yatırımlarının tümünü bu alanda yapması ve diğer ülkelerin kendilerini tehdit altında hissetmemelerini sağlayacak şekilde sürdürmektedir.

Son aşamada akıllı gücün kurumsal bileşenlerine vurgu yapacak politikalar açısından Çin, hedefleri doğrultusunda gelişmekte olan ülkelerle ticari ve diplomatik ilişkilerini genişletmeye başlamış, uluslararası etkileşimler kurmuş ve uluslararası

kuruluşlarda boy göstermeye başlamıştır. Bu şekilde geleneksel güç olarak tabir edilen sert güç kaynaklarından biraz da olsa uzaklaşmaya başlanmış ve ilk etapta komşuları ile uzlaştırıcı politikalar izlemeye, yumuşak gücünün kapsamını genişletmeye başlamıştır. Çin'in motivasyonu ve hedefleri; deniz-aşırı halkların Çin'e yönelik yanılıklarını düzeltmek ve onların düşüncelerini tarihsel kökleri, kimliği ve politikası aracılığı ile dönüştürerek Çin'in ne olduğu, neyi temsil ettiği gibi eylemsel açıklamalarla kamuoylarına göstererek, akıllı bir güç olduğu fikrini teşvik etme çabasıdır. Çin Radyo ve Televizyonu (CCTV) ve Çin Halk Gazetesi'nin (People's Daily) yabancı dillerde yayımlanması, Xinhua haber ajansı gibi medya kuruluşları aracılığı ile kültür ve politikaların uluslararası alana aktarılması, Çin'i küresel spot ışıkları altına alarak ve bunu finansal desteklerle sürdürerek yumuşak gücü artırmaya yönelik yapılan bu stratejik eylemlerin tümü ulusal imaj tanıtımı içindir. (Breslin 2011: 7). Konfüçyüs Enstitülerinin dünya çapında yaygınlaştırılması, dünyada Çince bilen insan sayısını artırmak için kurulan dil okulları ve bu kapsamda gerçekleştirilen kültürel faaliyetlerin tümü Çin kültürünü tanıtmak ve yumuşak güce katkı sağlaması açısından önemsenmektedir.

Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) gelişmekte olan ülkelerin daha fazla temsil edilmesini içeren Birleşmiş Milletler (BM) reformunu desteklemektedir. Bu diğer ülkelerin üzerinde evrensel değerleri dayatmak yerine, her bir egemen devletin kendi özgün tarihlerini, kültürlerini ve deneyimlerini temel alarak kendi yetki sistemlerini geliştirmelerine yönelik hareket alanlarında serbest bırakmak olarak görülebilir. Batı'dan farklı olarak Çin bu strateji ile diğer ülkelerle olan ilişkilerinde karşılıklı kazanım ruhuyla bir kazan-kazan senaryosu oluşturarak, bu ilişkiden ne kadar fayda sağlayacağına odaklanmaktadır (Breslin 2010: 10). ABD, Rusya Federasyonu ya da diğer Batılı ülkelerle kıyaslandığı zaman Çin'in, iç işlere karışmama prensibinin yumuşak gücü açısından uluslararası ilişkiler arenasında daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla dış politikada dengeli atılan adımların akıllı gücün en önemli vurgularından biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çin'in sorumlu büyük güç olma hedefine odaklanıldığı zaman akıllı gücünü geliştirmek için sadece yumuşak güç bileşenlerinden değil, sert güç bileşenlerinden de

faýdalandyđy görülmektedir. 2018 yılı verilerine göre savunma btgesi 175 milyar dolar olarak hesaplanmıştır (Bloomberght <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2113245-abd-cin-ve-rusya-nin-2018-de-askeri-harcama-beklentileri>, 27 Haziran 2019'da erişildi). 2019 yılı verilerine göre 177 milyar dolara yükseldiği görülmüştür (Euronews <https://tr.euronews.com/2019/03/05/cin-savunma-butcesini-acikladi-177-milyar-dolar> , 27 Haziran 2019'da erişildi). Askeri harcamaların haricinde üçüncü uçak gemisini inřa eden Çin, kendi üretimi olan ikinci uçak gemisi Type 001A'yı tatbikatlarla gösteriye sunmuştur. Type 001A tipi gemide, Çin'de üretilen J-15 savaş uçakları da hizmet vermektedir (Kokpit.aero http://www.kokpit.aero/askeri_havacilik/cin-ikinci-ucak-gemisi-test, 27 Haziran 2019'da erişildi).

Çin'in yumuşak gücü yanında sert gücünü de kullanması maddi kaygılarından kaynaklanmaktadır. Eriştiği küresel rolü ile bunu sürdürebilmesi için kaynak gereksinimlerinin temin edilebilirliği bu açıdan çok önemlidir. nc uçak gemisinin alternatif enerji yelpazesinin geliştirilerek nükleer yakıtlı olması dşnlmektedir (Kokpit.aero http://www.kokpit.aero/askeri_havacilik/cin-ikinci-ucak-gemisi-test, 27 Haziran 2019'da erişildi). Çin, enerji güvenliğini sağlayarak ihtiyaçlarını tedarik etmek için dışa yatırımlarını sürdürecek ve farklı bölgelerle ilişkilerini ılımlı çerçevelerde sürdürmeye devam edecektir. Ekonomik gelişimine kaynak olan petrol ve mineral kaynaklarının geliştirilmesini bu nedenle çok önemsemektedir. Tarihsel geçmişine bakıldığı zaman yeni teknolojik kapasitesinin geleceğinin, yeni aktörlerle kurulacak bağlar ile mümkün olduğunun farkındadır.

Enerji güvenliği gerek ihracatçı gerek ithalatçı devletler için ekonomik olarak değil, siyasi açıdan ele alınmalıdır. Çünkü enerji güvenliği ulusal güvenliğin temel unsurlarından biridir (şöhret 2014: 9). Enerji güvenliği salt ekonomik olarak ele alınırsa, önemi bakımından küçümsenmiş olur. Zira enerji güvenliği ekonomik açıklamalarla sınırlandırılacak bir alan değildir. Enerji güvenliğinin bir ülke nezdinde sağlanabilmesi; siyasi, ekonomik, askeri hatta sosyal ve kültürel konularla da yakından ilişkilidir. Enerji güvenliğini arz veya talep bağlamındaki ihtiyacına göre oluşturmuş olan bir devlet yukarıda sıralanan konuların tümüne birden müracaat eder.

Çin'in Orta Asya özelinde izlemiş olduğu enerji politikası sadece enerji politikalarıyla değil, siyasi, askeri ve finansal araçlar aracılığıyla da iç içe geçmiştir. Çinli NOC'ler siyasi anlamda iki taraflı ve çok taraflı ilişkiler tesis etmektedir. Örneğin bu çalışmanın konusu kapsamında Kazakistan ve Kırgızistan ile iyi komşuluk ilişkileri anlaşmaları ve Kazakistan ile stratejik ortaklığı bulunmaktadır. Bu ülkeler ve diğer enerji ilişkilerinin kurulduğu ülkelerle ziyaretler en üst düzeyde gerçekleştirilmektedir. Bu durum aslında Çin'in uzun vadeli anlaşmalar yapmak istediğini göstermektedir.

Çin'in enerji güvenliği politikasını, Orta Asya ülkeleri ve özellikle komşu ülkelerle stratejik ortaklıklar kurma çabası üzerinden Xi Jinping'in 7 Eylül 2013'te Kazakistan ziyaretinde ortaya attığı "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" ile ilişkilendirmek de mümkündür. Xi Jinping'in Nazarbayev Üniversitesi'nde verdiği konferans detaylarına göre; tarihi İpek Yolunu canlandırmak, Çin ve Avrasya ülkeleri arasında karşılıklı yarara dair işbirliğini yeni bir biçimde durmadan yeni zirvelere taşımaktadır. Bu nedenle Çin Orta Asya'daki bütün ülkelerle dostluk ve işbirliğini geliştirmeye önem vererek bu ülkelerle tesis edilecek ilişkileri dış politikasının önceliği olarak görmektedir (Jinping 2017: 338).

İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile tesis edilmek istenen ilişkiler Xi Jinping'in konuşması doğrultusunda; Çin'in barışçıl gelişiminin akabinde Orta Asya ülkeleri ile onların iç ve dış politikasına saygı göstererek, siyasi alandaki sağlıklı ilişkileri coğrafi yakınlık ve ekonomi alanında birbirini tamamlayan işbirliği köprüleri sayesinde sürdürülebilir büyümenin güç kaynağına erişirmek ve karşılıklı yarar, ortak kazanca dayalı çıkarlar birliğini oluşturmaktır (Jinping 2017: 339).

Bir Kuşak Bir Yol, Yeni İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Kuşak- Yol Girişimi olarak da anılan bu proje altı koridor ve bir deniz ipek yolundan oluşmaktadır (Alperen 2018: 19). Farklı ülkelerle kurulan ilişkiler nedeniyle bu girişim içinde komşuluk politikası, ekonomik, kültürel, ticari ve enerji ilişkilerini de barındırmaktadır. Genel anlamda ekonomik ve enerji ilişkilerinin daha sorunsuz şekilde tesis edilmesi için Kuşak-Yol girişimi ön plana çıkmış ve ekonomi, enerji politikaları bu proje ile eklemlenmiştir.

Çin Bir Kuşak Bir Yol girişimi ile bölgede ekonomik ve siyasi nüfuz tesis ederek pazar oluşturmuş, aynı zamanda ekonominin istikrarlı gelişimi için gerekli olan başta petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon kaynaklarını çoğaltmakta, ülkeye girişi için altyapı güçlendirme çalışmaları yapmaktadır. Bu şekilde enerji güvenliğini tesis etmektedir (Alperen 2018: 24).

Ana işbirliği vurgusu güvenlik endişeleri olan Çin'in öncülüğünde birleşen Orta Asya ülkeleri, Kuşak Yol Girişimi'nden daha eski olan Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturmaktadır. Örgüt 6 üye ülkeden oluşmakta ve dünya nüfusunun yaklaşık olarak çeyreğini meydana getirmektedir. İlk aşamada 1996 yılında Şanghay Beşlisi adıyla Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan tarafından kurulmuş ardından 2001 yılında Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür. Örgütün amacı üye ülkeler arasındaki güvenlik endişelerine yönelik ortak tedbirler alabilmek olsa da bir yandan enerji güvenliği ve lojistik bağlantılar içinde yükselen Asya'yı temsil etmektedir (Erem 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38051013>, 10 Nisan 2019'da erişildi).

Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri dünyanın en büyük pazarını oluşturmaktadır. Bir yandan büyük enerji üretim ülkeleri ve dünyanın en çok enerji ihtiyacı duyan ülkesinden oluşmaktadır. 2006 yılında Rusya birlik içinde bir Enerji Kulübü kurulmasını önermiştir. Enerji Kulübü ile ülkeler arasındaki enerji işbirliklerinin görüşülmesi, yeni projelerin önerilmesi, enerji nakliyesi, üretim ve tüketim ile ilgili sorunların çözümü için bir forum oluşturulmaya çalışılmıştır. Henüz bağlayıcı olmaması ve yeni olmasına rağmen Enerji Kulübü devletlerarasında sağlam enerji işbirlikleri için önemli bir adım kabul edilmektedir (Lengacher 2018, <https://chinahandsmagazine.org/2018/05/30/the-shanghai-cooperation-organization-energy-club-a-collaborative-future-for-nuclear-energy/>, 10 Nisan 2019'da erişildi).

Bir Kuşak Bir Yol ve Şanghay İşbirliği Örgütü temel de farklı alanlar için düşünülmüş proje ve işbirlikleri olmasına rağmen sorumluluk bağlamında bakıldığı zaman enerji ve enerji güvenliğinin sağlanabilmesi için Çin'in ve üye ülkelerin taleplerine göre şekillenmektedir. Kuşak Yol güzergâhı ülkeleri ile enerji transfer rotalarının

güvenliği artırılmaya çalışılmaktadır. ŞİÖ içerisinde ise enerji arz talep dengesi ilk etapta bölge ülkeleri arasında karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Şanghay İşbirliği Örgütü Çin'in enerji güvenliği için önemli dış politika eylemleridir. Söz konusu proje ve örgüt çalışmaları enerji güvenliğinden bağımsız değerlendirilememektedir.

Dolayısıyla Çin'in enerji güvenliğine etki eden birden çok faktör vardır. Bu faktörlerden en önemlisi genel itibariyle arz güvenliğini sağlayabilmek için güvenilir ortaklar bulmak ve bu açıdan kaynağa yerinden ulaşma politikası izlemektir. Kaynağı çeşitlendirmek, transfer hatlarının fiziki güvenliğini sağlayabilmek ve kaynağa makul ücretlerle ulaşabilmek için yükselen güç olma avantajını kullanmaktadır. Akıllı güç prensibini şekillendirerek barışçıl bir yükseliş hedeflediğini vurgulayarak, enerji güvenliğini sağlayabilmek için yurtdışında edinmiş olduğu kaynak sahaları için bir tehdit oluşturmayacağını belirtmektedir. Bunun haricinde etkileşim kurduğu ülkelerle Kuşak- Yol Projesini planlamış ve enerji nakil hatlarının fiziki güvenliğinin yanı sıra Kuşak- Yol ülkeleriyle kültürel, ekonomik bağlarını da sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. ŞİÖ faaliyetleri de bölgesel güvenliğin sağlanması açısından Çin'in enerji güvenliğine yönelik izlemiş olduğu akıllı güç politikasının bir göstergesidir. Görüldüğü üzere hem yumuşak güç unsurları hem sert güç unsurları akıllı güç politikasıyla enerji güvenliğinin sağlanması için şekillendirilmektedir.

Çin'in enerji güvenliği endişelerinin kaynağa yerinden ulaşma hedefi doğrultusunda aynı coğrafyada yer aldığı, hidrokarbon kaynaklar açısından zengin, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan önemli bir konumda bulunmaktadır. Çalışmanın sıradaki kısmında Çin'in Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ekonomik ilişkileri değerlendirilerek, ardından enerji güvenliği ve akıllı güç uygulamaları açıklanmaya çalışılacaktır. Hidrokarbon zenginliği bulunmayan Kırgızistan ve Tacikistan, enerji nakil hatlarına transfer ülke olarak bölgedeki konumlarını sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Kırgızistan ve Tacikistan bu açıdan değerlendirilecektir.

III. BÖLÜM

3. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN AKILLI GÜÇ ÇERÇEVESİNDE ORTA ASYA ÜLKELERİNE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

Orta Asya, yeryüzündeki toprakların yaklaşık yedide birini, aşağı yukarı sekiz milyon mil kareyi kaplar. Bugün çoğunlukla Müslüman olan Orta Asya'nın batısı, tarihsel bağlamda "Batı Türkistan" diye temsil edilen Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi eski SSCB'nin yıkılması ardında yeni bağımsız olmuş devletlerden oluşmaktadır. Avrupa dillerinde "Turkestan" olarak yazılmaktadır (Golden 2014: 20).

Farsça bir isim olan Turkestan, "Türklerin ülkesi" anlamına gelmektedir. Bu stratejik ve politik öneme sahip bölgeyi tanımlamak için farklı isimler kullanılmaktadır. Bir yandan Orta Asya, Türkistan, Turan diğer yandan Sovyet Orta Asya, İran Türkistanı, Afgan Türkistanı ve Çin Türkistanı isimleri kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları eş anlamlı, bazıları farklıdır. Özellikle Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlığından sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, bu isimlerin kullanımı konusundaki kafa karışıklığı artmıştır. Günümüzde, Türkistan'ın sınırlarını yeni gelişmeler ışığında, özellikle de Türkistan'ın adının her zaman kullanıldığı ancak zaman zaman sınırlarının değiştirildiği bu alandaki etno-politik gelişmeler ışığında belirlemek önemlidir. SSCB'nin 1991'de dağılmasından sonra günümüzde Rusya hiçbir zaman "Türk" veya "Türkistan" terimini kullanmamaktadır. Bunun yerine Orta Asya'nın klan isimleri veya Merkezi Asya anlamına gelen "Central Asia" kullanılmaktadır (Yalçınkaya 1997: 431- 434).

Orta Asya'nın stratejik önemi, Avrasya'nın ortasında yer alması ve Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi bağımsızlığını yeni kazanmış

ülkelerden oluşması nedeniyle artmıştır. Sahip olduğu değerler ve bu değerlerin kazandırdıkları sayesinde Orta Asya bölgesi uluslararası sistemde her zaman en çok dikkat çeken bölgelerden biri olmuş ve küresel- bölgesel politikaların hedefi haline gelmiştir (Nakip 2012: 5).

Çin'in Orta Asya Bölgesi üzerinde izlediği enerji güvenliği politikasını incelemek için öncelikle Orta Asya derken hangi ülke coğrafyalarından bahsedildiğinin açıklanması gerekmektedir. Avrasya ana karasının tam kalbinde yer alan Orta Asya ülkelerinin coğrafi sınırları üzerine sayısız tanım ve tartışma gerçekleştirilmiştir. Avrupa açısından farklı tanımların yapılması bir tarafa, Pers edebiyatının derinlerine inildiğinde veya Rus Çarlık yönetimi süresince sınırları farklı şekillerde telaffuz edilmiştir.

Orta Asya terimi eskiden Çarlık Rusya'nın Asya'da bulunan bölgeleri için kullanılmıştır. Sovyet döneminde günümüzdeki beş ülkeyi (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) kapsayacak şekilde "Merkezi Asya" kavramı ile kullanılmıştır. 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya bu beş bağımsız ülke (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan) çıkmıştır. 1993 yılında bu beş cumhuriyet kendilerinin "Orta Asya" terimi altında tanınmalarını resmi olarak açıklamışlardır (Syzdykova 2018: 88).

Orta Asya Bölgesi'nde, SSCB'nin dağılması sonucunda yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkışıyla uluslararası konjonktürde yeni bir dönemin başlangıcı yaşanmıştır. Bu bölge tarihsel bağlamda rekabetlere sahne olmuş ve büyük güçlerin nüfuz alanı oluşturma çabalarına maruz kalmıştır. Bu rekabet sürecini "Büyük Oyun" kavramıyla ilk olarak 1837-1840 yılları arasında bu bölgede görev yapan İngiliz istihbarat subayı Arthur Conolly tanımlamıştır. Bu kavramla anlatılmak istenen Hindistan'dan, Orta Asya'dan sıcak denizlere açılmayı hedefleyen Çarlık Rusyası'nın geniş Avrasya coğrafyasındaki yayılma ve hâkimiyet yarışıdır (Tanrısever 2013: 4).

Rudyard Kipling'in Kim isimli romanı sonrası "Büyük Oyun" kavramı sürekli kullanılmaya başlanmıştır. Büyük Oyun mücadelesinin neticesinde İngiltere dünyanın

en büyük gücü konumuna gelmiş ve Rusya'da Orta Asya'nın hâkimiyetini ele geçirmiştir. 19. Yüzyılın ilk yarısında İngiltere kapitalizm- liberalizmin hamisi olmuş, SSCB'de tüm bu düşünceleri reddederek sosyalizm- komünizmi savunarak, İngiltere ile ideolojiler mücadelesine girişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin yerine geçerek liberal- kapitalizm savunucusu olan ABD, Soğuk Savaş Dönemi olarak adlandırılan bu dönem de SSCB ile ideolojiler savaşı vermiştir. Orta Asya Soğuk Savaş döneminde SSCB egemenliğinde bulunduğu için ABD ve diğer ülkelerle bu bölge üzerinde herhangi bir rekabet görülmemiştir (Kafkasyalı 2012: 25).

SSCB'nin dağılması sonrasında Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmış ve bu defa beş bağımsız cumhuriyet (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) daha büyük ve daha çok devlet tarafından nüfuz mücadelesi ile karşı karşıya kalmıştır. Pakistanlı gazeteci Ahmed Rasid tarafından bu yeni mücadele dönemi "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılmıştır (Kleveman 2004: 2-3).

Yeni Büyük Oyun'un aktörleri ve aynı zamanda resmi anlamda nükleer silah sahibi ülkeler Rusya, Çin ve ABD Orta Asya'da nüfuz mücadelesi yürütmektedirler. Orta Asya ülkeleri, Çin ve Rusya ile komşu olmalarının yanında nükleer faaliyet gerçekleştirip denemeler yapan Hindistan, Pakistan ve nükleer silah geliştirme aşamasında olduğu bilenen İran ile Avrasya kıtasını paylaşmaktadır. Böyle bir coğrafya da bulunması bile ana oyuncu olan Rusya, ABD, Çin gibi ülkeler ve bunların haricinde Türkiye, İran, İsrail, Pakistan, Hindistan, Japonya, AB ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin dikkatini çekmesine neden olmaktadır (Aydın 2010: 392).

ABD'de 1996 yılı sonlarında Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan Madeline Albright Rusya'nın SSCB geçmişine vurgu yaparak, Orta Asya'da SSCB'nin boşalttığı boşluğun Rusya tarafından doldurulmaya çalışılmasının engellenmesi ve bu nedenle yeni bağımsız olmuş bölge ülkelerinin egemenliklerinin güçlendirilmesinin desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Zamanla bu görüşe ABD'nin Orta Asya enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olabilmesi düşüncesi de eklenerek bölgeye yönelik rekabette ABD de önemli aktörlerden biri durumuna gelmiştir (Erhan 2004: 132). Dolayısıyla ABD, Rusya'nın uluslararası sistemde Orta Asya kozunu dengelemek,

bölgenin zengin enerji kaynaklarından istifade edebilmek ve dünya piyasalarına entegrasyonu bozacak eylem ve bölgeleri engelleyerek, güvenli ve sürekli akış içerisinde tutmak için Yeni Büyük Oyun'da yer almaktadır.

Büyük Oyun ve Yeni Büyük Oyun'un değişmeyen aktörü olan Rusya, SSCB'nin yıkılış dönemlerinde Orta Asya ile mesafeli dönemler geçirmiş olmasına rağmen Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte bölge ülkeleri ile yeniden sıkı ilişkiler tesis etmiştir. Putin izlemiş olduğu çok yönlü dış politikasında önceliği 'yakın çevre' olarak tanımladığı Orta Asya ülkelerine tanımıştır. Bölge ülkelerinin tarihsel ve kültürel bağlarla Rusya'ya bağlı olması, bağımsızlıklarını kazandıkları yeni dönemde enerji, ekonomi, siyasi, askeri ve birçok alanda devam eden yakın ilişkileri mecbur kılmıştır. Rusya bu bölgede geçmişten gelen konumu nedeniyle ağabey rolünü sürdürmek istemekte, bu bölgeyi tampon bölge olarak gördüğünden Orta Asya ülkelerinin dış ilişkilerinin tümünün Rusya güdümlü ve Rus yörüngesinde ilerlemesini sağlamaya çalışarak Yeni Büyük Oyun'un önemli oyuncularından biri olarak konumunu sürdürmeye çalışmaktadır (Kamalov 2011: 9).

Çin'in Yeni Büyük Oyun'da aktörlerden biri olması Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları dönem itibariyle başlamaktadır. En başta bölge ülkeleriyle ortak sınırlarının bulunuyor olması Çin'in bu bölgeyle ilgili politika ve faaliyetlerinin olmasını zorunlu kılmaktadır. Bölgenin enerji kaynaklarının zenginliği, Batı'nın kara yolu ile Çin'e bağlanmış güzergahının Orta Asya ülkelerinden geçmesi ve Uygur, Tibet sorunlarından ötürü bölge Çin için gerek güvenlik gerek ekonomik gelişimin devamlılığı gerekse de rejimin sürekliliği için önem taşımaktadır (Karaca 2013: 60).

İngiliz jeopolitikçi Halford Mackinder, Orta Asya'nın "dünyanın kalbi", "dünya adası" denilen bölgelerde bulunduğunu belirtmektedir. Avrasya kıtasının iç bölgesini "kalpgah" olarak nitelendirerek bu bölge ile dünya adasının yönetilebileceğini savunmaktadır. Bir başka jeopolitikçi Zbigniew Brzezinski ise Avrasya'nın dünya egemenliğindeki önemi ve rolüne vurgu yapmıştır. Avrasya'nın sahip olduğu yer altı kaynakları nedeniyle üzerinde mücadelenin sürdürülebileceği bir

“satranç tahtası” olduğu ve dünya egemenliğinin Avrasya da egemenlik kurmak ile sağlanacağını savunmaktadır (Brzezinski 2005: 41).

Orta Asya coğrafyasının önemi, denizlere çıkışı olmasa da, zengin enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Enerji kaynakları üzerinden hem talep hem arz hem de transit geçiş sağlayan ülkeler farklı beklentiler doğrultusunda politikalar oluşturmuşlardır. Bölge ülkelerinin sahip olduğu enerji kaynakları enerji tedarik ihtiyacı olan talep ülkeleri için cazip gelmektedir. Aynı zamanda ekonomilerini geliştirmek isteyen arz ülkeleri rezervlerini farklı pazarlara satabilmek veya boru hatları güzergahlarına ev sahipliği yaparak transit geçiş ülkesi olmayı hedeflemektedirler. Bu şekilde denize kapalı konumlarını sahip oldukları enerji rezervleriyle avantaja çevirerek bu rezervleri dünya pazarlarına ulaştırmak istemektedirler (Dağcı 2007: 1307- 1310; Raşid 2006: 200).

Doğal gaz ve petrol rezerv derleme çalışmalarında Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın iç tüketimlerinden daha yüksek oranlarda üretim yapabiliyor olmaları büyük tüketici ülkeler (Çin, AB, ABD, Japonya) nezdinde onları değerli kılmaktadır. Orta Asya’yı yeni büyük oyunun merkezi rekabet sahası yapan neden, bölgenin sahip olduğu petrol ve doğalgaz yataklarıdır. Hazar enerji havzası 273 milyar petrol rezervi ile dünya petrol rezervinin %16’ sını içermektedir. Bölgede 237 milyar metreküp doğalgaz rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir (Efegil, 2011: 59). Enerji rezervleri başta olmak üzere coğrafi konumun Doğu Batı güzergâhında enerji aktarımlarına imkân tanıyacak şekilde fırsat yaratması, bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkelerinin SSCB’den ayrılması sonucu ortaya çıkan boşluğu doldurmak için komşu ülkeler dışında küresel güç olmak amacıyla farklı ülkelerin de gözlerinin buraya çevrildiğini söylemek mümkündür.

Küresel güç olmanın gereklerinden ilki dünyanın farklı bölgelerinde ekonomik ve politik etkide bulunmak olduğu kadar, aynı zamanda dönemin en etkili enerji kaynaklarına sahip olan bölgelerde söz sahibi olmaktır. Bir ülkede gelişimin görülmesi için sanayinin gelişmesi, sanayinin gelişebilmesi içinde enerji kaynaklarının geliştirilmesi gereklidir. Örneğin, ABD’nin Soğuk Savaşın bitişinden itibaren dünya

liderliğine erişmesi ve küresel güç üstünlüğünü sürdürme süreci gerçekleştirdiği petrol ve kaya gazı çalışmalarından kaynaklanmaktadır (Akbaş ve Pala 2014: 244). Yükselişini sağlam temellere dayandırmak ve sürekli kılmak isteyen ülkelerin bu doğrultuda, enerji alanında güvenli yatırımlar gerçekleştirmeleri gerektiği söylenebilir. Bu önemli bilginin farkında olan ülkeler, Orta Asya enerji kaynaklarına ilgi duymakta ve aynı zamanda yeni bağımsızlığını kazanmış olmaları avantajı ile onlarla ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.

Hızla gelişen Çin bu avantajın farkındalığını geliştirerek enerji güvenliğini güçlendirecek bir enerji politikası izlemektedir. Çin'in istikrarsızlıklarla boğuşan Ortadoğu'nun petrol teminatına güvenemiyor olması ve Sincan'ın ana petrol, gaz üretimi ve rafineri merkezine dönüştürülmesi isteği Çin'in Orta Asya ülkeleri ile ortak projelere girmesine neden olmuştur. Orta Asya ülkelerinin coğrafi yakınlığı da göz önünde bulundurulursa, Çin için Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşım ve güzergah çeşitlendirmenin önemli bir politika olduğunu söylemek mümkündür (Karaca 2012: 67-69; Djalili ve Kellner 2009: 95).

Bu noktada, Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile kurduğu enerji ilişkileri önem arz etmektedir. Bu nedenle Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile enerji potansiyelleri ve Çin ile kurdukları enerji ilişkileri, boru hatları açısından sırasıyla değerlendirilecek, ardından enerji kaynak sahibi olmayan fakat zengin su rezervleri bulunan Kırgızistan ve Tacikistan ile ilişkileri kısa bir şekilde değerlendirilecektir. Kırgızistan ve Tacikistan'ın kısa değerlendirilmesinin nedeni bu çalışmanın esas konusunun hidrokarbon kaynakları petrol ve doğal gaz üzerinden ilerletilmesidir.

3.1.Kazakistan'ın Enerji Rezervleri

Kazakistan Hazar Denizi, Rusya, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Çin ile komşu bir ülkedir. Orta Asya'da Çin'in kuzeybatısında, Ural Nehri'nin batısında yer almaktadır. 2.724.900 km² yüzölçümü ile dünyanın dokuzuncu, Orta Asya ülkelerinin

en geniş yüzölçümüne sahip ülkesidir (Konca http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/Kazakistan_Ulke_Raporu_2013-4.pdf , 3 Mart 2019'da erişildi). 2018 yılı itibariyle nüfusu 18 milyonun üzerindedir (Kazakhstan <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> , 3 Mart 2019'da erişildi).

Kazakistan Cumhuriyeti, 1991 yılı sonundan itibaren SSCB'nin dağılmasıyla birlikte o döneme dek var olan uluslararası konjonktürün yeni bir sistemle değiştiği dönemde bağımsızlığını kazanmıştır. Coğrafi bağlamda büyük ve stratejik bir konumda olması, Doğu- Batı dünya siyaseti açısından Kazakistan'ı önemli bir konuma getirmiştir. Bu özelliğine bir de enerji rezervlerine (özellikle petrol) sahip olması eklenirse, Kazakistan'ın büyük güçlerin ilişkilerini geliştirmek istedikleri ülkelere biri olduğu söylenebilir.

Kazakistan sahip olduğu stratejik konum ve enerji rezervi avantajlarını geliştirmek, büyük güçlerle birçok alanda ilişki kurabilmek için 15 yıl içerisinde tüm komşu ülkelerle toprak meselelerini sonuçlandırarak sınır anlaşmalarıyla bunları teyit etmiştir. Dış politikasını yeni-dünya düzeni doğrultusunda geliştirerek çok-yönlü bir politika hedeflemektedir. Bunun için büyük devletlerin güdümünde kalmadan, önemli topluluk ve uluslararası örgütlere üye olmaya çalışmaktadır. Orta Asya bölgesinde güvenlik sorunlarını çözebilmek için öncelikle ŞİÖ bünyesinde önemli bağlar kurmuş ve diğer bölge ülkeleriyle ekonomik, siyasi, enerji temalı işbirlikleri gerçekleştirmiştir. Fiziki sorunları çözüme kavuşturarak, ekonomik ve enerji bağlamında kuracağı ilişkilerin güvenliğini sağlamayı hedeflemesi önemlidir. Kazakistan bu şekilde yabancı yatırımcıların çekince duymadan ilişki kuracağı bir partner olabilecektir. (Tasmahanbetuli 2012: 358-359).

Orta Asya'da istikrarlı bir güvenliğin ve refah içinde yönetimlerin tesisi için bölge ülkelerinin ekonomik açıdan sağlam bir yapıya kavuşması gerekmektedir. Bölge ülkeleri ancak bu şekilde Rusya güdümlü politikalardan kurtulup bağımsız bir dış politika izleyebilir. Bu doğrultuda ekonomik gelişim süreçlerini tamamlamış Orta Asya ülkelerinin profili, sürekli güvenlik halinin tesis edildiği ve toplumsal birliğin sağlanmış olduğu bir şekilde olur (Makarenko 2009, <https://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/>

central_asian_geopolitics/TR/index.htm, 10 Ocak 2019'da erişildi). Orta Asya'nın en gelişmiş ülkelerinden biri olan Kazakistan, ekonomisini geliştirerek bağımsız ve dengeli bir dış politika izlemeye çalışmaktadır. Zengin hidrokarbon kaynaklarını başka bölgelere transfer etmek istediği için dış yatırımcılara kapılarını açmış ve enerji kaynaklarını dengeli bir politika izleyerek ihraç etmeye çalışmaktadır (Derman ve Ongarova 2014: 90).

Kazakistan ekonomisi için petrol transferleri çok önemli bir gelir kaynağıdır. Petrolün %70'i Hazar Denizi kapsamlı elde edilmektedir. İhracat için çıkarılan petrolün miktarı her geçen gün artış göstermekte ve bu petrolün %90'ı (yaklaşık 135 milyon ton) ihraç edilmektedir. Kazak Devlet Mühendislik Akademisi Başkanı Nadir Nadirov, Kazakistan topraklarının %62'sinde petrol rezervi olduğu ve bu miktarın sadece 1/3'ünde çalışmaların gerçekleştirildiğini belirtmiştir (Tasmahanbetuli 2012: 363).

Kazakistan'ın enerji sektörüne yaptığı yatırımların sonucunda ülke ekonomisinde gelişmeler yaşanmıştır. Kazakistan 2003 yılında %9.2, 2004 yılında %9.4, 2005 yılında %9'luk büyüme rakamlarına ulaşmıştır. 2000 yılından bu yana yakalanan bu %9'luk büyüme oranı ile dünyada Çin'den sonra en hızlı büyüyen ikinci ekonomi olmuştur. Bu büyüme rakamlarında petrol sektörü başta olmak üzere enerji yatırımları esas roldedir (Karadeniz 2009: 78).

Petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları bakımından zengin olan Hazar Denizi'nin Kazakistan'a ait kıyılarının uzunluğu 2320 km'yi bulmaktadır. Hazar petrolünün önemli miktarının kendi sektöründe yer aldığını belirten Kazakistan'da şimdiye dek 200'den fazla hidrokarbon yatağı keşfedilmiştir. Genel potansiyeli 3.9 milyar ton petrol ve 1.7 trilyon metreküp doğalgazdır. Tahmini petrol rezervi 7 milyar ton, doğalgaz miktarı 7.5 ton m³'dür. Ülkenin tahmini petrol ve gaz yataklarının yüzölçümü 1.700.000 km²'dir (Hekimoğlu 2012: 273).

3.1.1. Kazakistan'ın Petrol Rezervleri

BP 2017 yılı raporuna göre Kazakistan'ın 1996 yılında 5.3 milyar varil olan toplam kanıtlanmış rezervi, 2006 yılında 9 milyar varil olmuş, 2015 yılı sonunda 30

milyon varile ulaşmıştır (BP 2017, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> , 3 Eylül 2018’de erişildi.). 2018’den itibaren Kazakistan’ın 30 milyar varil ham petrol rezervi olduğu kanıtlanmıştır (Export Gov 2019, <https://www.export.gov/article?id=Kazakhstan-Oil-and-Gas>, 11 Eylül 2019’da erişildi).

Kazakistan 2015 yılında toplam 80.2 milyon ton, 2016 yılında 78.6 milyon ton ve 2017 yılında 86.9 milyon ton petrol üretmiştir. 2017 yılı petrol üretimi yıllık büyüme rakamı %10.8’e ulaşmıştır (BP Statistical Review of World Energy 2018, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>, 13 Mart 2019’da erişildi).

Kazakistan’ın sahip olduğu petrol yatakları doğu- batı bölgeleri şeklinde bir ayrımla toplamda altı petrol bölgesinden oluşmaktadır. Bu petrol yataklarının %70’e yakını Kazakistan’ın batı bölgesinde yer almakta olan Atrau, Aktöbe, Batı Kazakistan ve Mangistau yataklarıdır. Ayrıca bu bölgelerde ülkede işletilmekte olan petrol yataklarının %91’i bulunmaktadır. Ülkenin kalan petrol bölgeleri doğu kısmında Jezkazgan ve Kızılorda bölgeleridir. Kazakistan’ın en büyük rezerve sahip olan önemli yatakları Tengiz, Uzen, Kaşagan ve Karaçaganak’dır (Hekimoğlu 2012: 273).

Kazakistan’ın Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın verilerine göre, Kazakistan dünya rezervlerinin %3.3’üne denk gelen zengin bir hidrokarbon rezervine sahiptir. Kaşagan sahası dünya hidrokarbon rezervleri sıralamasında 5. Sırada yer almaktadır. Çıkarılan rezervler 2 milyar ton petrol ve 1 trilyon m³ üzeri gazdır. Tengiz sahasından yaklaşık 1.125 milyar ton petrol çıkarılmaktadır. Karaçaganak sahasından çıkarılan rezervler 1 milyar 200 milyon ton üzeri petrol ve 1.35 trilyon m³’den fazla doğalgazdır (Hydrocarbon Technology 2019, <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/karachaganak/>, 11 Eylül 2019’da erişildi). Bunların haricinde büyük petrol-gaz yatakları arasında Uzen, Karamandıbas, Jetıbay, Janajol, Kenbay, Karajanbas, Kumkol gibi birçok saha vardır. Kazakistan’ın deniz kıyısı ve karadaki petrol ve gaz rezervleri yaklaşık 12- 13 milyar tondur. Karada bulunan petrol ve gaz

rezervleri 2.9 milyar tona tekabül etmektedir. Tengiz ve Karaçaganak yatakları karada, Kaşagan yatağı denizde yer almaktadır. Bu üç yatak ülkenin enerji rezervinin yaklaşık %50'sine sahiptirler (Nogayeva 2011: 104-105).

1979'da keşfedilen Tengiz yatağının tahmini rezerv miktarı 3 milyar tona (26 milyar varil) denk gelmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) verilerine göre 2016 yılında 570 bin varil toplam petrol üretimi gerçekleştirilmiş ve 2022 yılına dek günlük 260 bin varil ham petrol eklenmesi projesi sürmektedir. Kaynak rezervi zengin olan bu saha petrol şirketleri tarafından ilgi çekmiştir. Bu nedenle Chevron, ExxonMobil, KazMunaiGaz, LukArco (Lukoil ve BP) şirketleri bu bölgede yatağın işletim hakkına ortak olmuşlardır. Kazakistan hükümeti ile Chevron arasında bir anlaşma imzalanmış ve yapılan %50-%50 paylaşım ile Tengizchevroil kurularak, 1993 yılından itibaren Tengizchevroil şirketi Tengiz yatağını çalıştırma hakkına ortak olmuştur (Derman ve Ongarova 2014: 85). 2013 yılında Tengizchevroil, Tengiz yatağından 27 milyon ton petrol ve 274 kübik fit (7.64 m³) doğalgaz üretmiştir (EİA 2017, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=KAZ> , 3 Eylül 2018'de erişildi).

Kazakistan'ın batısında bulunan Karaçaganak petrol ve doğalgaz yatağı sahip olduğu rezervler bakımından dünya enerji piyasasında önemli bir yere sahiptir. 280 km² lik bir alana yayılmış olan 4 Karaçaganak yatağında toplam Kazak doğalgazının %23'ü bulunmaktadır. Karaçaganak yatağının petrol rezervinin 1 milyar 200 milyon ton ve 1.35 milyar m³ doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. 2016 yılında 206 bin varil petrol ve 300 kübik fit (8.49 m³) doğalgaz üretimi gerçekleştirilmiştir (EİA 2017, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=KAZ>, 3 Eylül 2018'de erişildi).

1997 yılında imzalanan anlaşmaya göre İtalya merkezli 'Ente Nazionale Idrocarburi' (State Hydrocarbons Authority) ENI, 2015 yılında Royal Dutch Shell'in satın aldığı Birleşik Krallık Merkezli çokuluslu petrol ve gaz şirketi BG Grup, Chevron, Lukoil şirketlerinin katılımı ile yatağın işletilmesinden sorumlu "Karaçaganak Petrol İşletmesi" (KPO) şirketi kurulmuştur. Sonrasında KazMunaiGaz'da buna dahil olmuş ve konum itibarıyla Kazakistan'ın en önemli yataklarından biri olması nedeniyle

Kazakistan'ın çok yönlü bir politika oluşturma çabası bu bölgede gözlemlenebilir hale gelmiştir. Çünkü Karaçaganak yatağı, Rusya'nın Orenburg petrol rafinerisine çok yakın bir konumda bulunmaktadır. Bu yakınlık nedeniyle enerjinin dünya pazarlarına nasıl ulaştırılacağı tartışma konusu olmuştur. Farklı uluslararası petrol şirketlerinin varlığı, Kazakistan için enerji, siyaset ve dış politikanın iç içe geçmiş olduğunu ve Rusya'yı farklı alternatif güçlerle dengelemenin Kazakistan için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (İsmayilov ve Budak 2015, http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-411-20150216401189_2.pdf , 3 Eylül 2018'de erişildi).

Kaşagan yatağı Hazar Denizi'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır ve ülkenin en büyük deniz yatağıdır. 16 milyar varil tahmini petrol rezervi bulunmaktadır. Deniz yatağı konumunda bulunması nedeniyle teknik zorluklar ve maliyet yüksekliği gibi sebeplerden dolayı 1970'li yıllarda keşfedilmesine rağmen, 2016 yılında aktif halde petrol çıkarılmıştır. Yine de 1970'lerden sonra bulunan en büyük petrol bölgesidir. KazMunaiGaz, ENI, ExxonMobil, Shell, Total, China National Petroleum Corporation, Inpex, Phillips Petroleum gibi şirketler konsorsiyum oluşturarak araştırmalarını geliştirmişlerdir. Öyle ki konsorsiyum şirketleri Kaşagan yatağından 370 bin varil petrol ve 100 kübik fit üzerinde (2.83 m^3) doğalgaz elde etmeyi planlamaktadır (EİA 2016, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=KAZ>, 3 Eylül 2018'de erişildi).

Kaşagan sahası Kuzey Hazar Denizi Üretim Paylaşım Anlaşması çerçevesinde keşif ve kullanıma tabii tutulmaktadır. Kuzey Hazar'ın operatörü şuan yerli ve yabancı yatırımcılara ait Kuzey Hazar İşletim Şirketi (North Caspian Operating Company-NCOC) 'dir. 2013 yılında CNPC, "ConocoPhillips" kontrolünde olan projenin %8.33 payını almak için anlaşma imzalamıştır. Aynı yıl Temmuz ayında da Kazakistan tarafından Kaşagan petrol sahasının bir hissesi CNPC şirketine 5 milyar dolar karşılığında satıldığı görülmüştür (Derman ve Ongarova 2014: 85).

Kazakistan hükümeti Kaşagan yatağı rezervlerinin dünya pazarlarına ulaştırılabilmesi için kullanılacak muhtemel boru hatları projeleri hazırlamaktadır. Bu projelerden en fazla öne çıkanlar:

- a) Hazar boru hattı konsorsiyumu (CPC) ve Atray- Samara boru hattıyla petrol Avrupa'ya,
- b) Hazar Denizi ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) üzerinden önce Gürcistan'ın Karadeniz limanlarına, oradan Avrupa'ya,
- c) Tüm petrolün Çin'e oradan dünya enerji pazarına,
- d) İran üzerinden Basra Körfezi'ne ve oradan Asya Pasifik bölgesine ihracı planlanmaktadır.' (İsmayilov ve Budak 2015, http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-411-20150216401189_2.pdf, 3 Eylül 2018'de erişildi).

3.1.2. Kazakistan'ın Doğal Gaz Rezervleri

Kazakistan'ın petrol kaynaklarına kıyasla doğalgaz kaynakları daha sınırlıdır. Yine de ispatlanmış doğalgaz rezervinin 1.8 trilyon m³ / 65 tcf (Trilyon kübik feet), daha sonrasında keşfedilebilir yataklarla birlikte toplam 153 tcf olduğu kabul edilmektedir. Kazakistan Hükümeti petrole olduğu kadar doğalgaza da önem vermektedir. Bu nedenle üretim payı her sene artırılmaya çalışılmaktadır. 1999 yılı sonrasında hükümet tarafından önlemler alınmaya başlanmış, 2000'e kadar bağımsızlıktan önceki seviyeye ulaşılmıştır. 2000 yılı sonrası üretim artışı her yıl %16 oranlarındadır. 2003'ten itibaren üretim seviyesi tüketimi aşmaya başlamıştır. 2005 yılı doğalgaz üretimi 1.1 tcf iken, 2010 yılı için 1.66 tcf, 2015 yılı için 1.84 tcf hedeflenmiştir (Pamir 2006: 31).

Ülkenin önemli doğalgaz sahaları Karaçaganak, Amangeldi, Tengiz ve Kaşagan'dır. Tengiz ve Kaşagan da öncelik petrol oranı yüksek olduğu için petrole verilmektedir. Fakat ilerleyen zamanlarda önemli miktarda gaz üretiminin de söz konusu olması beklenmektedir. İspatlanmış doğalgaz rezervleri bakımından Kazakistan dünyada ilk 20 ülke arasındadır. Karaçaganak sahası ispatlanmış rezervlerin %25'ini barındırmaktadır (Karadeniz 2009: 82).

3.1.3. Çin'in Kazakistan ile Enerji İlişkileri ve Boru Hatları

Çin Kazakistan ile ilişkisini diğer birçok ülke ile olduğu gibi öncelikle ticari ve ekonomik alanlarda oluşturmuştur. Kazakistan'ın ekonomisini geliştirme amacı enerji

kaynakları üzerinden olunca; iki taraf arasındaki ticaret hacmi büyük ölçüde artmış ve Kazakistan 90'lı yılların başından itibaren Çin'in Orta Asya'daki en büyük ortağı haline gelmiştir. Ekonomik bağ kurulduktan sonra, ŞİÖ sayesinde sınır sorunlarının tamamı çözüme kavuşturulmuştur. İkili arasındaki ekonomik işbirliği her yıl artış göstermektedir. Bunun sebebi Çin'in Kazakistan ile ekonomik, enerji ve taşımacılık alanlarında stratejik planlar oluşturmaya önem vermesi ve bunlara yönelik yatırımlar yapmasıdır (Tütebayev 2012: 436).

Kazakistan denize kapalı coğrafyasının dezavantajını sahip olduğu enerji kaynaklarını, coğrafi dışa açılma problemini çözerek dış pazarlara iletebilmeyi hedeflemektedir. Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Kazakistan'ın dış politikasında çözmek istediği problem petrol üretiminin hala büyük bir kısmının Rusya üzerinden transit geçiyor olmasıdır. Kazakistan bu kaynakların dünya pazarlarına kendi imkânları ile çıkarılmasından yana bir politika izlemektedir. Karayolu ve demiryolu taşımacılığı dışında Kazakistan, Rus topraklarından geçen üç boru hattı kullanmaktadır. Bunlar Atıray-Samara hattı, Kenkyak-Orsk boru hattı ve Tengiz-Novorosisk arasında CPC boru hattıdır (Aynural ve Kesici 2005: 10).

Rusya üzerinden geçen Orta Asya- Merkez boru hattı yıllık 10.5 milyar m³ kapasiteye sahip ilk kısmı (3000 km) tamamlandığında, o dönemde dünyanın en uzun boru hattı olma özelliği taşımıştır. Daha sonra bu kapasite 90 milyar m³'e kadar ulaşmıştır. Bu hat Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ı Rusya'ya bağlamaktadır. Yıllık 80 milyar m³ kapasiteli çok sayıda ince hat içeren ana gaz boru hattı sistemi oluşturulmuştur. Günümüzde bu hat önemini korumaya devam etmektedir. Bu hat üzerinden Orta Asya gazı Rusya ve Ukrayna'ya ulaştırılmaktadır (Nogayeva 2011: 115-116).

Kazakistan'ın dahil olduğu fakat müzakerelerinin devam ettiği bir başka proje yine Rusya'nın dahil olduğu Türkmenistan ile birlikte 2007 yılında imzalanmış olan Hazar Kıyısı Boru Hattı Projesi'dir. Buna göre Hazar denizi, Türkmenistan ve Kazakistan'daki doğal gaz yataklarından çıkarılan gazı Rusya'ya ulaştırmak için kurulacak boru hattının 1200 km'si Kazakistan, 500 km'si Türkmenistan üzerinden

geçecek ve Rusya'ya toplamda 40 milyar m³ doğalgaz taşıyacaktır. KazMuaiGaz, TürkmenGaz ve Gazprom şirketleri 2011 itibariyle hukuki zemin ve teknik süreci müzakere etmeye devam etmektedir (Kısacık 2014, <http://politikaakademisi.org/2014/10/29/turkmenistan-21-yuzyilda-avrasya-jeopolitiginin-yeni-yildizi-olabilir-mi/>, 23 Aralık 2018'de erişildi).

Uzen- Atırau-Samara boru hattı, Kazakistan Atırau kentinden Rusya'nın Samara kentine dek uzanmaktadır. 1232 km uzunluğundaki hattın kapasitesi günde 300 bin varildir. Fakat bu hattın önemi Tengiz-Novorosisk hattının açılmasıyla azalmıştır. Dünyanın en büyük altıncı petrol alanı Tengiz'den Rusya'nın Karadeniz'deki limanı Novorosisk'e aktarılacak Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC) olarak bilinen 1511 km'lik hat günlük olarak bir önceki yıla göre 8.8 milyon ton artarak 2018 yılı itibariyle 55 milyon tona ulaşmıştır (Caspian Pipeline Consortium <http://www.cpc.ru/EN/about/Pages/general.aspx> , 5 Eylül 2018'de erişildi).

Kazakistan için ülkenin geniş doğal kaynaklarının ihracatı çok önemli bir dış politika önceliğidir. 1997 tarihinden evvel bölgenin tek boru hattı olan Kazakistan ile Rusya arasındaki Atırav- Samara boru hattıdır. Fakat gün geçtikçe enerji kaynaklarının başat konuma gelişi ile artan boru hatlarının sayısı Kazakistan'ın dış politikasında öncelikleri göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Rusya'nın Kazakistan petrol ve doğalgazının dünya pazarlarına taşınması konusunda elinde barındırdığı tekel gücü ve bundan kaynaklanan siyasi baskısı da Kazakistan'ın boru hatlarını artırma, çeşitlendirme sebeplerinden bir tanesidir. Tam bu noktada Çin Kazakistan enerji siyasetinde önemli bir noktaya erişmiş ve Kazakistan'ın ana enerji ithalatçısı konumuna gelmiştir (Kılavuz 2013: 311).

Rusya'nın boru hatları güzergahlarıyla by-pass edilmesiyle planlanmış Kazakistan'ın dahil olduğu boru hattı projeleri de bulunmaktadır. Bunlar çoğu Avrupa Birliği ve ABD destekli projelerdir. Beyaz Akım Boru Hattı Projesi, Trans Hazar Boru Hattı Projesi, INOGATE, Nabucco projeleri bunlardan bazılarıdır (Kahraman 2008: 137-138). Projelerin taslak çalışmaları maliyet yüksekliği, bölgedeki istikrarsız geçiş alanları, siyasi diyalogların daha yoğun gerçekleştirilerek enerjiye yönelik süreçler

yürütülmediği için bu projelerin askıda kalmasına neden olmuştur. Bu durum aslında bölgenin zengin kaynakları üzerinde Rusya'nın baskın büyük ağabey rolünü bir kez daha göstermektedir (Akgül 2007: 45-151). Enerji güvenliğini sağlamak açısından rezervlerini alternatif güzergâhlarla çeşitlendirmek isteyen Kazakistan, dış ilişkilerinde denge politikası izleyerek bağımsızlığına duyarlı davranan ülkelerle bağımlı güçlendirmek istemektedir. Rusya'nın bu açıdan enerji bağlamında üst sıraları Çin'e kaptırması olabileceğini söylemek mümkündür (Kavas 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/1758/-kazakistan'da-rusya-cin-rekabeti/#.XJLdJFQzbIU>, 21 Kasım 2018'de erişildi).

Kazakistan'ın Çin ile enerji alanındaki işbirliği 24 Eylül 1997'de Kazakistan Enerji Bakanı ile Çin'in önemli enerji şirketlerinden biri olan CNPC arasında Kazakistan yer altı kaynaklarının araştırılması ve Kazakistan'dan Çin'e petrol boru hattının inşa edilmesine yönelik imzalanan genel bir anlaşma ile başlamıştır. 4 Temmuz 2005'e gelindiğinde "Çin ile Kazakistan arasında ortak stratejik işbirliğinin oluşturulması ve geliştirilmesine ilişkin deklarasyon" imzalanmıştır. Sonrasında 20 Aralık 2006'da Çin ile Kazakistan arasında "21. Yüzyılda Stratejik İşbirliği" anlaşmasının yapıldığı görülmüştür. Bu anlaşmalar iki ülke arasındaki Atasu-Alaşankau petrol boru hattının inşası ve iki ülke arasındaki demir yolu projesinin hayata geçirilmesini kapsamaktadır (Ongarova 2018: 15).

Çin gelişen ekonomisini sürekli kılabilmek için ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını temin etmeye yönelik 'kaynağa yerinden ulaşma politikası' izlemekte ve bu doğrultuda boru hatlarının inşasına önem vermektedir. Kaynağa yerinden ulaşma politikası ile Kazakistan'ın zengin rezervleri Çin için farklı coğrafyalardan gelecek enerji kaynaklarına kıyasla daha avantajlıdır. 2005 yılında Çin-Orta Asya boru hattının üç etaptan oluşan ilk halkası Atasu-Alaşankou boru hattı inşaatının tamamlanmıştır. Dolayısıyla Kazakistan'ın en büyük petrol yataklarından, Çin'in doğu bölgelerine toplamda 965 km uzunluğundaki hatla petrol pompalanmaya başlanmıştır (Kazakhstan-China Pipeline, http://www.kcp.kz/projects/atasu_ashankou?language=en, 10 Eylül 2018'de erişildi).

Kazakistan'dan Çin'e ulaştırılacak petrol boru hattının kalan iki zinciri Kenkiyak- Kumkol hattı ve Çimkent- Pavlodar rafinerilerden Çin sınırına kadar uzanan boru hattı projeleri kabul edilmiştir. CNPC ve KazMunayGaz şirketleri Kenkiyak-Kumkol hattının 2007 yılının ikinci çeyreğinde Kazakistan- Çin petrol boru hattının ikinci aşamasını temsil ettiğini duyurmuşlardır. Kenkiyak- Kumkol hattı ile Kazakistan'ın Aktobe, Kızılorda ve Karaganda bölgeleri birleştirilmiştir. Kenkiyak-Kumkol hattı, Atasu-Alaşankou hattı ile birleştirilerek Kazakistan'ın güneydoğusundan Çin'in batısına 2009 yılında petrol aktarımına başlamıştır. Atasu- Alashankou hattı 2006 yılında 2.2 milyon tondan, 2012 yılında 10.4 milyon ton kapasiteye ulaşmış ve bu oranın yılda 20 milyon ton tam kapasiteye ulaştırılma hedefine çalışılmaktadır (Hekimoğlu 2012: 301-302).

Kaynak: (Mantel 2015, https://www.researchgate.net/publication/283196669_EU-Central_Asia_Relations_in_the_Energy_Sector_with_a_Special_Focus_on_Kazakhstan, 8 Temmuz 2019'da erişildi).

Harita 3.1: Kazakistan- Çin Petrol Boru Hattı

Çin'in enerji tedarik ihtiyacı görüldüğü gibi boru hatları aracılığıyla yönetilmektedir. Boru hatları haricinde enerji ulaştırmaları büyük ölçüde deniz ulaşımına bağlıdır. Pasifik'teki kilit geçiş noktalarının Amerika'nın kontrolünde olması nedeniyle Çin, enerji güvenliğini karadan ulaşımı geliştirmek suretiyle geliştirmeye çalışmaktadır. Karadan ulaşım ve ulaştırmanın geliştirilmesi enerji tedarikiyle paralel

olarak ticaret açısından da izlenen bir yoldur. Kazakistan'ın coğrafi konumunun karalarla kaplı olması ve enerji nakil hatlarının potansiyelinin yetmediği durumlar, Kazakistan'ı karayolları entegrasyonunu geliştirmeye mecbur bırakmıştır. Bu nedenle Doğu-Batı, Kuzey-Güney, Aktav-Atıray hatları onarım ve geliştirme faaliyetleriyle maliyetleri düşürerek taraflar arasında ithalat ve ihracat ilişkilerinin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır (Canaltay 2016: 118).

Petrol ve doğalgaz yataklarının rezerv miktarlarının zenginliği ve Kazakistan'ın bu kaynakları farklı pazarlara satma isteği büyük enerji şirketlerinin dikkatini çekmektedir. Hidrokarbon kaynaklarının elde edilmesi, işlenmesi gibi aşamalar için toplamda sekiz şirketin Kazakistan enerji piyasasında aktif şekilde bulunduğu görülmektedir. Bunlar; KazMunaiGaz, Tengizchevroil, MangistauMunayGaz, Karaçaganak Petroleum Operating, NCOC, CNPC, AktobeMunayGaz ve PetroKazakhstan'dır (İsmayilov ve Budak 2015, http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-411-20150216401189_2.pdf , 3 Eylül 2018'de erişildi).

Kazakistan'ın bağımsızlığının kazandığı 1991'den itibaren enerji kaynaklarını ithal ederek yabancı yatırımları ülkesine çekme amacı ile Çin'in enerji ihtiyacının artışı ve enerji ithal etme ihtiyacı duyduğu süreç aynı döneme denk gelmiştir. Bu durum iki ülke arasında enerjiye dayalı işbirliğine olanak sağlayarak, Çinli enerji şirketlerinin kısa sürede Kazakistan enerji piyasasında yer edinmelerine neden olmuştur. 1997 yılının Haziran ayı itibariyle Kazakistan enerji pazarına, Çin devlet şirketi CNPC de katılmıştır. 2007 yılına dek Aktobemunaygaz'ın %80'lik hissesi CNPC'ye satılmış, taraflar arasında enerji kaynaklarının işletilmesi konularında anlaşmalar imzalanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti hükümetleri arasında "Petrol ve Doğalgaz Alanında İşbirliği Anlaşması", "Kazakistan Enerji Yataklarının İşlenmesi Nihai Anlaşması" gibi anlaşmalar Çin'in Kazakistan enerji pazarında etkin konumda olmak istemesinin sonuçları olarak kabul edilebilir. Kazakistan enerji pazarında ilk bağlantılar CNPC aracılığı ile kurulmuş olsa da CNPC haricinde; CNOOC (China National Offshore Oil Corporation), Sinopec Group, CITIC Group (China International Trade and Investment Corporation) gibi şirketler de yer almaktadır (Hekimoğlu 2012: 302-303).

Çin şirketleri Kazakistan enerji piyasasındaki konumlarını geliştirmek için Kazakistan'ın "Aktobemunaygaz" ve "PetroKazakistan" petrol şirketlerini satın almıştır. Aktobemunaygaz Çin'in ulusal şirketi CNPC tarafından satın alınmıştır. CNPC aynı zamanda Kazakistan'ın "Mangistaemunaygaz" şirketini satın alabilmek için Kazakistan'a 10 milyar \$ kredi sağlayacağına yönelik anlaşma imzalamıştır. Aynı zamanda Eylül 2013 itibariyle Kazakistan'ın Hazar kıyısındaki 4.8 milyar ton petrol ve 1 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahip "Kaşagan" petrol yatakları 5 milyar dolara satın alınmıştır. Çin toplamda Kazakistan'daki 79 petrol şirketinden 22'sinin varlıklarını satın alarak Kazakistan petrol üretimindeki payını %22.5'e kadar artırmıştır. CNPC ile Kazmunaygaz arasında yapılan anlaşmaya göre Çin, Kazmunaygaz enerji şirketinin %8.3 payını satın alarak, iki şirket arasında yapılan anlaşmayla taraflar ortaklaşa Aktau'da boru hattı fabrikasının ve petrol sanayi kompleksinin kurulmasına karar vermiştir (Ongarova 2013: 16).

Çin petrol şirketlerini satın alma stratejisinin yanında bir de petrol boru hatları güzergahlarının kendi istekleri doğrultusunda olması için projeleri finanse etmektedir. Buna göre "Kenkiyak- Atırau", "Atasu- Alaşankou" petrol boru hatları Çin tarafından finanse edilmiş, "Kenkiyak-Aralsk- Kumkol" petrol güzergahı projesi 2011'de faaliyete geçmiştir (Ongarova 2013: 16).

Çin'in enerji güvenliği politikasında bu şirketler önemli bir konumdadır. Şirketler aracılığı ile farklı enerji pazarlarında dışa açılım politikasını geliştirerek işbirlikleri oluşturabilmekte, farklı ülke hükümetlerini kendi politikalarına göre eklemlenebilmektedir. Çin için boru hatlarının işletim hakkının haricinde, boru hatlarının güzergâhındaki bölgelere yatırımlar gerçekleştirmekte aynı oranda önemlidir. Dolayısıyla genel bir perspektiften bakılırsa Çin'in Orta Asya enerji güvenliğinde Kazakistan üzerinden izlediği politika, kendi stratejisi doğrultusunda Kazakistan'ın ekonomik ve siyasi önceliklerini Çin'in amaçlarına uygun şekilde benimsemesini sağlayarak, bu doğrultuda güçlü karayolu- tren güzergahları, petrol-doğalgaz tedariki için boru hatları ve karayolu güzergahlarının geliştirilmesi ve bunların güvenliğinin sağlanmasıdır (Özdaşlı ve Gonca 2016: 161-162).

Çin'in Kazakistan ile geliştireceği enerji ilişkisinde Çin üç ana faktör çerçevesinde başarı elde edecektir. İlk olarak Çin'in Basra Körfezi'ndeki petrole olan bağımlılığının azalması ve Ortadoğu'daki karışıklık ortamının Çin'in enerji güvenliği üzerindeki riskini büyük ölçüde azaltacaktır. İkincisi Avrasya'nın iç kesimlerindeki konum itibariyle Çin'in petrol tedarik güzergahı güvenli hale gelecektir. Son olarak Çin'e uzun vadeli ve istikrarlı bir kara güzergahından petrol tedarik edebilme alternatifi sunacaktır. Dolayısıyla ABD uçak gemilerine karşı savunmasız olmayan ithal bir enerji kaynağı güzergahı da Çin'in enerji güvenliğini artırarak, endişelerini azaltacaktır. Tüm bunlar akabinde Çin'in Kazakistan ile kurduğu enerji güvenliği diplomasisinin uzun vadeli ve istikrarlı kazanımlar sağlayacağı açıktır (Xuetang 2006: 131).

Çin'in Kazakistan'a yönelik enerji güvenliğini sağlama çabalarında akıllı güç unsurlarından yumuşak güç; ilişkinin önemli bir boyutunu yansıtmaktadır. Bu bağlamda Çin'in yumuşak güç uygulamalarından biri olan Konfüçyüs Enstitüleri yaygınlaştırılmaktadır. Kazakistan bağlamında değerlendirildiği takdirde burada 4 farklı üniversitede Konfüçyüs Enstitülerinin varlığından söz edilebilir. Bunlar; Aktobe Devlet Pedagoji Enstitüsü, Avrasya Üniversitesi, Kazak Ulusal Üniversitesi ve Kazakistan Karaganda Ulusal Teknik Üniversitesi'dir (Digmandarin, <https://www.digmandarin.com/confucius-institutes-around-the-world.html> , 10 Eylül 2019'da erişildi).

Çin'in bölgede akıllı gücün sert güç bağlamında toprak elde etme politikası izlemektedir. Mart 2016'da Kazakistan hükümeti tarım arazisi olarak ayrılmış toprakları yabancı vatandaşlara öncesinden farklı olarak 10 yıl yerine 25 yıllığına kiralama kararı aldı. Bu kararın Çinli tarım sektörü şirketleri için alındığı yönünde çıkan söylentiler üzerine, halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Gösteriler şiddetlendikçe polislerle çatışmalar yaşanmıştır. Çinli şirketlerin yayılma politikasını tehdit olarak gören Kazak vatandaşları, Çin'i topraklarını ele geçirmeye çalışmakla suçlamaktadır. Bu gelişmeler üzerine dönemin devlet başkanı Nazarbayev geri adım atarak yasanın yürürlüğe girmesini ertelemiştir (Kerimoğlu 2019, https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html , 13 Eylül 2019'da erişildi).

Çin ve Kazakistan arasında 11 Eylül 2019'da "Kalıcı Kapsamlı Stratejik Ortaklık" ismi ile yapılmış anlaşma ikili ilişkilerin tüm boyutlarına etki edecek önemli bir adımdır. Bu daha önce ilişkilerde dile getirilmemiş bir ifadedir. 2013 yılında Xi Jinping'in Kuşak Yol Projesini yine Kazakistan'da açıklamış olması önemli bir noktayı temsil etmektedir. Xi Jinping ve Kazak Başkan Kasım Cömert Tokayev'in imzaladığı anlaşma ile Kuşak Yol Projesi aracılığında Kazakistan'ın ekonomi politikasındaki bağlantıyı güçlendirmenin amaçlandığı açıklanmıştır (Xinhua 2019, http://www.xinhuanet.com/english/2019-09/12/c_138384816.htm , 12 Eylül 2019'da erişildi).

Çin'in Kazakistan ile tesis ettiği ilişkiler akıllı güç kapsamında hem yumuşak güç hem de sert güç unsurlarını içermektedir. Bir yandan finansal yatırımlar, altyapı projeleri, krediler, kültürel ilişkilerin tesisi için dernekler, enstitülerin kurulması diğer yandan askeri tatbikatlar, silah satışları ve tüm bu ilişkiler ağının sürdürülmesi için Çin tarafından araya sıkıştırılan toprak kiralama ve toprak satın almalar yoluyla Kazakistan'ı kendine tamamen kanalize etme amacındadır.

Sonuç olarak Kazakistan bağımsızlığını kazandığı dönemden itibaren ekonomisini geliştirebilmek ve Orta Asya'nın güçlü ülkelerinden biri olabilmek için sahip olduğu enerji kaynak zenginliğini farklı pazarlara ulaştırmayı amaçlamaktadır. Kazakistan'ın zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip olması enerji ihtiyacı duyan başta Çin gibi ülkelerin iştahını kabartmaktadır. Çin ile enerji bağlamında kurulmuş ilişkiler ekonomik ve kültürel alanlarda da geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kazakistan ve Çin arasındaki üç aşamalı petrol boru hattının kapasitesinin yıldan yıla artırılması hedeflenmektedir. Petrol ihtiyacını bir nebze olsun gidermeye çalışan Çin için doğal gaz da ihtiyaç duyulan bir diğer enerji kaynağıdır. Enerji güvenliğinin tesisi için Çin, akıllı gücün tüm unsurlarını aktif şekilde kullanmaktadır. Doğal gaz zenginliği açısından Kazakistan'dan daha fazla rezerv sahibi olan Türkmenistan önemli bir doğal gaz üreticisidir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Türkmenistan'ın enerji kaynakları değerlendirilecektir.

3.2. Türkmenistan'ın Enerji Rezervleri

Türkmenistan, 488.099 km² yüzölçümü ile dünyanın 52. en geniş ülkesidir. 2019 tahmini nüfusu 5.94 milyondur (World Population Review, <http://worldpopulationreview.com/countries/turkmenistan-population/>, 11 Eylül 2019'da erişildi). Fakat bu geniş ülke toprakların %72'si Karakum Çölü ile kaplıdır. Kuzeyinde Kazakistan, kuzey ve doğusunda Özbekistan, güneydoğusunda Afganistan, güneyinde İran ile komşu olan Türkmenistan'ın açık denizlere kıyısı bulunmamaktadır (Özcan 2014: 1).

Hazar Denizi Havzası'nda ekseriyetle petrol rezervleri yönünden zengin ülkeler bulunmasına rağmen, Türkmenistan petrole kıyasla çok daha zengin doğal gaz rezervlerine sahiptir. Türkmenistan sahip olduğu doğalgaz rezervleri sayesinde, Orta Asya enerji piyasasında önemli oyuncularından biridir. Türkmenistan Orta Asya'nın Kazakistan'dan sonra en hızlı gelişmekte olan ülkelerinden biridir. GDP büyüklüğü 2016 yılında 36.18 milyar \$'dan 2017 yılında 42.36 milyar \$ seviyelerine yükselmiştir. Bu rakam 2008 yılı ile kıyaslandığı zaman Türkmenistan'ın gelişmişlik düzeyinin önemli boyutlara geldiğini göstermek bakımından oldukça açıklayıcıdır. 2008 yılında 19.27 milyar \$ olan rakamın 2017 yılında 42.36 milyar \$ seviyelerine ulaştığı görülmüştür (Turkmenistan GDP, <https://tradingeconomics.com/turkmenistan/gdp> , 23 Eylül 2018'de erişildi).

Kaynak zengini Türkmenistan, Avrasya bölgesinde diğer devletlerden sahip olduğu 'tarafsızlık statüsü' ile ayrılmaktadır. 12 Aralık 1995 yılında Daimi Tarafsızlık Statüsünü almıştır. Türkmenbaşı bu kararın nedenini BM'de yaptığı konuşma sırasında doğal kaynaklar zengini bir bölgede olmasının daimi tarafsızlık siyasetini gerekli kıldığını ve bunun bölgede barışın sağlanmasına katkı sunacağı için benimsediklerini belirtmiştir (Karadeniz 2009: 74). Türkmenbaşı'nın tarafsızlık statüsü açıklamasını enerji kaynaklarının bağımsız, farklı ülkelerin baskısına uğramadan, Türkmenistan'ın çıkarlarına hizmet edecek şekilde ithal edilebilmesi içinde benimsendiği söylenebilir.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkmenistan uluslararası siyasetinde izlediği tarafsızlık politikası akabinde kendisini tecrit etme politikası izlemiştir fakat bu durum

2006 yılında, 1985 yılından beri ülke yönetiminde bulunan Saparmurat Türkmenbaşı'nın vefatıyla resmi konumda değişmese de, enerji ticaretine yönelik eylemleriyle değişmiştir. 2007 yılından itibaren dış politikada açılım gerçekleştirilmiş başta Rusya, ABD ve Çin olmak üzere Avrupa Birliği ve diğer Orta Asya ülkeleri ile diplomatik ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Büyük yatırımcıları ülkeye çekmek amacıyla yasalarda değişiklikler yapılmış böylelikle uluslararası firmalar Türkmenistan'ın çıkarlarını koruyan şirketler olmuştur. ABD'nin Chevron, Exxon Mobile ve General Electric firmaları, Türkiye'nin Çalık ve Polimeks firmaları, Fransa'nın Bouygues Batiment International firması ve Almanya'nın Siemens firması Türkmenistan pazarına dahil olmuştur. Çin'in PetroChina ve CNPC şirketleri de enerji sektörüne en çok yatırımda bulunan firmalardır (İsmayilov ve Budak 2014: 30).

Türkmenistan eski Sovyet coğrafyasında gaz rezervleri bakımında Rusya'dan sonra gelmektedir. Başlıca gaz rezervleri ülkenin doğusunda yer alan Amuderya havzasında ve Hazar Denizi yakınlarında bulunmaktadır. Devlet Başkanı Bedrimammedov yabancı şirketlerle enerji ilişkileri kurmak ve kaynaklarını ithal etme yönünde projeler izlemektedir (Türkmenistan Ülke Raporu 2012, http://www.academia.edu/3814285/T%C3%9CRKMEN%C4%B0STAN_%C3%9CLK_E_RAPORU , 5 Ekim 2018'de erişildi).

Doğalgaz yatakları açısından dünya sıralamasında 4. Sırada bulunan Türkmenistan gazı, Çin ve Avrupa için çok önemlidir. Avrupa, Rusya'nın kendilerine doğalgaz sağlanmasına yönelik önemli enerji anlaşmaları gerçekleştiren Gazprom'a karşılık yeni bir alternatif yaratmak istediği için Türkmenistan'ı çok önemli bir konumda görmektedir. Alternatif projelerle (Nabucco, Trans-Hazar) Türkmenistan doğalgaz yataklarından Avrupa'ya ulaştırılacak hatlarla Rusya'ya olan bağımlılığın kırılması hedeflenmektedir. Bu nedenle Türkmenistan ile ılımlı ilişkiler kurulmaya çalışılmaktadır (Mominkulov 2013, <http://orsam.org.tr/tr/cin-ve-turkmenistan-in-enerji-iliskileri/> , 23 Eylül 2018'de erişildi).

Doğalgaz yataklarının zenginliği Rusya'nın tekel kurma çabaları ve Çin'in tükenmeyen enerji ihtiyacı bir tarafa bölgede ve bölge dışında da ilgi çekmektedir.

Başta Avrupa Birliği ülkeleri ve İran olmak üzere Ukrayna, Ermenistan ve Türkiye gibi talep ülkeleri de bulunmaktadır. 2011 yılında Cumhurbaşkanı Berdimuhammedov'un Macaristan temaları sırasında Macar Cumhurbaşkanı Pal Schmitt ithal etme talebinde bulunmuştur. Türkmenistan'dan doğalgaz ithal ederken yaşanan ödeme düzensizliği ile bunu iptal etmiş olan Ukrayna, Rusya ile yaşadığı sorunlar sebebiyle tekrardan Türkmenistan'dan gaz ithal etme talebinde bulunmuştur. ABD'nin de bölgede Rusya'nın etkinliğini kırmak ve Afganistan'ın istikrara kavuşması için desteklemiş olduğu boru hattı projeleri bulunmaktadır. Öyle ki Türkmenistan rezervleri birden çok ülkenin hedef noktasında yer almaktadır (İsmayilov ve Budak 2014: 42). Türkmenistan bu talepleri en fazla kar sağlayacağı şekilde değerlendirmek için boru hatlarının sayısını artırmaya çalışmaktadır.

Türkmenistan enerji kaynak zenginliğinin çoğunluğunu doğal gaz kaynaklarından elde etmektedir. Doğal gaz rezervlerine kıyasla daha az oranda petrol kaynaklarına da sahiptir. Çalışmanın bu kısmında Türkmenistan'ın petrol ve doğal gaz kaynakları açıklanmaya çalışılacak ardından Çin ile enerji ilişkileri ele alınacaktır.

3.2.1. Türkmenistan'ın Petrol Rezervleri

BP verilerine göre Türkmenistan'ın toplam ürettiği petrol miktarı 2016 yılı sonunda 0.6 milyon varildir. Bu oran doğal gaza kıyasla düşük seyretmiştir. 2018 yılı günlük ham petrol üretimi 244 bin varildir. 2015 yılı günlük ham petrol ihracı 67,790 varildir. Ham petrol ithalatı 2015 yılı verileri 0'dır. 1 Ocak 2018 verileri ışığında kanıtlanmış ham petrol oranı 600 milyon varildir (The World Factbook <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html> , 12 Eylül 2019'da erişildi).

Zengin doğalgaz yataklarının haricinde az da olsa petrol üretimi de gerçekleştirilmekte olan Türkmen hükümeti üretimden kazanç sağlayabilmek için kaynaklarını ihtiyaç duyduğu pazarlara taşıma altyapılarına sahip değildir. Rusya'nın da hem doğalgaz hem petrol kaynakları üzerinde kurduğu baskın denetim akabinde Türkmenistan kendine alternatifler yaratmaya çalışmaktadır. 1990 yılında petrol üretimi 120 bin varil seviyelerindeyken 1996 yılından başlamak üzere bir artış göstermiş ve

2000 yılında 150 bin varil, 2004 yılında 260 bin varile ulaşmıştır. Bu artış Türkmenistan'a üretim fazlasını ihraç imkânı tanımıştır. Bu artışta Çeleken ve Livanov bölgelerinde gerçekleştirilen ilerlemelerin payı da bulunmaktadır. Bu bölgelere kıyasla rezerv miktarı daha az olan Burun sahasından da coğrafi yakınlığı nedeniyle İran'a petrol ithalatı gerçekleştirilmiştir (Djalili ve Kellner 2009: 220-221).

3.2.2. Türkmenistan'ın Doğal Gaz Rezervleri

Petrol kaynakları açısından sınırlı rezervlere sahip olmasına rağmen doğalgaz açısından zengin rezervlere sahip olan Türkmenistan dünya sıralamasında 4. sırada gelmektedir. BP verilerine göre Türkmenistan 24.5 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahiptir (Enerji Enstitüsü, <https://enerjienstitusu.org/2012/07/19/turkmenistan-dogalgaz-rezervinde-4-ulke/> , 6 Ekim 2018'de erişildi). Bu zenginliğin kaynağı olan Dovletabad, Güney Yolotan diğer adıyla Galkınış ve Yaşlar yatakları en önemli doğalgaz yataklarıdır (Sarı 2016: 158).

Türkmenistan topraklarında yalnızca 1/3'ünün işletilmekte olduğu yaklaşık 180 petrol, gaz yatağı vardır. Farklı değerlendirmelere göre ülkenin doğalgaz rezervleri 94 ile 980 trilyon fit küp arasında değişmektedir. Sovyetler Birliği döneminde en üst üretime ulaşılmış, Türkmenistan aynı orana tekrardan tek başına ancak 2006 yılında ulaşabilmiştir. Devlete ait Türkmennefit'in sahip olduğu 25 petrol-gaz yatağı işletilmekte olup, bu yataklardaki petrol ve gaz hacmi artış göstermektedir. Bu artışın itici gücü Güney Yolotan diğer adıyla Osman gaz yatağı üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. İngiliz kaynakları bu yatağın Basra Körfezi'nde bulunan Güney Pars-Kuzey Dome yatağından sonra dünyanın en büyük 2. doğalgaz yatağı olduğunu açıklamıştır. Yapılan keşif çalışmalarında bu yatağın rezervinin 13 ile 20 milyar m³ arasında değiştiği belirtilmiştir. Rusya'nın en büyük gaz yatağı olan Ştokman'ın 3.7 trilyon m³ gaz rezervi olduğu göz önünde bulundurulursa Güney Yolotan rezervinin büyüklüğü anlaşılmış olacaktır (Nogayeva 2011: 110). Aynı gaz yatağı için Gaffney ve Cline&Associates araştırma şirketi 26 trilyon m³ doğalgaz rezervi bulunduğunu

kaydetmiştir (Enerji Enstitüsü, <https://enerjiinstitutusu.org/2012/07/19/turkmenistan-dogalgaz-rezervinde-4-ulke/> 6 Ekim 2018'de erişildi).

Türkmenistan hükümeti, doğal gaz kaynakları açısından sahip olduğu zenginliği verimli bir şekilde yönetebilmek için doğal kaynak rezervleriyle ilgili tüm kurumları birleştirerek tek bir merkezden yönetme kararı almış ve 1996 yılında 'Turkmengeologiya' isimli bir devlet şirketi kurmuştur. Bu kurum ile jeoloji keşiflerini geliştirmek, Türkmenistan'ın zengin kaynaklarını ve rezerv miktarlarını araştırmak, yeni enerji kaynaklarının keşfini yaparak hammadde rezervlerinin artışı sağlamak için yeni yollar keşfedilmesi gibi önemli görevlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır (Nogayeva 2011: 110).

Türkmenistan'ın en önemli gaz sahaları güneydoğu bölgesinde Amu-Derya Havzası'nda ve batıda Murgab Güney Hazar Havzası'nda yer almaktadır. Gaz rezervleri çoğunlukla ülkenin güneydoğu bölgesinde toplanmıştır. Amu-Derya havzasındaki Devletabad yatağı ülkenin en eski ve en zengin yataklarından biridir. Ahal eyaletinde bulunan ve İran sınırına yakın olan bu yatak ülkenin gaz rezervlerinin neredeyse yarısını içermektedir (Djalili ve Kellner 2009: 221). Amu- Derya dışında ülkenin büyük gaz sahalarının bulunduğu Murgab bölgesindeki Yaşlar dev sahasının rezerv miktarı 1.5- 5 milyar m³ arasında kabul edilmektedir. Turkmengeologiya çalışmaları akabinde Karakum çölünde Bagley-1 sahasında Galkınış doğalgaz sahasına çok yakın mesafede petrol içeren rezervlerin keşfi gerçekleştirilmiştir. Günlük hidrokarbon üretiminin 1.5 milyon m³'e eşdeğer olması beklenmektedir (Türkiye-Türkmenistan <http://www.turkiye-turkmenistan.com/turkmenistanda-yeni-dogalgaz-sahalari-kesfedildi/> , 6 Ekim 2018'de erişildi).

Ülkedeki zengin yatakların keşfiyle birlikte Devlet Başkanı Berdimuhammedov Güney Yolotan- Osman, Minara ve Yaşlar yataklarının Kalkınış olarak adlandırılmasına yönelik kararname imzalamıştır. Kalkınış doğalgaz sahası başkent Aşabatın güneydoğusunda Mary eyaletinde yer almakta ve ülkenin doğalgaz kaynaklarının neredeyse çoğunluğunu oluşturmaktadır (Turkmenistan.ru, <http://www.turkmenistan.ru/en/articles/15619.html>, 8 Ekim 2018'de erişildi). Türkmen Haber Ajansı 2018 yılının ilk

aylarında Türkmenistan'ın Galkınış gaz sahasına yakın olan Mari vilayetindeki Minara yatağında 1 milyon m³ üretim kapasitesine sahip olan 4 bin 750 metre derinliğinde doğalgaza ulaşıldığını duyurmuştur (Anavatan Türkmenistan Haber Ajansı, <https://www.turktoyu.com/turkmenistan-in-mari-bolgesinde-dogal-gaz-bulundu>, 8 Ekim 2018'de erişildi).

3.2.3. Çin'in Türkmenistan ile Enerji İlişkileri ve Boru Hatları

Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanması, Çin'in enerji ihtiyacının ortaya çıkması hemen hemen aynı dönemlere denk geldiği için Çin, Türkmenistan ile kurulacak ilişkinin en doğru zamanını kollamaktaydı. Bir de bölgede Rusya gibi bir aktörün olması ve zengin enerji kaynaklarının söz konusu olması Türkmenistan'ı farklı ülkeler için önemli bir pozisyona taşımıştır. 1992 yılında ilk diplomatik ilişkinin kurulmasından sonra ticaret alanında başlatılan ilişkiler her alanda gelişme göstermiş ve geliştirilmeye devam etmektedir. Çin bölgedeki altyapı, telekomünikasyon, ileri teknoloji gibi alanlarda da işbirliğini geliştirerek Türkmenistan'ın en büyük doğal gaz alıcısı ve ticaret ortağı olmuştur. Çin'in kömür tüketiminden dolayı çözmeye çalıştığı hava kirliliği problemine karşı Türkmenistan ile kuracağı enerji hatları; enerji güvenliğini artıracak ve enerji çeşitliliğinin sağlanmasına yardımcı olacaktır. Aynı zamanda Çin coğrafyası üzerinden enerji ihtiyacı bulunan komşu ülkelere Türkmenistan'dan gelecek bir boru hattının Çin aktarmalı olması ihtimali Çin'in elini güçlendirecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. (Mominkulov 2013, <http://orsam.org.tr/tr/cin-ve-turkmenistan-in-enerji-iliskileri/>, 23 Eylül 2018'de erişildi).

Türkmenistan'ın enerji politikası sahip olduğu petrol ve gaz kaynaklarını ihraç ederek ülkesinin kalkınmasını zengin olduğu enerji kaynakları sayesinde gerçekleştirmek, bu amaçla boru hatları inşa etmek üzerine kurmuştur. Enerjinin ihracı konusunda esas önem tedarik hatlarının Rusya tekelinde olmasını engellemek dolayısıyla farklı boru hattı güzergâhları tesis etmektir. Bu nedenle kendi çıkarlarına uygun şirket ve ülkelerle ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. İç politikasına müdahale etmeden, finansal kredi ve altyapı çalışmalarıyla kendisiyle kurulacak enerji ticaretine hasret duyan Çin ve Çinli firmalar avantajlı konumda bulunmaktadır (Kasım 2016: 98).

Türkmenistan- Çin enerji ilişkilerinde ilk adım CNPC ve Japon enerji şirketi Mitsubishi'nin 1992'de Türkmen gazının Çin'e ihracatının teklif edilmesiyle atılmıştır. Üç yıl sonra CNPC, Mitsubishi ve Exxon 1996 yılında tamamlanacak bir fizibilite çalışması yapmayı kabul etmiş ve Türkmenistan kendisine ekipman temini sağlayacak Development Corporation ile 14.5 milyon dolarlık anlaşma imzalamıştır (Pop 2010: 207).

2000'li yıllarda Türkmenistan denizlere kapalı coğrafyası nedeniyle sahip olduğu zengin doğalgaz kaynağını sadece Rusya'nın Gazprom şirketine dünya fiyatlarının oldukça altında satmak zorunda kalıyordu. Fakat 2000'li yılların ortalarından itibaren Çin ile yaptığı anlaşmalar ve inşa edilen boru hatları ile doğalgazını Çin'e istediği fiyatlardan satabilme imkanına erişmiştir. 2000 Nisan'ında yapılan anlaşmaya göre Türkmenistan'dan 2009 yılında Çin'e 30 milyar m³ Türkmen gazı teslimine yönelik anlaşma yapılmıştır. Çin'in Orta Asya enerji piyasasına dahil olması enerji dengelerini değiştirmiş ve Çin'in Türkmenistan dış politikasında önemli bir aktör olmasına neden olmuştur (Sarı 2016: 155).

2000'li yılların sonunda Rusya Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın doğal gazının her bin metre küpünü yaklaşık 300 \$'dan alıp 400 \$ üzerinden kar ederek satmaktaydı. Fiyat konusunda Rusya ile sürekli bir anlaşmazlık durumunun yaşanıyor olması bu ülkeler tarafından tedirginlikle karşılanmaktadır. Rusya'nın Gazprom şirketi fiyat baskısı oluşturarak ülkeleri kendi yörüngesinde hareket ettirmek istediği için, uzlaşma sağlanamadığı zaman Orta Asya- Merkez boru hattını kapatarak doğalgazı kesmek girişimleri ile kendi istediği ücretlendirme mekanizmasını kabul ettirmeye çalışmaktadır. Hattın kapatılması borularda patlamalara ve hasara yol açtığı için tarafların ikisini de etkilemekte fakat Orta Asya ülkeleri açısından daha dezavantajlı bir durum oluşturmaktadır (Mominkulov 2013, <http://orsam.org.tr/tr/cin-ve-turkmenistan-in-enerji-iliskileri/>, 23 Eylül 2018'de erişildi). Bölge ülkeleri enerji tedarik hatları ve fiyatlandırma mekanizmaları konusunda Rusya ile bu tür problemler yaşadıkları için kendilerine alternatif güzergahlar ve partner ülkeler arayışlarının göze çarptığı söylenebilir.

Türkmenistan'ın zengin doğalgaz rezervleri hem Avrupa pazarı hem Uzakdoğu coğrafyası ve ABD, İran, Rusya özelinde ilgiyle karşılanmıştır. Bu bölgeden boru hatları ile aktarılacak doğalgaz için farklı alternatif güzergâhlar tasarlanmıştır. Hayata geçirilmiş aktif hatlar haricinde, planlama aşamasının yapıldığı fakat tamamen tamamlanmamış olan hatlar vardır. Bunların çoğu farklı öncelikleri olan ülkeleri hat ile birbirine bağladığı için uzlaşma ortamının yaratılması zor olan projelerdir. Bunlardan biri olan TAPI yani Türkmenistan- Afganistan- Pakistan- Hindistan Doğalgaz Boru Hattıdır. TAPI Gaz Boru Hattı projesiyle Hindistan ve Pakistan'a, Türkmenistan- AB Boru hattı projeleri ile Türkiye ve Avrupa ülkelerine doğalgaz ihraç etme planları tasarlanmıştır. Yükselen Çin gücü doğrultusunda Uzakdoğu coğrafyasıyla da verimli ilişkiler kurulmaya dikkat edilmiş, aynı ilişki ticaret ve daha birçok alanda da geliştirilmeye çalışılmaktadır (Türkiye-Türkmenistan <http://www.turkiye-turkmenistan.com/uluslararası-dogalgaz-pazari-ve-turkmenistan-2/>, 8 Ekim 2018'de erişildi).

ABD tarafından desteklenen 'Barış için boru hattı' olarak adlandırılan bu proje aslında ABD- İran ilişkilerinin olumsuzluğu nedeniyle ortaya çıkmıştır. İran- Hindistan- Pakistan (IPI) doğalgaz boru hattı projesi, ABD'nin Tahran yönetimine uyguladığı yaptırımlar sonucunda İran dışlanarak, yeni haliyle Afganistan üzerinden geçirilecek olan TAPI finanse edileceği teklifiyle önerilmiştir. Bu proje Rusya ve Çin'in bölgedeki hegemonluğunu önlemek ve NATO'nun Afganistan'dan çekilmesi sonrası nüfuzunu kaybeden ABD'nin kendi ağırlığını tekrar tesis etmesi amacıyla ortaya konulmuştur (İsmayilov ve Budak 2014: 42).

2017 yılında teknik çalışmalarına başlanan TAPI projesi, aşamalı şekilde başlatılarak hayata geçirilmek istenmektedir. Türkmenistan'ın en büyük doğalgaz yatağı olan Galkınış'tan başlayan hattın, Afganistan'ın Herat, Farah, Helmand ve Kandahar vilayetlerinden geçerek Pakistan ve Hindistan sınırındaki Fazilka yerleşim bölgesine dek devam ettirilmesi planlanmaktadır. Uzunluğu 1814 km olması planlanan hattın 214 km'lik kısmı Türkmenistan'dan, 774 km'lik kısmı Afganistan'dan ve 826 km'lik kısmı da Pakistan'dan geçirilmesi düşünüyor. 2020 yılında hizmete girmesi beklenen hattın yıllık kapasitesinin 33 milyar metreküp olması tahminiyle ilk 10 yılda Türkmenistan'dan yılda 500 milyon metreküp, ikinci 10 yılda yıllık 1 milyar metreküp,

üçüncü 10 yılda yıllık 1.5 milyar metreküp doğalgaz tedarik edilmesi planlanmaktadır. Türkmenistan'daki 214 km'lik bölümünün tamamlanmasının ardından Afganistan ayağındaki 774 km'lik kısmın temeli Şubat 2018 itibariyle atılmış durumdadır (Sadat 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/tapi-projesinin-afganistan-ayagi-basliyor/1069415>, 15 Ocak 2019'da erişildi).

Türkmen doğalgazının taşınması ihtimali olan bir başka proje "Trans-Hazar Boru Hattı"dır. Bakü- Tiflis- Erzurum doğal gaz boru hattına Türkmenistan'ın da dahil edilmesi planlanmıştır. Türkmenistan'ın Türkmenbaşı şehrinden başlayarak Azerbaycan Bakü ve Gürcistan Tiflis üzerinden Türkiye Erzurum'a ulaşması planlanan hattın Bakü-Tiflis-Erzurum ayağı tamamlanarak 2007 yılından itibaren gaz akışı sağlanmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, 8 Ekim 2018'de erişildi). Fakat Türkmenistan'ın Türkmenbaşı şehrinden gelmesi planlanan hat, Hazar Denizi'nin statüsüne yönelik anlaşmazlığın çözülmemesi nedeniyle gecikmiştir (Köten 2013: 76).

Türkmenistan ile İran'ın Tebriz şehri arasında yılda 28 milyar m³ kapasiteyle oluşturulması planlanan hat Royal/Deutch Shell tarafından projesi tamamlanmasına rağmen ertelenmiştir. İran ile bir diğer taslak proje Türkmenistan'ın Serkhs şehrinden Tahran'a uzanacak yılda 19.6 milyar m³ kapasite olarak düşünülen fakat potansiyeli 50.4- 58.8 milyar m³'e çıkarılabilecek projedir. 1.5 milyar \$'a yakın maliyetli hat teklif halindedir. İran ile 1997 yılında işletmeye alınarak 1998'de tam kapasite faaliyete geçirilmiş Körpez-Kurtkuyu hattı, 2017 yılında İran'ın Türkmen gazını ucuza alarak piyasa değerinde satması nedeniyle kapatılmıştır (Raşid 2006: 211; Ametbek 2018, <https://ankasam.org/cinin-enerji-guvenliginde-turkmenistanin-yeri/>, 1 Şubat 2019'da erişildi).

2006 yılında Berdimuhammedov hükümeti ile Çin arasında Türkmenistan'dan Çin'e yıl içerisinde 30 milyar m³ gaz aktarılmasına yönelik anlaşma imzalanmıştır. 2007 yılında Türkmen hükümetinin Pekin'e gerçekleştirdiği ziyarette tarafların ikili enerji işbirliğini aktifleştireceklerine dair anlaşmalar teyit edilmiştir. CNPC ile Türkmengaz şirketlerinin alım-satım anlaşmaları ve Amu-Derya nehrinin Bağtıyarlık yatağındaki

keşif ve üretim çalışmalarının başlatılmasına dair anlaşmalar yapılmıştır (Nogayeva 2011: 275).

Temmuz 2007 de CNPC Doğu Türkmenistan'daki Bağtiyarlık sahasından doğalgaz çıkarmak için bir üretim paylaşım anlaşması imzalamıştır. CNPC o zamandan beri Türkmenistan'ın Güney Yolotan kıyı gazı alanında geliştirme yapma sözleşmesi imzalamıştır (Pop 2010: 208).

Kaynak: (Shaban 2017, <http://groveis.de/turkmen-gas-exports-to-china-up-value-down/>, 8 Temmuz 2019'da erişildi).

Harita 3.2: Orta Asya- Çin Boru Hattı

2008 yılında Türkmenistan- Özbekistan- Kazakistan üzerinden Çin'e doğal gaz ihracatı yapmak için Orta Asya- Çin boru hattı (Türkmenistan- Çin boru hattı olarak da biliniyor) inşa edilmiştir. Yüzyılın projesi olarak adlandırılan bu hat sayesinde Özbekistan doğal gazının taşınması da öngörülmektedir. Bu hattın Japonya'ya ulaştırılması hedeflenmektedir. Hat Japonya'ya uzatılırsa toplamda 8000 km uzunluğa ulaşacaktır. Bu hattın 2009 yılında faaliyete girmesiyle Çin ihtiyaç duyduğu doğalgaz ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamakta ve başka alternatifler aramaya devam etmektedir. Bu hat 'Enerji İpek Yolu' olarak adlandırılmaktadır. Türkmenistan'a ait Amuderya nehrinin doğu kıyısından başlayıp Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Horgos şehrinden geçerek Çin'in merkezine ulaşmaktadır. Türkmenistan sınırları içerisinde 188

km'lik kısmı bulunan hat, Kazakistan'da 1293 km, Özbekistan'da ise 525 km'dir (İsmayilov ve Budak 2014: 38).

2020 yılında tahmini 79 milyar m³ doğalgaz ihtiyacının 2030 yılına gelindiğinde 210 milyar m³'e ulaşması öngörülmektedir. Bu nedenle var olan hatların kapasiteleri artırılmaya çalışılmakta bir yandan farklı tedarikçi ülkeler aranmakta diğer yandan da kaynak çeşitliliği geliştirilmek istenmektedir. Bu nedenle Türkmenistan'dan ithal edilen 65 milyar m³ oranı yukarıya çekilmeye çalışılmaktadır (Türkiye-Türkmenistan, <http://www.turkiye-turkmenistan.com/uluslararası-dogalgaz-pazari-ve-turkmenistan-2/>, 8 Ekim 2018'de erişildi).

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra sahip olduğu tek zenginlik kaynağı doğal gaz sektörüne yabancı paydaşları almamaya çalışmış fakat bu sınırlama uzun süre mümkün olmamıştır. Rusya ile enerji bağlamında yaşadığı problemler Türkmenistan'ı iç pazarında Çin ile işbirliği yapmaya sevk etmiştir. Türkmenistan'ın iç pazarına diğer talep ülkelerine kıyasla Çin'i alması politik bağlamda Çin'in iç işlere karışmama prensibinden de kaynaklanmaktadır. Sadece Çin pazarına önemli denilecek boyutta ihracat erişimi bulunmaktadır. 2009 yılında Çin ile boru hattının devreye konmasıyla önemli bir gelir kaynağı kazanmıştır. Çin'e yönelik bu ılımlı tavır Türkmenistan'ı Çin'e bağımlı hale getirmiş ve Çin'in ekonomik bağlamda Türkmenistan'ın tüm ekonomik partnerlerini açık farkla geride bırakmasına neden olmuştur. Hem ekonomik perçinlenme hem de enerji tedarikini birinci elden ithal etme Çin açısından Türkmenistan pazarında yatırımların sürdürülebilirliğinin garantisi olmuştur (Ekinci 2019: 39- 45- 52).

Türkmenistan Çin'in enerji güvenliğinde en önemli ülkedir. Türkmen gazının en büyük müşterisi Çin ve yine aynı şekilde Türkmenistan ekonomisinde en büyük partner Çin'dir. 2009 yılında Türkmenistan Galkınış sahasını geliştirmek için Çin'den 3 milyar dolar, 2011 de 4.1 milyar dolar ilave bir kredi temin etmiştir. Bu şekilde CNPC'de Galkınış gaz sahası için 10 milyar dolarlık bir Üretim Paylaşım Anlaşması yapma hakkı kazanmıştır. CNPC, aynı zamanda, Samantepe ve Altın Asır gibi çeşitli doğalgaz alanlarını kapsayan Bahtiyarlık gaz sahası için Üretim Paylaşım Anlaşmasını da elinde

tutmaktadır (Ametbek 2018, <https://ankasam.org/cinin-enerji-guvenliginde-turkmenistanin-yeri/>, 13 Eylül 2019'da erişildi). Türkmenistan Çin'den almış olduğu krediler nedeniyle Çin'in enerji ithalatından para kazanamamaktadır. Alınan kredilerin geri ödemesi gaz ihracı ile yapılmaktadır. Bu nedenle Türkmenistan'ın enerji ihraç rotaları ve kredilerden ötürü gaz ihraç miktarı Çin'in istekleri doğrultusunda yönlendirilmektedir.

Dolayısıyla Türkmenistan dünya doğal gaz rezerv büyüklüğü açısından çok zengin bir ülke olduğu görülmektedir. Türkmenistan bu zenginliğini stratejik hatlar kurarak kazanımlarını artırmayı hedeflemekte, bölge içi ve bölge dışında tarafsızlık statüsü akabinde bağımsız enerji politikaları izlemeye çalışmaktadır. Türkmenistan doğal gazına, Özbekistan ve Kazakistan doğal gaz hatlarının da eklenerek Çin'e ulaştırılması bölge için önemli bir istihdam kaynağı olmasının yanında, Rusya'ya bir alternatif oluşturması açısından da önemlidir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Orta Asya hidrokarbon kaynakları bileşeninde Özbekistan'ın sahip olduğu rezervler değerlendirilecektir.

3.3. Özbekistan'ın Enerji Rezervleri

Özbekistan Orta Asya'nın nüfusu açısından önemli bir yoğunluğu barındıran ve stratejik konumu ile bölgenin önem arz eden ülkelerinden biridir. Tarihsel bağlamda önemli ticaret şehirlerinin, tarihi İpek Yolu güzergâhının, zengin hidrokarbon rezervlerinin ve tarım açısından elverişli toprakların bulunduğu Orta Asya'nın merkezinde yer almaktadır. Zengin doğalgaz ve petrol yataklarının yanı sıra yüksek oranda bakır, gümüş, uranyum ve altın rezervlerine sahip olan Özbekistan dünya rezerv sıralamasında üst sıralarda yer almaktadır (Ekenci 2016: 4).

Özbekistan dış politikasında ve sahip olduğu kaynak rezervlerini dış pazarlara ihraç etme noktasında diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla daha farklı politikalar izlemektedir. Enerji zenginliğini dış politikasında kullanma şekli diğer ülkelerden farklılık arz etmektedir. Elbette ki bölge ülkelerinin enerji politikaları Rusya'yı sınırlı

tutarak, başka aktörlerle dengelemek ve alternatif yaratmak olsa da Özbekistan bu politikasını en cesurca izleyen tek ülkedir diyebiliriz. Bu düşüncenin arkasında yatan neden Özbekistan'ın 2008 yılında Avrasya Ekonomik Topluluğu'ndan ayrılma kararıdır. Ayrılma gerekçesi olarak topluluğun etkin faaliyetler gösteremiyor oluşu ve bir takım siyasi endişeler olarak belirtilmiştir. 1992 yılında imzalanan Kolektif Güvenlik Anlaşmasına, Rusya tekelinde bir BDT'nin askeri bir güç eksenini ortaya çıkmasına karşı durduğunu belirterek katılmamıştır. 1995'te Rusya, Belarus ve Ukrayna öncülüğündeki Gümrük Birliği'ne de katılmayı reddetmiştir (Alkan 2011: 167). Anlaşmalara dahil olmama sürecinin bu bağlamda tek açıklayıcısı dönemin devlet başkanı İslam Kerimov'un Rusya tekeline karşı çıkmak ve Özbekistan'ın iç ve dış politikalarına müdahil olmasını engellemek amacıyla olduğu söylemek mümkündür.

İç ve dış politikasında müdahalelerden hoşlanmayan Özbekistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra kendi dış politika stratejisi için bir süreç oluşturarak temel amaçlarını iki ayaklı bir hedef üzerine temellendirdi. Bunlardan ilki müdahalelere taviz vermeden bağımsızlığı korumak ve uluslararası konjonktürde dönemin hegemon gücü ABD ile veya akıllı güç olma yolunda ilerleyen Çin ile işbirlikleri oluşturarak Rus etkisini kırabilmektir. Bir diğer hedef yine diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla daha iddialı bir çizgide olan Özbekistan'ın kendisini Orta Asya'nın lideri olarak kabul ettirme çabasıdır (Sönmez 2013: 391).

Dünya pamuk üretiminin %20'sini elinde bulunduran Özbekistan aynı zamanda dünyanın en büyük 4. altın rezervine sahiptir. Yılda takriben 90 metrik ton altın üretmekle dünyanın en çok altın üreten 9. ülkesidir. Orta Asya petrol kaynaklarının %31'e yakını ve doğalgaz kaynaklarının %40'ına yakını burada bulunmaktadır. Doğalgaz üretim hacmi dünya sıralamasında ülkeyi 11. sıraya taşımıştır (İsmayılov ve Budak 2015: 1). Doğalgaz üretimi açısından dünyada ilk on ülke içinde yer olan Özbekistan'ın son veriler ışığında doğalgaz rezervlerinin 1.1 trilyon metreküp, petrol rezervlerinin de 100 milyon ton olduğu belirtilmektedir (Dünya Ekonomi Gazetesi, <https://www.dunya.com/ekonomi/ozbekistandan-petrol-ve-dogalgaza-304-milyar-dolarlik-yatirim-haberi-363258>, 10 Ocak 2019'da erişildi).

Özbekistan doğalgaz üretiminde kendi ihtiyacının neredeyse tamamını karşılayarak ihraç hacmini her sene artırmayı hedeflemektedir. Çin'in Özbekistan'a artan ilgisini ve bunun için gerçekleştirilen üst düzey ziyaretleri enerji ihraç hacminin büyüklüğüne bağlayabiliriz. Özbekistan Çin'in akıllı güç faaliyetlerini yoğun şekilde sürdürdüğü ve bu doğrultuda enerji ve ulaştırma sektörlerine yoğun yatırımlar yaptığı bir coğrafyadır. Özbek doğalgazının ana tüketicisi olan Çin, Türkmenistan'dan aldığı doğalgazın da Özbekistan topraklarından geçerek kendisine ulaştığını bildiği için diğer aktörlere kıyasla bu bölgeye daha büyük önem göstermektedir. Geçmişten gelen SSCB bağı nedeniyle Rusya ve Çin'in enerji bağlamında ilgileri bir tarafa bölgeye yatırım yapmak isteyen Güney Kore, Japonya, ABD ve AB'nin de politikaları söz konusudur (Öğütçü 2017: 2).

Birçok aktörün dikkatlerini üzerine topladığı Özbekistan, Orta Asya'nın gelişmiş ülkelerinden biridir. Sahip olduğu stratejik konum ve enerji kaynaklarını dış politikasında nasıl kullanabildiği bu nedenle önem arz etmektedir. Çalışmanın bu aşamasında Özbekistan'ın petrol ve doğal gaz kaynakları açıklanmaya çalışılacak ve ardından Çinli şirketlerle kurulan temaslar, enerji ilişkileri değerlendirilecektir.

3.3.1.Özbekistan'ın Petrol Rezervleri

Özbekistan'ın 2017 yılı için petrol üretimi miktarı günlük 54 bin varile tekabül etmektedir (BP 2018 <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf> 15 Ocak 2019'da erişildi). Kanıtlanmış petrol rezervi 600 milyon- 1.5 milyar varil arasındadır. 190 adet kanıtlanmış petrol ve gaz sahasının %60'ı Buhara- Kiva bölgesinde yer almaktadır ve Özbek petrol üretiminin yarısından çoğu bu bölgeden tedarik edilmektedir (Özdemir 2007: 72).

İlk petrol rezervinin 1932 yılında Semerkant çevresinde keşfedilmesinin ardından bu keşfi 1937'de Fergana Havzası yataklarının keşfi izlemiştir. O dönemden günümüze dek işletilmekte olan petrol yataklarının başlıcaları; Nevai- Kurgan- Kağan, Termez, Kokant, Andican ve Suljukta'dır. Tahmini rezerv miktarının 4.4 milyar ton

olduğu düşünölmektedir (Özdemir, 2007: 72). Fergana Vadisi rezervleri öлке üretiminin %20'sini karşılamaktadır. Güneybatıya inildiği vakit Kokdumalak, Şurtan, Olan, Urgin ve Güney Tandırcı sahaları geliştirilmektedir. Üstyurt ve Aral Gölü bölgelerinde arama çalışmaları gerçekleştirilmektedir (Özdemir 2007: 73).

Amerikan petrol şirketi Baker Huges ile Adamtaş, Güney Kemaçi, Umid sahalarının geliştirilmesi ve Kuzey Urtabulak sahasından 6000 varil üretim planıyla 8 milyon dolarlık anlaşma imzalanmıştır. Yaklaşık yatırım tutarı 120 milyon dolara erişmektedir. Bölgenin petrol sahalarıyla ilgilenen bir başka şirket İngiliz Trinity'nin UzPEC şirketinin Güneybatı Gissar ve Orta Üstyurt'da petrol ve gaz arama- işleme lisansı verilmiştir. Bölgenin bir diğeri ilgili ölkesi Çin'in Sinopec grubu ve Uzbekneftegaz arasında yapılan anlaşma ile Andican ve Namang bölgelerini petrol ve gaz açısından inceleme hakkı elde etmiştir (İsmayilov ve Budak 2015: 1-3).

3.3.2. Özbekistan'ın Doğalgaz Rezervleri

Özbekistan'ın enerji zenginliği esasında sahip olduğu doğal gaz kaynağıdır. İspatlanmış toplam doğal gaz rezervi 1.8 trilyon m³tür. Başka kaynaklara göre bu rakamın 5.4 trilyon m³ olduğu da açıklanmıştır. SSCB döneminde de büyük bir doğal gaz tedarikçisi olan Özbekistan, Rusya ve Türkmenistan'dan sonra 3. Sırada gelmektedir. Aynı zamanda dünyadaki 10 büyük doğal gaz üreticisinden biridir (Özdemir 2007: 71).

Toplam 52 doğal gaz sahasından 12'si potansiyel bakımından daha büyük olup Gazlı, Şurtan, Hauzak sahaları bunlardan bazılarıdır. 1980'de bulunan Şurtan sahası ölkenin doğal gaz üretiminin %36'sını karşılamakta olup bu üç saha üretimin %95'ini karşılamaktadır. Uçkir, Kaşgaderya, Buhara, Gazlı, Cardak, Mubarak, Yangikazen, Üstyurt Platosunda bulunan Şahpaktı, Shodu ve Kandim sahaları diğeri önemli doğal gaz sahalarıdır (Özdemir, 2007: 71). Rus enerji şirketi Lucoil ile yapılan anlaşmaya göre Hauzak, Shodu ve Kandim sahalarından değeri 1 milyar dolar olan 8 milyar m³'lük doğal gaz ihraç edilmesi kabul edilmiştir (Yüce 2006: 83).

Bir diğ er Rus Şirket Itera ile Özbekistan Şirketi Uzbekneftegaz arasında yeni sahal ar n arama geliştirme faaliyeti için anlaşma imzalanmıştır. İngiliz firması Trinity Energy, Özbekistan H k meti ile imzaladığı anlaşma doğrultusunda Özbekistan'da 40 yıl süre ile gaz arama ve üretme hakk n almıştır. Uzbekneftegaz ile Rus firması Lukoil ve Itera ortak bir Şirket kurarak %90 pay oranında Kandim bölgesinde arama geliştirme faaliyetleri baŐlatmıŐlardır (Demirtepe 2008: 87).

Doğal gaz üretimi Özbekistan' n kendi i talebinin büyük bir k s m n n karşılamaktadır. Üretim fazlası Rusya, Çin, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi ülkelere ihraç edilmektedir. Doğal gaz gelirleri GSYİH açısından yaklaşık %10, toplam ihracat açısından yaklaşık %25'e tekabül etmektedir (Yavaş 2015, <https://www.slideshare.net/haldun-yavas/haldun-yavas-cumhurbaskanligi-secimleri-oncesi-uzbekistan-in-ekonomik-durumu>, 15 Ocak 2019'da erişildi).

3.3.3. Çin'in Özbekistan ile Enerji İlişkileri ve Boru Hatları

SSCB'nin ok Ős n n ardından Orta Asya ile tarihsel ilişkilerini tazeleyen Çin 1990'ların başı itibariyle Özbekistan ile diplomatik ilişkiler tesis etti. Karşılıklı elçiliklerin açılmasının ardından üst düzey toplantılar yapılarak, taraflar arasında ekonomi ve ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Bu Şekilde başlayan ilişkiler 1992, 1994 ve 1999 yıllarında Çin hükümetinin Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov'u davet etmesi ve 1996'da Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Özbekistan ziyareti ile ilişkiler geliŐtirilme sürecine girmiştir.  nem atfedilecek ekonomik işbirliği 2000'li yıllarda sağlanmıştır. Ekonomik işbirliğinin enerji y n , Çin'in Özbekistan'a ve bölgeye olan yaklaŐımının temelini oluşturmaktadır. Çin petrol ve doğal gaz Şirket temsilcileri bölgeye s k ziyaretler gerçekleştirerek geniş çaplı projelere destek vaadinde bulunmaktadır (Madiyev 2017: 7- 9).

2004 yılında Hu Jintao'nun Özbekistan ziyareti sırasında CNPC  zbekneftegaz ile petrol ve doğal gaz işbirliğine ilişkin sözleŐme imzalamıştır. 2006 yılına gelindiğinde CNPC,  zbekneftegaz ile vardığı anlaşma sonucu Aral Denizi kıy n bloğunun petrol

yatakları dahil olmak üzere Üstyurt, Amuderya ve Fergana bölgelerinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine başlamıştır (Liao 2006: 66).

2016 yılında Xi Jinping'in Özbekistan'a yapmış olduğu ziyarette kapsamlı stratejik ortaklık taraflar arasında imza edilmiş ve aynı yıl Özbekistan Çin liderliğindeki Şanghay İşbirliği Örgütü'nün yıllık zirvesine ev sahipliği yapmıştır. Çin'in ülkeye olan ilgisinin boyutu bu bağlamda önemli oyuncu olma çabasıyla görülmektedir. Çin'in enerji güvenliği ve ekonomik beklentilerinin yanında, buradaki yumuşak gücünü geliştirmek için 2005 yılından beri Çin kültürünü ve dilini destekleyen Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla gücünün her türlü boyutunu kullanarak çok etkin bir faaliyet yelpazesi oluşturmaya çalışmaktadır. Kuşak Yol Projesi ile enerji ve ulaştırma sektörüne yapılan yoğun yatırımlarda Çin'in Orta Asya'daki varlığını pekiştirme eylemlerinden sadece biridir (Öğütçü 2017: 1- 2).

Özbekistan ürettiği doğal gazın iç tüketimden artan miktarını Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ve Çin'e ihraç etmektedir. Kırgızistan ve Kazakistan'a ihraç ettiği gazın karşılığında ücretlerin ödenmemesi nedeniyle gaz akışı Özbekistan tarafından kesilmiştir. Ödemelerde yaşanan sorunlar Özbekistan'ın sık sık vana kapatmasına neden olmakta ve kendisine daha düzenli ödemeler gerçekleştiren partnerlerle oluşturulacak ilişkilere sıcak bakmasına neden olmaktadır (Nogayeva 2011: 55).

2009 yılı sonunda başlamış olan Çin, Türkmenistan'ı Özbekistan ve Kazakistan'dan geçerek kendisine bağlayan 1800 km. uzunluğundaki Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattının inşa çalışmaları tamamlanmış, ilk etapta Türkmen, ikinci etapta Kazak ve Özbek doğal gazı Çin'e ulaşabilmektedir. Bu şekilde hem bölge ülkeleri Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmakta hem de talep güvenliklerini geliştirmiş olmaktadır. Çin'de enerji arz güvenliğini sağlamanın yanında Sincan Uygur Otonom Bölgesi'nin güvenliğini sağlamlaştırmaya katkıda bulunmakta ve tarafların tümü söz konusu enerji hattından avantajlı çıkmaktadır. (Bilgin 2010, <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf>, 1 Şubat 2019'da erişildi).

Türkmenistan'dan başlayarak Kazakistan ve Özbekistan üzerinden Çin'e ulaşan hat bölge ülkelerinin SSCB döneminden beri süren Rusya'nın boru hattı tekeline son vermiştir. 2011 yılında Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'un Çin ziyareti sırasında 2009 yılında inşa edilmiş olan 10 milyar metreküp doğal gazı Çin'e taşıyan hatta ek olarak, 25 milyar metreküp doğal gaz gönderecek yeni boru hattının inşa edilmesi kararı alınmıştır. 2013'te CNPC ile Özbekneftegaz arasında "New Silk Road Oil and Gas Company LTD" şirketi kurulmuştur (İsmayılov ve Budak 2015: 5).

Orta Asya- Çin doğal gaz boru hattına 2013 yılında Xi Jinping'in Orta Asya ziyareti kapsamında dördüncü bir hat olarak D hattı rotasının eklenmesi anlaşması imzalanmıştır. Çin ile Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda, Özbekistan'a uzanan hattın, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden devam ettirilerek yaklaşık 1000 km uzatılmasıyla yılda 85 bcm üretim katkısı ile Orta Asya'nın en büyük gaz nakil sistemi şeklinde dönüştürülmesine karar verilmiştir (Madiyev 2017: 11).

2015 yılında Orta Asya-Çin ana boru hattının Özbekistan'dan sonraki kısmına hattın 5 ülkeden geçecek şekilde 210 km'lik D kısmı inşa edilmiştir. Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e erişen hattın son D kısmıyla birlikte toplamda 1000 km olduğu ve Çin tarafından 800 milyon dolarlık bir bütçe ile finanse edildiği bilinmektedir (Duran ve Purevsuren 2016: 289).

Özbekistan'ın enerji stratejisinin 2002 yılından sonra önemli aşamasını oluşturan politikalar yerli ve yabancı yatırımcıların ülkenin petrol ve gaz enerji sektörüne çekilmeye çalışması yönünde olmuştur. Elbette yabancı yatırımcıların enerji güvenliğini sağlamlaştırarak, enerji bağımsızlığına olumsuz etkide bulunmaması göz önünde bulundurulmuş koşullardan biridir. Bu şekilde kendi içinde ihracat potansiyelini düzenleyerek talep güvenliğini artıracak yönde çalışmalar yapabilir bir yandan da petrol ve gaz piyasaları için önemli bir arz güvenliği yaratabilir (Salikhov 2006: 50-52). Çin, Özbekistan enerji piyasasının hevesli talep ülkelerinden biridir. Enerji güvenliğinin önemli bir unsuru boru hatlarının geçtiği ülke sayısının olabildiğince

sınırlandırılmasıdır. Komşu coğrafyalar sebebiyle Özbekistan'da Çin için cazip arz ülkelerinden biridir.

Çin, Özbekistan enerji piyasasına 2009 yılında Orta Asya- Çin boru hattının faaliyete geçmesiyle girmiş olmasıyla girmiş olmasına rağmen taraflar arasında sıkı bağlar kurulmuştur. Çin'in enerji piyasasına önemli ölçüde yön veren enerji şirketlerinden CNPC'nin Özbekneftegaz ile kurmuş olduğu Yeni İpek Yolu Petrol ve Gaz Şirketi sayesinde Özbekistan topraklarında gaz arama ve işletme hakkı elde etmiş olması bu bağlamda önemlidir (İsmayılov ve Budak 2015: 5).

Çin'in Özbekistan'da akıllı gücün unsurlarından biri olan yumuşak gücünü geliştirme faaliyetleri de enerji güvenliğinin artırılması açısından önemli bir boyutu temsil etmektedir. Çin'in yumuşak güç uygulamalarından biri olan Konfüçyüs Enstitüleri Özbekistan'da; Taşkent Konfüçyüs Enstitüsü ve Semerkant Devlet Yabancı Diller Enstitüsü'nde yer almaktadır (Digmandarin 2019, <https://www.digmandarin.com/confucius-institutes-around-the-world.html>, 10 Eylül 2019'da erişildi).

Çin bölgenin diğer ülkeleriyle olduğu gibi kredi konusunda Özbekistan'ı desteklemektedir. Özbekistan'a hidroelektrik santral inşası için 25 milyon dolar kredi verileceği açıklanmıştır (ORASAM 2019, <http://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/ozbekistan/1865-in-den-zbekistan-a-25-milyon-dolar-kredi> , 13 Eylül 2019'da erişildi). Çin'in Orta Asya'da ekonomik olarak konumunu sağlamlaştırması bölge ülkelerinin ekonomilerinin gelişimi için gerekli kredilerin sağlanmasıdır. Fakat bu kredileri almanın ön koşulu, ekipman ve makinelerinin Çin'den satın alınması olacaktır. Böylece hem bölge ülkeleri yararlanacak hem de Çin'in sanayisi gelişecektir (Nogayeva 2013, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/25702/cin_-_orta_asya_ticari_iliskileri_ve_entegrasyon_cabaları , 13 Eylül 2019'da erişildi).

Özbekistan'ın Orta Asya coğrafyasının kısmen kaynak zengini ülkelerinden biri olması öncelikle Çin olmak üzere başka ülkelerinde dikkatini çekmektedir. Orta Asya'nın önemli nüfus yoğunluğuna sahip olan Özbekistan, enerji kaynaklarını ithal ederek ekonomisini geliştirmeyi planlamaktadır. Özbekistan, Kazakistan ve

Türkmenistan kadar büyük rezervlere sahip olmasa da, Orta Asya- Çin doğal gaz boru hattına katılarak, enerji dış politikasında kendisine fırsatlar yaratmaya çalışmaktadır. Bölgenin doğal kaynak sahibi ülkeleri bu zenginliği ihraç ederek ekonomilerini geliştirirken, hidrokarbon kaynakları açısından zengin olmayan Tacikistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde sahip oldukları su kaynakları sayesinde elde edilecek elektrik enerjisi ile ilgili yabancı yatırımcıların dikkatini çekmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmanın esas konusu Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğal gaz kaynakları olduğu için Tacikistan ve Kırgızistan'ın sahip olduğu su kaynakları ve buna yönelik geliştirdikleri elektrik enerjisi göz ardı edilecek, Çin ile ilişkileri bağlamında kısaca değerlendirilecektir.

3.4. Çin'in Tacikistan ve Kırgızistan ile Enerji İlişkileri

Tacikistan ve Kırgızistan Orta Asya enerji sahnesinde zengin hidrokarbon kaynaklarıyla çevrili bir coğrafyada bulunmalarına rağmen, hidrokarbon enerji rezervleri yok denecek kadar azdır. Fakat önemli sayılacak miktarda hidro-enerji potansiyellerine sahiptirler (Yazar 2011: 20).

Bu iki ülke transit boru hatlarının güzergahlarında yer alarak transit güvenlik açısından önem arz ederler. SSCB'nin çöküşüyle bağımsızlığını kazanan Tacikistan ve Kırgızistan Çin'in yanı başında komşu ülkeleri olarak yer almışlar ve Çin o dönemlerden başlayarak sınır sorunlarını çözüme kavuşturmuştur. Enerji ithal ülkesi olduktan sonra zengin kaynakları tedarik edeceği diğer Orta Asya ülkelerinden bu kaynakları Kırgızistan ve Tacikistan üzerinden boru hatları tesis ederek sağlamıştır.

1 Ocak 2018 verileri doğrultusunda Tacikistan'ın kanıtlanmış doğalgaz rezervleri 5.663 milyar m³, kanıtlanmış petrol rezervleri 12 milyon varildir (The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html> , 12 Eylül 2019'da erişildi). Bu oranlara rağmen Tacikistan petrol ve doğalgaz ithal etmemektedir. Enerji güvenliğini sağlamak için Tacikistan Cumhurbaşkanlığı tarafından

Tacikistan'ın transit ülke olması gerektiği savunulmaktadır (President of the Republic of Tajikistan 2018, <http://www.president.tj/en/node/19093> , 1 Şubat 2019'da erişildi).

Çin bölgedeki konumunu güçlendirebilmek için bölge ülkelerinden toprak satın alma, kiralama politikası da izlemektedir. Tacikistan, Türkmenistan'dan Çin'e uzanan gaz boru hattı inşaatı için 49 yıl kullanmak için 9 bin 500 hektardan fazla arazi kiralamıştır. Hayata geçirildiği zaman Tacikistan ekonomisine önemli katkıda bulunacak olan doğal gaz projesi; Türkmenistan'dan Çin'e ulaşacak, Tacikistan topraklarının 400 kilometresinden geçecek ve toplamda 1000 kilometre uzunluğunda olacaktır (Enerji Enstitüsü 2018, http://enerjienstitusu.de/2018/08/24/tacikistan-dogal-gaz-boru-hatti-insaati-icin-cine-9-5-bin-hektar-arazi-ayirdi/?utm_source=haberler.com&utm_campaign=haberler_kaynak , 12 Eylül 2019'da erişildi).

Kırgızistan'da petrol ve doğal gaz rezervleri sınırlı miktarda bulunmaktadır. 5 milyon ton petrol ve 6 milyar m³ doğal gaz rezervi olduğu bilinmektedir. Bu oranlar iç talebi karşılayamadığı için Kırgızistan enerji ithal etmektedir (Yazar 2011: 21).

Çin'in Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile sahip olduğu 3300 km'lik sınırın güvenliğini sağlamak ilk etapta önem kazanmıştır. Kurulan ekonomik bağlar, ekonomik destekler ve bölgesel bir örgüt olan ŞİÖ sayesinde güvenlik temalı bir oluşum ile bu ülkelerin Çin'e eklenmesi sağlanmıştır.

Tacikistan ve Kırgızistan, Türkmenistan'dan başlayarak Çin'e ulaştırılan doğal gaz hattında transit geçiş sağlayan ülkelerdir. Türkmenistan doğal gazı 4. Bir hat olarak Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan rotalarından geçerek Çin'e ulaştırmaktadır. Transit rolün haricinde Tacikistan ve Kırgızistan su kaynakları bakımından Orta Asya'nın en zengin ülkeleridir. Bu bölgelerde hidroelektrik enerji santral projelerinin geliştirilmesine Çin tarafından destek verilmektedir (Xuetang 2006: 135).

Çin için Tacikistan ve Kırgızistan ile ortak sınırlar paylaşıyor olmak önemlidir. Enerji kaynaklarının transit aktarımı üzerinden sınırlı bir ilişki tesis edilse de esas önemli olan payda askeri güvenlik tatbikatları gerçekleştirerek sınır güvenlikleri tesis

edebilmektir. ŞİÖ'nün merkezinin Bişkek olması bu noktada dikkat çekmektedir. Kırgızistan açısından Çin ile yaptığı sınır komşuluğu büyük bir avantajdır (Karadeniz 2009: 88).

Çin Kırgızistan ve Tacikistan'da yumuşak gücünü tesis etmek için Konfüçyüs Enstitüleri kurmuştur. Bunlar Kırgızistan'da Bişkek Beşeri Bilimler Üniversitesi, Oş Devlet Üniversitesi ve Kırgız Ulusal Üniversitesi'dir. Ayrıca Tacikistan'da Tacikistan Ulusal Üniversitesi'nde bulunmaktadır (Digmandarin 2019, <https://www.digmandarin.com/confucius-institutes-around-the-world.html>, 10 Eylül 2019'da erişildi).

Dolayısıyla Çin SSCB'nin çöküşünün ardından ilk etapta komşularıyla sınır güvenliğinin tesis edilmesine yönelik sınır sorunlarını çözüme kavuşturan anlaşmalar imzalamıştır. Ardından 1993 yılı ile birlikte enerji ihtiyacının artmasıyla bölgenin kaynak zengini ülkeleriyle ilişkiler tesis etmeye ve bu doğrultuda ekonomik yardımlar, ziyaretler gerçekleştirerek güvenli bir komşuluk ilişkisi kurmaya çalışmıştır. Bunun için akıllı güç yatırımlarında bulunarak hem ılımlı ilişkiler tesis etmiş hem de ekonomik bağımlılığı artırmış, krediler sağlayarak bölge ülkelerini kendine bağımlı hale getirmiştir. Bu bağımlılık ilişkisi Çin'in enerji güvenliğine yapmış olduğu yatırım olarak kabul edilebilir. Fiziki ve siyasi engellere maruz kalmadan tedarik edilecek kaynaklar Çin'in enerji açlığını risk almadan bir nebze olsun dindirebilir boyuttur. Bu nedenle öncelikle kaynak zengini ülkelere Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan başta olmak üzere transit geçişlere imkan sağlayan Kırgızistan ve Tacikistan'da göze çarpmaktadır.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası ilişkiler literatüründe ve pratiğinde belirli kilit kavramlar, insanlar, devletler, kurumlar arası ilişkiler geliştikçe değişmekte ve yeni anlamlara bürünerek farklı özellikleri bünyelerine katarak gelişmektedir. Güç ve güvenlik, sürekli dönüşüm yaşayan kilit kavramlardandır. I. ve II. Dünya Savaşları, Soğuk Savaş süreci, SSCB'nin yıkılışı ve daha birçok tarihi dönüm noktası, güç ve güvenlik algılamalarının değişmesine neden olmuştur.

Güvenlik kavramı 1970'lere kadar devletler tarafından tehditlere yönelik kendini askeri olarak koruyabilme kapasitesi olarak algılanmıştır. Fakat kademeli olarak geliştirilmiş ve günümüze dek askeri konulardan sıyrılarak; siyasal, ekonomik, sosyal, çevresel, etnik, zararlı uyuşturucu maddeleri de kapsayacak şekilde anlam yelpazesini genişletmiştir.

Benzer şekilde güç kavramı da uluslararası ilişkilerde dönüşüm yaşayan ve yaşamaya devam eden kilit kavramlardan biridir. I. ve II. Dünya Savaşı dönemlerinde ve öncesinde tümüyle askeri kapasitelerle algılanan güç, Soğuk Savaş Dönemi sonrası finansal kapasiteler olarak algılanmış günümüzde ise farklı ülkelerin kamuoylarını etkileyebilme kapasitesi, teknolojiyi ve bilgiyi denetleme yetkisini elde etme becerisi olarak görülmektedir. Dolayısıyla günümüzün güç algısı, hem sert hem de yumuşak bileşenlerden oluşmaktadır.

Sert ve yumuşak gücün bileşiminin akıllı güç olarak, Joseph Nye tarafından tanımlanmasıyla devletler dış politikalarında akıllı güç konsepti izlemeye başlamıştır. Akıllı güç konsepti ile devletler dış politikalarında askeri kapasiteler, ekonomik değerler

ve bunların dışında yumuşak güce temellendirilmiş kamuoyu desteği, kültürel zenginlik, teknolojik altyapı yatırımları, diplomatik beceriler gibi vurgular edinmeyi amaçlamaktadırlar.

Çin, enerji güvenliğini sağlayabilmek için akıllı güç becerilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Enerji güvenliği probleminin Çin'in gündemine girme süreci ekonomik gelişim ivmesi kazandığı dönemlere kadar götürülebilir. 1978 yılından itibaren ekonomi de dışa açılım politikası izlemeye başladıktan sonra ekonomik gelişim ivmesi kazanarak büyük bir enerji ihtiyacı duymaya başlamıştır. Ekonomik gelişim süreci ile enerji talebi arasında sıkı bir bağın olduğu göz önünde bulundurulursa Çin'in yerel kaynaklarını kendisine yetmesi 1993 yılına dek sağlanmış fakat bu tarihten sonra Çin büyük bir enerji ihtiyacı içerisine düşmüştür. Kömür kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbonlar açısından aynı zenginliğe sahip değildir. Bu nedenle dış pazarlardan bu ihtiyacını güvenli ve sürekli şekilde tedarik etme çabasına girmiştir.

Ekonomik gelişimini sürdürebilme ve enerji arz güvenliğini sağlayabilme hedefi dış politikasının bütününe hükmetmeye başlamış, Çin buna yönelik Kuşak Yol gibi büyük projeler üretmiştir. Aynı şekilde ŞİÖ gibi örgütlenmelerle güvenlik kapsamında bir yandan da enerji nakil hatlarının da güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır.

Ekonomik gelişimi uluslararası boyutta yankı uyandırmış ve Çin'in yeni süper güç olduğu söylemlerini meydana getirmiştir. Çin bu süreçte gelişiminin uluslararası gündemde barışçıl kaynaklardan beslendiğini ve gelişim sürecinin barışçıl gelişim olarak görülmesini vurgulamıştır. Barışçıl gelişim adını verdiği program ile temas kurduğu ülkeler açısından tehdit olarak algılanmamak için barışçıl gelişimin iç işlere karışmama prensibi doğrultusunda politikalar izlemeye başlamıştır.

Barışçıl gelişim politikasında Çin'in en büyük yardımcısı akıllı güç olarak dış politikasını dizayn etme çabasıdır. Bu nedenle yumuşak gücün bileşenlerinden kamu diplomasisi faaliyetlerine sıklıkla başvurmaktadır. Enerji ihtiyacını farklı ülkelerden temin ederken bu bölgelerde barışçıl gelişim vurgularını geliştirmekte ve kamu

diplomasisi faaliyetlerine önem vermektedir. Akıllı gücün hem yumuşak hem de sert güçten meydana gelmesi Çin'in kamu diplomasisi faaliyetlerinin yanında bir yandan da askeri bağlamda yaptığı tatbikatları da gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla enerji güvenliğinin sürekliliğini sağlayabilmek için akıllı gücünü maksimize etmeye çalışmaktadır.

Akıllı güç konseptinin enerji güvenliğini sağlayabilme konusunda önemli bir rolü vardır. Çünkü akıllı güç uluslararası ilişkiler konjonktüründe uygulayıcı ülkenin, farklı ülkeler nezdinde daha başarılı, aktif görülmesine neden olmaktadır. Akıllı güç vurguları hem sert hem yumuşak güç bileşenlerinden oluştuğu için uygulayıcısına avantajlar sağlamaktadır. Ekonomik bağlamda yapılan yatırımlar, sert güce yönelik askeri kapasitelerin artırılması ve yumuşak güç doğrultusunda gerçekleştirilen kültürel, sosyal faaliyetlerin tümü farklı ülkeler ve kamuoyları için bir ikna unsuru olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle enerji güvenliğini sağlayabilmek için gereken her bir eylem planı, akıllı güç kapsamında gerçekleştirilecek eylemlerle paraleldir veya birbirinin işini kolaylaştıracak şekildedir denilebilir.

Çin'in enerji güvenliği algısı ihtiyaç duyulan kaynağa istenilen oranda, istenilen çeşitlilikte, sürekli ve güvenli transfer rotalarından temin edilerek elde edilmesi anlamlarını taşımaktadır. Enerji güvenliğinin sağlanabilmesi için enerji zengini ülkelerle daha sıkı işbirlikleri, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda izlenmeye çalışılmaktadır.

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için başvurduğu politikalarından biri kaynağa yerinden ulaşma politikasıdır. Bu nedenle SSCB'nin yıkılmasının ardından, Çin'e komşu bulunan zengin rezerv sahibi Orta Asya ülkeleri Kazakistan, Türkmenistan ve kısmen Özbekistan ile önemli ilişkiler tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu ülkeler de SSCB sonrası yaşanan boşlukta ekonomilerini geliştirebilmek ve sürdürebilmek için güçlü partnerlere ihtiyaç duymaları sebebiyle Çin ile yakınlaşmışlardır. Kazakistan ve Özbekistan'da zengin petrol ve doğal gaz kaynakları, Türkmenistan'da zengin doğal gaz kaynakları Çin'e uzanacak çoklu boru hatlarının tesisi için başka bölgelerden gelecek hatlara kıyasla çok daha avantajlıdır.

Çin'in Kazakistan ile izlemiş olduğu enerji güvenliği politikası en genel anlamıyla var olan petrol boru hatlarının fiziki güvenliğinin sağlanması ve bunların kapasitelerinin artırılması, var olan hatlara ek olarak yeni boru hatları tesis edebilmek ve Kazakistan'da Çin enerji şirketlerinin işletim, arama geliştirme hakları elde etmesini sağlamaktır. Orta Asya- Çin Petrol Boru Hattı üç etapta oluşmaktadır. İlk halka Atasulay- Alashankou hattı, ikinci halka Kenkiyak- Kumkol hattı ve son halka Çimkent-Pavlodar hattıdır. Söz konusu hatların kapasitelerinin artırılması planlanmaktadır. Çin şirketleri Kazakistan'ın Aktobemunaygaz ve PetroKazakistan şirketlerini satın almıştır.

Çin'in Türkmenistan ve Özbekistan ile izlemiş olduğu enerji güvenliği politikası zengin doğalgaz rezervlerine yöneliktir. Türkmenistan- Özbekistan- Kazakistan üzerinden Çin'e inşa edilmiş Orta Asya- Çin Doğal Gaz Boru Hattı (Türkmenistan- Çin Boru Hattı) kapasite olarak genişletilmek istenmektedir. 2015 yılında Özbekistan kısmına eklenen hat ile Kırgızistan ve Tacikistan da Çin'e bu hatla bağlanmış ve toplamda 1000 km uzunluğuna ulaşmıştır. Ayrıca CNPC, Özbekistan şirketi Özbekneftegaz ile Yeni İpek Yolu Petrol ve Gaz şirketini kurmuş ve Özbekistan'da gaz arama ve işletme hakkına erişmiştir. Kırgızistan ve Tacikistan zengin enerji rezervlerine sahip olmamalarına rağmen, Çin'e ulaşan doğalgaz hattının transfer ülkelerin olmaları nedeniyle Çin'in enerji güvenliğinde önem verdiği ve kredilerle desteklediği ülkelerdir.

Çin'in Orta Asya ülkeleri üzerinden izlemiş olduğu enerji güvenliği politikasını birkaç madde ile toparlamak gerekirse, Çin için ilk etapta enerji kaynaklarına ulaşım güzergâhlarının güvence altına alınması için akıllı güç geliştirilmektedir. Akıllı güç hem sert hem de yumuşak gücün kombinasyonu olduğu için Çin hem askeri kapasitesini güçlendirmekte hem de yumuşak gücünü geliştirmek için kamu diplomasisi faaliyetlerine ağırlık vermektedir. Akıllı gücün tam orta noktadaki vurgusu ekonomik gücünü, farklı ülkelere kredi destekleri vererek geliştirmektedir.

Orta Asya bölgesinde Çin'in akıllı gücünü geliştirme faaliyetlerini mercek altına alırsak ilk etapta sert güç bağlamında bölgede askeri bir üssü bulunmamasına rağmen bölgedeki ülkelerle aktif iş birliği içerisinde olduğu göze çarpmaktadır. Çin'in aktif katılımı ile bölgede askeri tatbikatlar düzenlenmekte ve bölge ülkelerine askeri teçhizat,

insansız hava araçları, uçaksavar, haberleşme araçları ve çeşitli silahlar temin edilmektedir. Ekonomik anlamda ticari ilişkilerin haricinde bölgeye altyapı yatırım projeleri olarak yol köprü, tünel inşaları ve farklı finansal destek projeleri gerçekleştirilmektedir. Ayrıca İpek Yolu Ekonomik Kuşağı çalışmaları ile bölge ülkelerinin kendi ekonomilerini istikrarlaştırma imkânları da geliştirilmektedir.

Yumuşak güç bağlamında bölge ile kültürel, sosyal, komşularla uzlaştırıcı politikalar izlenmeye çalışılmaktadır. CCTV ve Çin Halk Gazetesi'nin yabancı dillerde yayımlanması ve farklı dillere aktarılması Çin'in ulusal imajını güçlendirmek için izlediği bir yoldur. Konfüçyüs Enstitüleri ile Çince dilinin öğretilmesi amaçlanmaktadır. Yumuşak güç vurgusunun en yoğun görüldüğü faaliyet izlenilen barışçıl gelişim programı ile Çin'in başka ülkelerin iç işlerine karışmama prensibi olduğunu söylemek mümkündür.

Sert güç bağlamında bölgede askeri üsler bağlamında bulunmayan Çin'in bunun dışında her alanda yer aldığını söylemek mümkündür. Bölge ülkeleri ile ŞİÖ kapsamında gerçekleştirilen askeri tatbikatlar, askeri teçhizat ve insansız hava araçlarının satışı bunun ilk aşamasını oluşturmaktadır. Diğer yandan verilen krediler ve bu kredilerle beraber tüm yedek parça, teçhizat alımının Çin ile yapılması zorunluluğu da bir diğer sert güç unsuru kabul edilebilir. Verilen krediler temin edilemediği zaman boru hatlarından kredi ödemeleri yerine petrol veya doğalgaz ihracı gerçekleştirilmektedir. Bir yandan da kredi ödemelerinde yaşanan aksaklıklar doğrultusunda Çin bölgede toprak satın alma ve kiralama gerçekleştirilmektedir. Bunlar Çin'in bölge ülkelerine yönelik kurmuş olduğu akıllı güç uygulamalarının sert güç kısmını oluşturmaktadır.

Enerji güvenliğini sağlamak için enerji kaynaklarının Çin pazarına ulaştırılması açısından Çin'in enerji şirketlerine büyük görevler düşmektedir. Enerji güvenliğini sağlamada önemli sorumlulukları yöneten bu şirketler hem yeni kaynakların bulunmasını teşvik etmek hem de var olan kaynak ülkelerinin çeşitlendirilmesini sağlamak için işbirlikleri oluşturmaktadır. Bir yandan da farklı ülkelerin enerji pazarlarında genişleyerek rezerv sahalarının işletim haklarını elde etmektedirler.

Dolayısıyla Çin'in enerji güvenliğini sağlama çabalarının büyük sorumluluğu Çinli enerji şirketlerine düşmektedir.

Enerji güvenliğini sağlayabilmenin bir başka adımı siyasi riskleri azaltabilmek için Kuşak Yol Projesi, ŞİÖ gibi forumlarla taraflar arasındaki siyasi atmosferin geliştirilmeye çalışılmasıdır. ŞİÖ içerisinde kurulan Enerji Forumu henüz geliştirilmemiş olsa da, ilerleyen dönemlerde bölge ülkeleri arasındaki enerji diyalogunun geliştirmesi düşünülmektedir.

Çin politikalarında enerji güvenliğinin sağlanmasının bir diğer adımı kaynakları çeşitlendirme yoludur. Günümüzde yoğun olarak kullanılan petrol ve doğalgazın yanı sıra, yenilenebilir enerji kaynakları ve kaya gazı rezervlerinin artırılması planlanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgar ve güneşe yapılan yatırımlar sayesinde Çin dünyanın önde gelen ülkelerinden birisi sayılmaktadır. 2019 yılı verilerine göre rüzgar gücünde kurulu güç açısından en fazla kapasite artışı Çin'de görülmüştür. Ar-ge çalışmaları kara rüzgar güllerine ek olarak, deniz rüzgar güllerini kapsayacak şekilde genişletilmektedir.

Çin'in her beş yılda bir hazırlanan ve o beş yıl içerisinde izlenecek, odaklanılacak önemli politika bileşenlerinin oluşturulduğu beş yıllık programlarında enerji ve enerji güvenliğine özel önem vererek, gelişen konjonktüre uygun enerji hedefleri oluşturmaktadır. Çin izlediği akıllı güç politikası ile enerji güvenliğini tesis ederek, yükselen ekonomik gücünün sürekliliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak ulusal beka ekonomik gelişime bağlıdır. Ekonomik gelişim de enerji güvenliğinin sağlanmasına bağlıdır. Çin'in enerji güvenliği Orta Asya bağlamında ele alındığı zaman, akıllı gücün tüm unsurlarının, enerji güvenliğini sağlayabilme hedefine hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile akıllı gücün unsurları olarak geliştirilmiş ekonomik bağlar, kamu diplomasisi faaliyetleri, askeri kapasitenin güçlendirilmesi, enerji boru hatlarının sayılarının ve ihraç ülkelerinin artırılması, tümü Çin'in enerji güvenliğini sağlayabilmek için izlemiş olduğu politiklardır.

KAYNAKLAR

- Academia China (2015). ‘‘Çin’in 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı Neleri Hedefliyor?’’, (<http://tr.academiachina.org/cinin-13-bes-yillik-kalkinma-planı-neleri-hedefliyor/> 4 Aralık 2018’de erişildi).
- Açıkmeşe, Sinem Akgül (2014). ‘‘Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenikleştirme’’. *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*. Ed. Evren Balta. İstanbul: İletişim Yayınları, 241- 255.
- Ağır, Bülent Sarper (2011). ‘‘Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı’’. *Güvenlik Stratejileri* 22: 97- 131.
- Akyener, Oğuzhan (2018). ‘‘Enerji Diplomasisi’’, (<https://www.tespam.org/enerji-diplomasisi/> , 21 Nisan 2018’de erişildi).
- Alagöz, Emine Akçadağ (2016). ‘‘Çin’in Enerji Güvenliğinin İran ile İlişkilerine Etkisi’’. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 47: 58- 78.
- Alkan, Haluk (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*. Ankara: USAK Yayınları.
- Alperen, Ümit (2018). ‘‘Bir Kuşak Bir Yol’’ Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası’’. *Bilge Strateji Dergisi* ,10 (19): 17-38.
- Akbaş, Zafer ve Pala, Esra (2014). ‘‘Amerika’nın Küresel Hakimiyet Rekabetinde Kaya Gazının Yeri: Engeller ve Avantajlar’’. *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

- Akgül, Fatih (2007). ‘‘Rusya’nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri’’. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5: 129- 155.
- Akbulut, Hakan (2001). ‘‘Enerji Diplomasisi’’ (<http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa>, 10 Ekim 2017’de erişildi).
- Ametbek, Dinmuhammed (2018). ‘‘Çin’in Enerji Güvenliğinde Türkmenistan’ın Yeri’’, (<https://ankasam.org/cinin-enerji-guvenliginde-turkmenistanin-yeri/> , 1 Şubat 2019’da erişildi).
- Anavatan Türkmenistan Haber Ajansı (2018). ‘‘Türkmenistan’ın Mari Bölgesinde Doğal Gaz Bulundu’’. (<https://www.turktoyu.com/turkmenistan-in-mari-bolgesinde-dogal-gaz-bulundu> , 8 Ekim 2018’de erişildi).
- Anavatan Türkmenistan (2018).‘‘Türkmenistan’da Yeni Doğalgaz Sahaları Keşfedildi’’. (<http://www.turkiye-turkmenistan.com/turkmenistanda-yeni-dogalgaz-sahalari-kesfedildi/> , 6 Ekim 2018’de erişildi).
- Anavatan Türkmenistan (2018). ‘‘Uluslararası Doğalgaz Pazarı ve Türkmenistan’’, (<http://www.turkiye-turkmenistan.com/uluslararasi-dogalgaz-pazari-ve-turkmenistan-2/> , 8 Ekim 2018’de erişildi).
- Aras, Bülent ve Yorkan, Arzu (2005). ‘‘Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre’’, Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, 13: 1-31.
- Arrighi, Giovanni (2009). *Adam Smith Pekin’de 21. Yüzyılın Soykütüğü*. Çev. İ. Yıldız. İstanbul: Yordam Kitap.
- Asia Pasific Energy (2004). ‘‘China Medium and Long Term Energy Conservation Plan’’, (<https://policy.asiapacificenergy.org/node/3010> , 13 Kasım 2018’de erişildi.)

- Asia Pasific Energy Research Center (2007). "A Quest For Energy Security in 21st Century", (https://aperc.ieej.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf , 3 Mayıs 2017'de erişildi).
- AsiaTimes (2019). "China's Military Bolsters Readiness With Joint Exercises", 10 Eylül 2019'da erişildi).
- Ateş, Şükrü (2012). "Türkmenistan Ülke Raporu". (http://www.academia.edu/3814285/T%C3%9CRKMEN%C4%B0STAN_%C3%9CLKE_RAPORU , 5 Ekim 2018'de erişildi).
- Aydın, Aydın (2015). "Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi 6(13): 1-11.
- Aydın, Mustafa (2010). "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II:1980-2001)*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 366- 439.
- Aydın, Mustafa (2005). "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya". *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 69-100.
- Aynural, Salih ve Kesici, A. Kayyum (2005). "Türk Dünyasının Petrol ve Gaz Zenginliği", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları, 49. Kitap, İstanbul.
- Baylis, John (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı". Çev. B. Yavuz. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 5(18): 69-85.
- BBC 2018. "Çin de Dev Güneş Panelleri Dünya Enerjisini Nasıl Etkiliyor?". (<https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-45399631> , 2 Temmuz 2019'da erişildi).
- Bilgin, Hasan (2010). *Stratejik Açından Çin*. Ankara: USAK Yayınları.

- Bilgin, Mert (2010). “Yeni Asya’nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İnan ve Türkiye Arasındaki Açmazlar ve Stratejik Açılımlar”, (<http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf>, 1 Şubat 2019’da erişildi).
- Bireselioğlu, Mehmet Efe (2012). “NATO’nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye’nin Olası Konumu”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34): 227-252.
- Blank, Stephen (2005). “China, Kazakh Energy and Russia: An Unlikely Menage a Trois”, *The China and Eurasia Forum Quarterly*, 3(2): 99-109.
- Bloomberght (2018). “ABD, Çin ve Rusya’nın 2018’de Askeri Harcama Beklentileri”. (<https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2113245-abd-cin-ve-rusya-nin-2018-de-askeri-harcama-beklentileri> , 27 Haziran 2019’da erişildi).
- Bo, Kongo (2010). *China’s International Petroleum Policy*. Santa Barbara: Praeger Security International.
- Brauch, Hans Günter (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış Güvenlik Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü” Çev. Z. Arkan. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 5(18): 1-47.
- Breslin, Shaun (2005). “Power and Production: Rethinking China’s Global Economic Role”, *British International Studies Association Review of International Studies* 31: 735- 753.
- Breslin, Shaun (2010). “China’s Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power”. *Perspectives on the Changing Global Distribution of Power* 30: 52-62.
- Breslin, Shaun (2011). “The Soft Notion of China’s ‘Soft Power’”. *Asia Programme Paper 03*: 1-17.

Brzezinski, Zbigniew (2005). *Büyük Satranç Tahtası*. Çev. Yelda Türedi. İstanbul: İnkılab Kitabevi.

British Petroleum (2018). “Statistical Review of World Energy”. (<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>, 15 Ocak 2019’da erişildi).

British Petroleum (2017). “Statistical Review of World Energy”. (<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> , 3 Eylül 2018’de erişildi).

Canaltay, Cengizhan (2016). “Karayolları Entegrasyonu: Aktau-Beyneu Yolu”, *Asya-Avrupa Dergisi*. 1 (1): 118.

Cao, Wensheng ve Bluth, Christoph (2013). “Challenges and Countermeasures of China’s Energy Security”. *Energy Policy* 53: 381- 388.

Caspian Pipeline Consortium (2018). “General Information”. (<http://www.cpc.ru/EN/about/Pages/general.aspx> , 5 Eylül 2018’de erişildi).

Çaşın, Mesut Hakkı (2005). “Yeni Küresel Süper Güç Adayı Çin’in Avrasya- Pasifik Ekseninde Enerji Politikalarına Rekabetçi Girişimleri”. *Geleceğin Süper Gücü Çin*. Der. Atilla Sandıklı. İstanbul: Tasam Yayınları, 53-75.

Center For Naval Analyses (2013). “China’s 2012 Defense White Paper”. (https://www.cna.org/CNA_files/PDF/CCP-2013-U-005876-Final.pdf, 28 Mart 2019’da erişildi).

Center for Strategic&International Studies (2019). “What does China Really Spend on its Military?”. (<https://chinapower.csis.org/military-spending/> , 10 Eylül 2019’da erişildi).

- Central Intelligence Agency (2017). "The World Factbook Uzbekistan". (<https://www.cia.gov/librarY/publications/the-world-factbook/geos/uz.html> , 3 Nisan 2019 'da erişildi).
- China Daily (2019). "Shale Gas Bussines Firming Up in China". (<http://www.chinadaily.com.cn/a/201902/14/WS5c64a7f9a3106c65c34e9337.html> , 2 Temmuz 2019'da erişildi).
- China.org.cn (2007). "White Paper on Energy", (<http://www.china.org.cn/english/environment/236955.htm> , 8 Ekim 2018'de erişildi).
- CIA (2019). "Kazakhstan", (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> , 3 Mart 2019'da erişildi).
- Coşkun, Bezen Balamir (2013). "Güvenlik Sorunları ve Kamu Diplomasisi", (<http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/haberler/130-guevenlik-sorunlar-ve-kamu-diplomasisi> , 11 Aralık 2017'de erişildi).
- Çalık, Ümit (2011). "Çin Ekonomisi Öncesi ve Sonrası". *Liberal Düşünce Dergisi*. 64: 185-206.
- Çelikpala, Mitat (2014). "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40): 75-99.
- Çin Uluslararası Radyosu (2018). "2017'de Çin'den Dünya Ülkelerine Dış Yatırımda Yeni Rekor Kırıldı.". (<http://turkish.cri.cn/1781/2018/01/18/1s187938.htm?platform=hootsuite> , 18 Ocak 2018'de erişildi).
- Çin Uluslararası Radyosu (2018). "2017 Yılında Çin GSYİH'sı 82 Trilyon 700 Milyar Yuan Oldu". (<http://turkish.cri.cn/1781/2018/01/18/1s187938.htm?platform=hootsuite> , 18 Ocak 2018'de erişildi).

Çin Uluslararası Radyosu (2018). “Çin’in İthalat ve İhracatında Büyük Artış”, (<http://turkish.cri.cn/1781/2018/01/12/1s187806.htm?platform=hootsuite>, 12 Ocak 2018’de erişildi).

Dağ, Ahmet Emin (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.

Dağcı, Kenan (2007). “Orta Asya’nın Değişen Enerji Jeopolitiğinde Rekabet Eden Güçler”. *Globalleşme Sürecinde Kafkas ve Merkezi Asya*. Bakü: Kafkas Üniversitesi, Kafkas Araştırma Enstitüsü.

Daojiong, Zha (2006). “China’s Energy Security: Domestic and International Issues”. *Survival 48(1)* : 179-190.

Davidson, Michael (2013). “Transforming China’s Grid: Will Coal Remain King in China’s Energy Mix?”, <https://www.energycentral.com/c/ec/transforming-china%E2%80%99s-grid-will-coal-remain-king-china%E2%80%99s-energy-mix> , 17 Ocak 2019’da erişildi).

Decyk, Roxanne (2009). “The Evaluation of Energy Security in terms of the Private Sector”. *Seeking of Common Resolution for Energy Security International Symposium*. İstanbul: Republic of Turkey General Staff War Colleges Command Strategic Research Institute, 89- 100.

Dedeoğlu, Beril (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.

Deese, David (1980). “Energy: Economics, Politics and Security”. *International Security 4(3)*: 140-153.

Demiray, Muhittin ve İşcan, İsmail Hakkı (2008). “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21: 141-170.

- Demirtepe, Turgut (2008).”Bakiyev Dönemi Kırgızistan Dış Politikası Yapım Sürecinde İç Politik Faktörlerin Rolü”. *Orta Asya ve Kafkasya’da Güç Politikası*. Der. M. Turgut Demirtepe. Ankara: Usak Yayınları, 150-182.
- Derman, Giray Saynur ve Ongarova, Yerkinay (2014). “Kazakistan’ın Enerji Politikası”. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*. 6 (22): 81-91.
- Dıgmandarin (2019). “Confucius Institutes Around the World” (<https://www.digmandarin.com/confucius-institutes-around-the-world.html> , 6 Eylül 2019’da erişildi).
- Djalili, Mohammed Reza ve Kellner, Thierry (2009). *Yeni Orta Asya Jeopolitiği SSCB’nin bitiminden 11 Eylül Sonrasına*. Çev. Reşat Uzman. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Diplomatik Gözlem. “Çin’in Enerji Politikaları Üzerine Bir Analiz”. (http://diplomatikgozlem.com/_haber/cin-in-enerji-politikalari-uzerine-bir-analiz, 11 Eylül 2019’da erişildi).
- Downs, Erica Strecker (2000). *China’s Quest For Energy Security*. Rand Cooperation, Santa Monica.
- Duran, Hasan ve Purevsuren, Nyambayar (2016). “Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin’in Orta Asya Politikası”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Afro-Avrasya Aralık özel sayısı, 281-294.
- Dünya Gazetesi (2017). “Özbekistan’dan Petrol ve Doğalgaza 30,4 Milyar Dolarlık Yatırım”. (<https://www.dunya.com/ekonomi/ozbekistandan-petrol-ve-dogalgaza-304-milyar-dolarlik-yatirim-haberi-363258> , 10 Ocak 2019’da erişildi).

- Ediger, Volkan (2010). “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Güvenliği”. *Enerji Güvenliği: Dünya ve Türkiye Paneli*. İstanbul: Kültür Üniversitesi. EKOMER Ekonomi-Finans Uygulama Merkezi ve Araştırma Merkezi Yayını.
- Efegil, Ertan (2011). “Orta Asya’da Güç Mücadelesine Genel Bakış”. “*Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*”. Der. Mehmet Seyfettin Erol. Ankara: Barış Kitap, 55-98.
- Ekenci, İlknur (2016). “Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye- Özbekistan ve Türkiye-Tacikistan İlişkileri”. Galatasaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, 1-38.
- Ekinci, F. Didem (2019). “Türkmenistan Dış Politikasında İç Faktörler: Neoklasik Realizm Çerçevesinde Bir İnceleme”. *Alternatif Politika Dergisi*. 11(1): 32- 58.
- Embassy of Uzbekistan in New Delhi (2017). “Delegation of the Ministry of Defense of China in Uzbekistan”. (<http://www.uzbekembassy.in/delegation-of-the-ministry-of-defense-of-china-in-uzbekistan/>, 11 Eylül 2019’da erişildi).
- Enerji Enstitüsü (2018). “Tacikistan Doğalgaz Boru Hattı İnşaatı İçin Çin’e 9.5 Bin Hektar Arazi Ayırdı”. (http://enerjienstitusu.de/2018/08/24/tacikistan-dogalgaz-boru-hatti-insaati-icin-cine-9-5-bin-hektar-arazi-ayirdi/?utm_source=haberler.com&utm_campaign=haberler_kaynak , 12 Eylül 2019’da erişildi).
- Enerji Enstitüsü (2012). “Türkmenistan Doğalgaz Rezervinde 4. Ülke”, (<https://enerjienstitusu.org/2012/07/19/turkmenistan-dogalgaz-rezervinde-4-ulke/> , 6 Ekim 2018’de erişildi).
- Enerji Günlüğü (2018). “Çin’in Ağustosta Doğalgaz ve Petrol Tüketimi Arttı”. (<https://www.enerjigunlugu.net/cinin-agustosta-dogalgaz-ve-petrol-tuketimi-artti-29074h.htm> , 1 Temmuz 2019’da erişildi).

Enerji Portalı (2019). “Küresel Rüzgar Enerjisi Kurulu Gücü 591 bin 549 mwa Yükseldi”. (<https://www.enerjiportali.com/kuresel-ruzgar-enerjisi-kurulu-gucu-591-bin-549-mwa-yukseldi/> , 2 Temmuz 2019’da erişildi).

Erem, Onur (2016). “Beş Soruda Şanghay İşbirliği Örgütü”, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38051013> , 10 Nisan 2019’da erişildi).

Erzen, Meltem Ünal (2012). *Kamu Diplomasisi*. İstanbul: Derin Yayınları.

Eurasianet (2016). “Uzbekistan& China: Friends in a Time of Need”. (<https://eurasianet.org/uzbekistan-china-friends-time-need>, 4 Nisan 2019’da erişildi).

Euronews (2019). “Çin Savunma Bütçesini Açıkladı”. (<https://tr.euronews.com/2019/03/05/cin-savunma-butcesini-acikladi-177-milyar-dolar> , 27 Haziran 2019’da erişildi).

European Comission (2019). “Energy Security”. (<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-security> , 17 Haziran 2019’da erişildi).

Export. Gov (2019). “Kazakhstan Oil and Gas”

(<https://www.export.gov/article?id=Kazakhstan-Oil-and-Gas>, 11 Eylül 2019’da erişildi).

Gill, Bates ve Huang, Yanzhong (2006). “Sources and Limits of Chinese ‘Soft Power’”. *Survival*, 48(2): 17-36.

Golden, Peter B. (2014). *Beyin ve Algılama*. Çev. Yahya Kemal Taştan. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.

Guang, Yang (2012). “Çin’in Barışçıl Büyüme Doktrini ve Ortadoğu ile Afrika Ülkeleriyle İlişkiler”. *Dünya Üzerinde Türkiye- Çin İlişkileri*. Ed. Selçuk Çolakoğlu. Ankara: USAK Yayınları.

Harris, Stuart (2014). *Çin Dış Politikası*. Çev. A. Şir. İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.

Hekimoğlu, Asem (2012). “Uluslararası Dengeler Bağlamında Orta Asya’daki Enerji Politikaları”. *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*. Der. Savaş Kafkasyalı. Ankara- Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 267-309.

International Energy Agency (2019). “Kazakhstan”, (<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=KAZ> , 3 Eylül 2018’de erişildi).

International Trade Administration, “China-Oil and Gas”, (<https://www.export.gov/article?id=China-Oil-and-Gas> , 29 Mayıs 2018’de erişildi).

International Energy Agency (2017). “Energy Security”, (<https://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/> , 19 Nisan 2017’de erişildi).

İskit, Temel (2012). *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulamaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İsmayilov, Elnur ve Budak Türkan (2016). “Kazakistan Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirketler”, (<http://www.kazakistan.kz/kazakistan-enerji-sektorunde-faaliyet-gosteren-sirketler/> , 3 Eylül 2018’de erişildi).

İsmayilov, Elnur ve Budak, Türkan (2015). “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’ın Enerji Politikası”. *Bilgesam Analiz*, No: 1203, 1- 7.

İsmayilov, Elnur ve Budak Türkan (2015). “Bağımsızlık Sonrası Kazakistan’ın Enerji Politikası”, (http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-411-20150216401189_2.pdf , 3 Eylül 2018’de erişildi).

İsmayilov, Elnur ve Budak, Türkan (2014). “Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan’ın Enerji Politikası”. *Bilge Strateji Dergisi*. 6 (11): 29- 49.

Jakobowski, Jakub ve Marszewski, Mariusz (2018). "Crisis In Turkmenistan. A Test For China's Policy In The Region" (https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2018-08-31/crisis-turkmenistan-a-test-chinas-policy-region-0#_ftn4 , 2 Nisan 2019'da erişildi).

Jinping, Xi (2017). *Çin'in Yönetimi*. Çev. Foreign Languages Press. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Jones, Richard (2009). "International Energy Agency". *Seeking of Common Resolution for Energy Security International Symposium*. İstanbul: Republic of Turkey General Staff War Colleges Command Strategic Research Institute, 43- 62.

Kafkasyalı, M. Savaş (2012). "Orta Asya'da Güç ve Zihniyet". *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*. Ed. Savaş Kafkasyalı. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi, 15- 52.

Kahraman, Alter (2008). "Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi". *Stratejik Araştırmalar Dergisi* . 12: 133-144.

Kamalov, İlyas (2011). "Rusya'nın Orta Asya Politikaları". Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi.

Kanbal, Burcu (2012). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Algısı", (<http://politikaakademisi.org/2012/08/07/uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-algisi/>, 22 Haziran 2017'de erişildi).

Karaca, Kutay (2003). *Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Karaca, Kutay (2012). "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Orta Asya". *Uluslar arası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*. Ed. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan. Ankara: USAK Yayınları, 59-81.

- Karadağ, Haluk (2012). *Bir Dış Politika Tekniği Olarak Kamu Diplomasisi: Karar Verme Süreci Üzerine Etkisi*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadeniz, Ahmet Ufuk (2009). *Avrasya Stratejik Yaklaşımı Açısından Kazakistan- Çin Enerji İlişkileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kardaş, Tuncay (2014). “Güvenlik”. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı. İstanbul: Küre Yayınları, 325-337.
- Kasım, Kamer (2016). “Türkmenistan Dış Politikası”. *Türkmenistan*. Ed. Kamer Kasım. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 97- 130.
- Kavas, Alp (2014). “Kazakistan’da Rusya- Çin Rekabeti”, (<http://www.bilgesam.org/incele/1758/-kazakistan'da-rusya-cin-rekabeti/#.XJLdJFQzbIU> , 21 Kasım 2018’ de erişildi).
- Kazinform (2018). “Kazakhstan, China Mull Over Military Cooperation”, (https://www.inform.kz/en/kazakhstan-china-mull-over-military-cooperation_a3388220, 11 Eylül 2019’da erişildi).
- KCP (2018). “Kazakhstan- China Pipeline”, (http://www.kcp.kz/projects/atasu_alashankou?language=en , 10 Eylül 2018’de erişildi).
- Kerimoğlu, Yavuz (2019). “Çin’in Orta Asya Politikaları”, (https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html , 13 Eylül 2019’da erişildi).
- Keyvan, Özlem Z. (2017). “Çin Dış Politikasında Kazakistan” (<https://ankasam.org/cin-dis-politikasinda-kazakistan/> , 2 Nisan 2019’da erişildi).

- Kıbrıs, Arzu İlhan (2003). “Çin Halk Cumhuriyeti 1978’den Günümüze”. TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu.
- Kılavuz, İdil Tuncer (2013). “Orta Asya’da Küresel ve Bölgesel Güç Dengeleri”, *Türkiye’de Çin’i Düşünmek Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar*. Der. Selçuk Esenbel, İsenbike Togan ve Altay Atlı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 300-323.
- Kılıptari, Tea (2009). “China’s Smart Rise”. *Security Strategies 18*: 77-102.
- Kısacık, Sina (2014). “Türkmenistan 21. Yüzyılda Avrasya Jeopolitiğinin Yeni Yıldızı Olabilir mi?”, (<http://politikaakademisi.org/2014/10/29/turkmenistan-21-yuzyilda-avrasya-jeopolitiginin-yeni-yildizi-olabilir-mi/> , 23 Aralık 2018’de erişildi).
- Klare, Michael T. (2004). *Kaynak Savaşları Küresel Çatışmanın Yeni Alanları*. Çev. Özge İnciler. İstanbul: Devın Yayıncılık.
- Kleveman, Lutz (2004). *Yeni Büyük Oyun: Orta Asya’da Kan ve Petrol*. Çev. Hür Güldü. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kokpit.aero (2019). “Çin Yeni Uçak Gemisinin Havacılık Testleri Başlıyor”. (http://www.kokpit.aero/askeri_havacilik/cin-ikinci-ucak-gemisi-test , 27 Haziran 2019’da erişildi).
- Konca, Koray Ali (2012). “Kazakistan Ülke Raporu”, (http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/Kazakistan_Ulke_Raporu_2013-4.pdf , 3 Mart 2019’da erişildi).
- Koparkar, Rashmini (2016). “25 Years of Uzbekistan China Relations: Enhanced Economic Engagements Marked by Political Understanding”, <https://www.vifindia.org/article/2017/february/16/25-years-of-uzbekistan-china-relations-enhanced-economic-engagements-marked-by-political-understanding>, 4 Nisan 2019’da erişildi).

- Koyama, Ken (2002). "Oil Market in China: Current Situation and Future Prospects". Japan The Institute of Energy Economics, (1): 1-17.
- Köten, Faysal (2013). "Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeoekonomisindeki Rolü". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*. İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, II/1: 65-84.
- Kurtuluş, Begüm (2014). *21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansımaları*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lai, Hongyi Hary (2007). "China's Oil Diplomacy: Is It a Global Security Threat?". *Third World Quarterly* 28 (3): 519-537.
- Lantaigne, Marc (2007). "China's Energy Security and Eurasian Diplomacy: The case of Turkmenistan". *Politics* 27(3): 147-155.
- Laruelle, Marlene ve Peyrouse, Sebastien (2009). "China as A Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies". Washington DC: Central Asia and Caucasus Institute, Silk Road Monograph.
- Lengacher, Jakob (2018). "The Shanghai Cooperation Organization Energy Club: A Collaborative Future For Nuclear Energy", (<https://chinahandsmagazine.org/2018/05/30/the-shanghai-cooperation-organization-energy-club-a-collaborative-future-for-nuclear-energy/> 10 Nisan 2019'da erişildi).
- Leung, Guy C.K. (2011). "China's Energy Security: Perception and Reality". *Energy Policy* 39: 1330-1337.
- Liao, Xuanli (2006). "Central Asia and China's Energy Security". *The China and Eurasia Forum Quarterly*. Der. Niklas Swanström. Sweden: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 4(4): 61- 70.

- Lockhart, Richard (2018). "China Coal Consumption to Fall in 2018", (<https://newsbase.com/topstories/china-coal-consumption-fall-2018> , 1 Nisan 2019'da erişildi).
- Madaus, Roman (2016). "Understanding China's Energy Security Strategy". *Regional Security* 2: 1-5.
- Madiyev, Oybek (2017). "Why Have China and Russia Become Uzbekistan's Biggest Energy Partners? Exploring the role of Exogenous and Endogenous Factors,". *Cambridge Journal of Eurasian Studies* 1: 1-31.
- Maimaiti, Zulipiya (2016). *Uluslararası İlişkilerde Yumuşak Güç ve Çin'in Yumuşak Gücü*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Makarenko, Tamara (2009). "Orta Asya: Güç, Siyaset ve Ekonominin Çatıştığı Yer". NATO Dergisi, (https://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/TR/index.htm 10 Ocak 2019'da erişildi).
- Mantel, Renata (2015). "EU- Central Asia Relations in the Energy Sector with a Special Focus on Kazakhstan". (https://www.researchgate.net/publication/283196669_EU-Central_Asia_Relations_in_the_Energy_Sector_with_a_Special_Focus_on_Kazakhstan , 8 Temmuz 2019'da erişildi).
- Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Uzbekistan 2019 "Cooperation of The Republic of Uzbekistan With The Countries of The Asia And The Pasific" (<https://mfa.uz/en/cooperation/countries/374/> , 4 Nisan 2019'da erişildi).
- Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan. (<https://www.mfa.gov.tm/en/articles?type=turkmenistan> , 11 Eylül 2019'da erişildi).

Mominkulov, Canat (2013). “Çin ve Türkmenistan’ın Enerji İlişkileri”, (<http://orsam.org.tr/tr/cin-ve-turkmenistan-in-enerji-iliskileri/> , 23 Eylül 2018’de erişildi).

Nakip, Mahir (2012). “Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya”. *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*. Ed. Savaş Kafkasyalı. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi, 5-13.

Nogayeva, Ainur (2013). “Çin- Orta Asya Ticari İlişkileri ve Entegrasyon Çabaları”. (https://tasam.org/tr-TR/Icerik/25702/cin_-_orta_asya_ticari_iliskileri_ve_entegrasyon_cabalari , 13 Eylül 2019’da erişildi).

Nogayeva, Ainur (2011). *Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK Yayınları.

North Atlantic Treaty Organization (2010). “Strategic Concept” (https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf , 20 Haziran 2019’da erişildi).

Nye, Joseph (2005). “Yumuşak Güç”. Çev. Rayhan İnan Aydın. Ankara: Elips Kitap.

Ongarova, Yerkinay (2018). “Kazakistan’ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi”. *Alınleri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 2 (3): 1- 21.

Orta Asya Araştırmaları Merkezi (2019). “Çin’den Özbekistan’a 25 Milyon Dolar Kredi”. (<http://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/ozbekistan/1865-in-den-zbekistan-a-25-milyon-dolar-kredi> , 13 Eylül 2019’da erişildi).

Öğütçü, Özge Nur (2017). “China’s Increasing Interest In Uzbekistan”. *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, No: 2017/10, 1-7.

- Örmeci, Ozan (2018). “Dr. Sina Kısacık’la Çin Halk Cumhuriyeti’nin Enerji Politikası Hakkında Mülakat”(http://politikaakademisi.org/2018/01/04/dr-sina-kisacikla-cin-halk-cumhuriyetiCnin-enerji-politikasi-hakkinda-mulakat/ , 5 Eylül 2019’da erişildi).
- Özcan, Ali (2014). “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Türkmenistan Cumhuriyeti”. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1- 29.
- Özdaşlı, Esmem ve Gonca, İ. Burak (2016). “Kazakistan’ın Dış Politika Önceliklerinin Şekillenmesinde Bir Faktör Olarak Çin’in Enerji Talebi”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1: 147- 166.
- Özdemir, Haluk (2008).”Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63 (3): 113- 144.
- Özdemir, Yavuz (2007). *Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özel, Mehmet ve Dönmez, Demet (2016). “Toplum Sözleşmecilerinden 11 Eylül’e Güvenlik Anlayışındaki Değişim”. *Türk İdare Dergisi*. 482: 239- 282.
- Öztürk, İbrahim (2013).”Kalkınma da Çin Modeli Diye Bir Şey Var Mıdır?”. *Türkiye’de Çin’i Düşünmek Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar*. Ed. Selçuk Esenbel, İsenbike Togan ve Altay Atlı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1- 18.
- Pamir, Necdet (2007). “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, *Türkiye’nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu*, 10 Mart, Harp Akademileri, İstanbul.

Pamir, Necdet (2016). *Enerjinin İktidarı*. İstanbul: Hayygrup Yayıncılık.

Parkhomchik Lidiya (2016). “Avrasya Araştırma Enstitüsü Haftalık Bülten”.
(http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_tr_48.pdf, 29 Mart 2018’de erişildi).

Pop, Irina Ionela (2010). “China’s Energy Strategy in Central Asia: Interactions with Russia, India and Japan”. *UNISCI Discussion Papers* 24: 197- 220.

President of the Republic of Tajikistan, “State of the Union by the President of Tajikistan to the Parliament of the Republic of Tajikistan” 2018,
(<http://www.president.tj/en/node/19093> , 1 Şubat 2019’da erişildi).

Rapoza, Kenneth (2017). “Kazakhstan Bets Big On China’s Silk Road”.
(<https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2017/07/18/kazakhstan-bets-big-on-chinas-silk-road/#64074ff85805> , 29 Mart 2019’da erişildi).

Raşid, Ahmed (2006). “Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun”.
Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Sadat, Sayed Khordaberdi (2018). “TAPI Projesinin Afganistan Ayağı Başlıyor”,
(<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/tapi-projesinin-afganistan-ayagi-basliyor/1069415> , 15 Ocak 2019’da erişildi).

Shaban, Ilham (2017).”Turkmen Gas Export To China Up, Value Down”,
(<http://groveis.de/turkmen-gas-exports-to-china-up-value-down/>, 8 Temmuz 2019’da erişildi).

Salikhov, Temur Pattakhovich (2006). “Uzbekistan Energy Strategy”. *IEEE Power Engineering Society General Meeting*. Canada: The Institute of Electrical and Electronics Engineers.

- Sandıklı, Atilla (2014). “Yumuşak Güç Savaşları”. *Hükümet ve Liderlik Okulu*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Sandıklı, Atilla (2010). “China: Future’s Superpower?”. *China A New Superpower? Dimensions of Power, Energy and Security*. Ed. Atilla Sandıklı. İstanbul: Wise Men Center For Strategic Studies Publications, 39- 52.
- Sandıklı, Atilla ve Güllü, İlhan (2005). “Gelişen Çin Ekonomisi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri”. *Geleceğin Süper Gücü Çin*. Ed. Duygu Ergen, Gül Arıkan Akdağ, İstanbul: Tasam Yayınları, 289-320.
- Sands, Gary (2017). “China Striving to Boost Energy Imports From Turkmenistan”, (<https://eurasianet.org/china-striving-to-boost-energy-imports-from-turkmenistan> , 3 Nisan 2019’da erişildi).
- Saray, Mehmet Ozan ve Gökdemir, Levent (2007). “Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978- 2005)”. *Journal of Yaşar University*. 7: 681-686.
- Sarı, Yaşar (2016). “Türkmenistan’ın Enerji Politikaları”. *Türkmenistan*. Ed. Kamer Kasım. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 153-197.
- Sevim, Cenk (2015). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Shakhrat, Nuryshev (2018). “The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan”. (<http://mfa.gov.kz/en/content-view/shakhrat-nuryshev-kazakhstan-and-china-strategic-partnership-and-good-neighborliness>, 28 Mart 2019’da erişildi).
- Sol Haber Portalı (2018). “Ham Petrol Fiyatlarındaki Artış Çinli Petrol Devi Sinopec’e Yaradı: Rekor Kar”, (<http://haber.sol.org.tr/dunya/ham-petrol-fiyatlarindaki-artist-cinli-petrol-devi-sinopece-yaradi-rekor-kar-246158> , 27 Ağustos 2018’de erişildi).

- Sönmez, A. Sait (2013). “Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13(2): 388-392.
- Statista (2019). “Top 20 Countries in Primary Energy Consumption in 2018”, (<https://www.statista.com/statistics/263455/primary-energy-consumption-of-selected-countries/> , 11 Eylül 2019’da erişildi).
- Syzdykova, Aziza (2018). “Orta Asya Ülkelerinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 20 (1): 87-99.
- Şimşek, Mevlüdiye (2006). “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye- Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 26: 1-24.
- Şöhret, Mesut (2014). “Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politikası ve Uluslararası Çalışmalara Etkisi”. *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Tanrısever, Oktay (2013). “Rusya’nın Orta Asya’da Sarsılan Hegemonyası ve Afganistan Politikası”. *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*. Ed. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan. Ankara: USAK Yayınları. 1-25.
- Tasmahanbetuli, Absattar Serik (2012). “Rus-Amerikan- Çin Nüfuz Mücadelesi Çerçevesinde Kazakistan Dış Politikasına Bakış”. *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*. Der. Savaş Kafkasyalı. Ankara- Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 357- 369.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2018).”Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri”. (<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> , 8 Ekim 2018’de erişildi).

Telli, Azime (2015). *Hazar Havzası Enerji Diplomasisinde Rekabet ve İşbirliği*. Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

The Chinese Central Governments Official Web Portal (2008). "China's Policies and Actions for Addressing Climate Change", (http://www.gov.cn/english/2008-10/29/content_1134544.htm , 8 Ekim 2018'de erişildi).

The Chinese Central Governments Official Web Portal (2012). "China's Energy Policy", (http://www.gov.cn/english/official/2012-10/24/content_2250497_3.htm, 9 Ekim 2018'de erişildi).

The State Council Information Office of the People's Republic of China (2019). "China's National Defence in the New Era", (<http://www.xinhuanet.com/english/download/whitepaperonnationaldefenseinnewera.doc>, 11 Eylül 2019'da erişildi).

The Observatory of Economic Complexity (2017). "Kazakhstan". (<https://atlas.media.mit.edu/tr/profile/country/kaz/#%C4%B0hracat>, 2 Nisan 2019'da erişildi).

The World Factbook (2018). "China". (<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ch.html> , 11 Eylül 2019'da erişildi).

The World Factbook (2019). "Turkmenistan". (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html>, 12 Eylül 2019'da erişildi).

The World Factbook (2019). "Tajikistan". (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>, 12 Eylül 2019'da erişildi).

The People's Republic of China (2016). "The 13th Five-Year Plan". (<http://en.ndrc.gov.cn/policyrelease/201612/P020161207645766966662.pdf> , 4 Aralık 2018'de erişildi).

- Tianjie, Ma (2017). ‘‘China’s Ambitious New Clean Energy Targets’’, (<https://thediplomat.com/2017/01/chinas-ambitious-new-clean-energy-targets/> , 14 Haziran 2018’de erişildi).
- Trading Economics (2019). ‘‘China GDP Annual Growth Rate’’. (<https://tradingeconomics.com/china/gdp-growth-annual>, 28 Mart 2019’da erişildi).
- Trading Economics (2018). ‘‘Turkmenistan GDP Annual Growth Rate’’. (<https://tradingeconomics.com/turkmenistan/gdp> , 23 Eylöl 2018’de erişildi).
- Turan, Aslıhan P. (2010). ‘‘Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi’’. *Bilge Strateji*, 2(2): 43-72.
- Turan, İşhak (2015). *Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Asya-Pasifik Politikası Bağlamında ABD- Çin İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turkmenistan (2018). ‘‘Turkmenistan’s Uper-Giant Gas Field Renamed as ‘‘Galkynysh’’ (http://www.turkmenistan.ru/en/articles/15619.html , 8 Ekim 2018’de erişildi).
- Tütebayev, Ruslan Ermekulı (2012). ‘‘Kazakistan- Çin İlişkilerinin Tarihi ve Bugünü’’. *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*. Der. Savaş Kafkasyalı. Ankara-Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 429- 444.
- United Nations Development Programme (1994). ‘‘Human Development Report’’. (http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostat_s.pdf , 17 Haziran 2019’da erişildi).
- United Nations Environment Programme (2018). (file:///C:/Users/user123/Downloads/17278nef_visual-5a_1_1.pdf 2 Temmuz 2019’da erişildi).

- Ünay, Sadık (2012). ‘‘Entegrasyondan Rekabete: Küresel Ekonomi Politik Sistemde Çin’’. *Dünya Düzeninde Türkiye- Çin İlişkileri*. Ed. Selçuk Çolakoğlu. Ankara: USAK Yayınları, 13- 35.
- Wilson, Ernest (2008). ‘‘Hard Power, Soft Power, Smart Power’’. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 16: 110-124.
- Winzer, Christian (2011). ‘‘Conceptualizing Energy Security’’. *Energy Policy Research Group EPRG Working Paper*, 1123: 1- 36.
- World Population Review. (<http://worldpopulationreview.com/countries/turkmenistan-population/> , 11 Eylül 2019’da erişildi).
- Wu, Kang (2014). ‘‘China’s Energy Security: Oil and Gas’’. *Energy Policy* 73: 4-11.
- Xin, Ma (2018). ‘‘China Becomes Largest Trade Partner of Uzbekistan Again’’, (<http://en.silkroad.news.cn/2018/1116/120030.shtml> , 3 Nisan 2019’da erişildi).
- Xinhua (2019). ‘‘China Focus: China, Kazakhstan Agree to Develop Permanent Comprehensive Strategic Partnership’’. (http://www.xinhuanet.com/english/2019-09/12/c_138384816.htm, 12 Eylül 2019’da erişildi).
- Xuetang, Gao (2006). ‘‘The Energy Security in Central Asia: the Geopolitical Implications to China’s Energy Strategy’’. *The China and Eurasia Forum Quarterly* . Der. Niklas Swanström. Sweden: Central Asia- Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 4(4): 117- 138.
- Yalçınkaya, Alaeddin (1997). ‘‘The Frontiers of Turkestan’’. *Central Asian Survey* 16(3): 431-438.
- Yapıcı, Utku (2013). ‘‘Kazakistan’ın Dış ve Güvenlik Politikasında Çok- Vektörlülük’’. *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*. Der. T. Demirtepe ve G. Özkan, Ankara: USAK Yayınları, 197-224.

Yardımcıoğlu, Mahmut vd. (2012). “Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghai İşbirliği Örgütü”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2 (2): 163- 174.

Yavaş, Haldun (2015). “Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Öncesi Özbekistan’ın Ekonomik Durumu”, <https://www.slideshare.net/haldun-yavas/haldun-yavas-cumhurbaskanligi-secimleri-oncesi-ozbekistan-in-ekonomik-durumu> , 15 Ocak 2019’da erişildi.

Yazar, Yusuf (2011). “Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri”. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi.

Yergin, Daniel (2006). “Ensuring Energy Security”. *Foreign Affairs* 85 (2): 69-82.

Yılmaz, İlkey (2006). “Çin Ekonomisi’nde Büyümenin Dinamikleri”. “*Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam: Kaynaklar ve Etkiler*”. Ed. Bilin Neyaptı. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu. 149- 172.

Zweig, David ve Jianhai, Bi (2005). “China’s Global Hunt for Energy”. *Foreign Affairs* 84 (5): 25-38.